

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СЛУХАСЬНКО ЮРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.13:343.5/6

ДИСЕРТАЦІЯ
МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 81 – Право

Подається на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Ю.М. Слухасько**

Науковий керівник: **Вітвіцький Сергій Сергійович**, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Кропивницький – 2023

АНОТАЦІЯ

Слухаєнко Ю.М. Методика розслідування домашнього насильства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2023.

Дисертація є одним із перших в Україні монографічним дослідженням теоретичних та практичних питань методики розслідування домашнього насильства, яка включає такі елементи: криміналістична характеристика кримінального правопорушення; типові слідчі ситуації на окремих етапах розслідування; комплекси процесуальних заходів, зокрема, слідчих (розшукових) дій, спрямованість та послідовність яких залежать від різних чинників і ситуацій розслідування; особливості використання спеціальних знань, у тому числі призначення та проведення судових експертиз.

Встановлено, що до змісту комплексної криміналістичної методики розслідування домашнього насильства належать такі основні структурні елементи: криміналістична характеристика кримінального правопорушення (спосіб учинення; час, місце та обстановка вчинення; особа потерпілого; особа злочинця; типові сліди кримінального правопорушення); комплекси процесуальних заходів, зокрема слідчих (розшукових) дій, спрямованість та послідовність яких залежать від різних чинників і ситуацій розслідування; типові слідчі ситуації на окремих етапах розслідування, зміст яких визначають особливості пошуково-пізнавальних процесів, що спрямовані на вирішення кваліфікаційних, процесуальних, організаційно-управлінських, профілактичних та інших завдань; особливості використання спеціальних знань, у тому числі призначення та проведення судових експертиз.

Запропоновано систематизацію елементів комплексної криміналістичної методики, що найбільш ефективна для вирішення завдань

практики та раціональної організації діяльності й обрання оптимальних методів ефективного розслідування домашнього насильства.

Вивчення кримінальних проваджень даної категорії показало, що причинами для внесення відомостей до ЄРДР є: а) отримання повідомлення по лінії «102» від осіб, щодо яких і (або) інших осіб вчиняються домашнє насильство (заявник повідомляє свої особисті дані, інформацію про місце вчинення, коротко викладає характер події, вказує про повторність, що підтверджується перевіркою інформаційних баз даних поліції; б) отримання особисто працівником правоохоронного органу (черговим, слідчим, оперативним працівником та ін.) повідомлення про вчинення домашнього насильства (заявник інформує про місце, час, акцентує на неодноразовості вчинення, зокрема надає корінці реєстрації попередніх звернень до поліції, або рішення суду у справах про адміністративне правопорушення, заподіяну шкоду та інші обставини події, що сталася).

Визначено та проаналізовано проблемні питання, пов'язані з початком досудового розслідування домашнього насильства та запропоновано деякі шляхи їх вирішення, зокрема слідчий (прокурор) до повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину передбаченого ст. 126-1 КК України повинен встановити: а) факт вчинення домашнього насильства (його систематичність тобто відмежувати діяння від адміністративного складу); б) з'ясувати у якій формі, коли було учинено і до яких наслідків призвело (психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності тощо); в) звернутися в установленому процесуальному порядку до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (матеріалів адміністративних справ) у випадках попередніх звернень до поліції; г) провести (доручити проведення) слідчих (розшукових) дій (допит свідків, потерпілого огляд тощо); зібрати ряд інших матеріалів (характеристики підозрюваного за місцем проживання, довідки від лікаря-нарколога та лікаря-психіатра, інформацію про наявність судимостей); призначити та провести необхідні експертизи.

Визначені типові вихідні слідчі ситуації у розслідуванні таких кримінальних правопорушень (залежно від місця вчинення; на основі інформації про підозрюваного отриманої від потерпілої; залежно від позиції підозрюваної особи), що створюються відповідно до кількісно-якісних характеристик первинної криміналістично значимої інформації й особливостей її джерел за схемою відносин «потерпіла (-ий)–подія–особа злочинця», а також тактичні завдання розслідування й алгоритм проведення слідчих (розшукових) дій за кожною з них.

До кожної слідчої ситуації сформовано окремі версії та запропоновано перелік першочергових слідчих (розшукових) дій, інших заходів, спрямованих на їх перевірку. Загальний алгоритм дій слідчого на початку розслідування домашнього насильства виглядає так: оцінка вихідної слідчої ситуації; висунення слідчих версій, планування початку досудового розслідування; постановка тактичних завдань; планування та проведення окремих слідчих (розшукових) дій та інших заходів для вирішенню поставлених задач.

Розроблено алгоритм першочергових заходів, що здійснюють уповноважені підрозділи Національної поліції в разі надходження інформації про домашнє насильство, які об'єднано в блоки: встановлення факту кримінального правопорушення та його криміналістично значущі ознаки; внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій.

Встановлено, що розслідування домашнього насильства має свої особливості, пов'язані з родинними зв'язками учасників кримінального провадження, які зумовлюють специфіку тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій на різних етапах. З'ясовано, що найбільш поширеними слідчими (розшуковими) діями, які проводилися у цій категорії кримінальних проваджень є: огляд місця події, допит потерпілого, допит свідків, допит підозрюваного, судова експертиза.

Визначено, що першочерговому допиту підлягають чотири категорії осіб: потерпілий; очевидці події; особи, які можуть повідомити про особливості особистості потерпілого і підозрюваного, їх спосіб життя, взаємовідносини; особи, які хоча і не були очевидцями домашнього насильства, але чули крики (сусіди), надавали допомогу потерпілому, викликали лікарів, телефонували в поліцію, супроводжували при доставці до лікувального закладу, а також медичні працівники. Для кожної категорії осіб та відповідної слідчої ситуації було розроблено перелік орієнтовних запитань і тактичних рекомендацій, спрямованих на вирішення головних завдань досудового розслідування цієї категорії кримінальних проваджень.

Сформовано методичні рекомендації щодо тактики допиту підозрюваного в конфліктних і безконфліктних ситуаціях. Наголошено на необхідності обрання тактичних прийомів допиту з використанням фактору раптовості, передбачення ситуацій пов'язаних з тактичним ризиком, застосування технічних пристроїв (відеокамери) для додаткової фіксації показань. Акцентовано увагу на постановці питань допитуваному про спосіб життя, стосунки, факти, які відбулися напередодні домашнього насильства та пов'язані безпосередньо з ним, що необхідно для співставлення (порівняння) з показаннями потерпілого та свідків.

Визначено, що особливе місце у розслідуванні домашнього насильства належить судово-психолого-психіатричній й судово-медичній експертизам, які призначається з метою встановлення: психічного й психологічного стану потерпілих, наслідків психологічного насильства й причинно-наслідкових зв'язків між діями та наслідками, ознак можливого знаряддя злочину, умов та обставин за яких могли бути заподіяні тілесні ушкодження, їх давності. Такі експертизи дозволяють вирішувати найважливіші діагностичні завдання та є одним з основних засобів встановлення характеру і розміру шкоди, заподіяної злочином (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України). Окреслено їх завдання та питання експерту.

Ключові слова: домашнє насильство, криміналістична характеристика, кримінальне провадження, розслідування, слідчі ситуації, взаємодія, слідча (розшукова) дія, спеціальні знання.

SUMMARY

Slukhaienko Yu.M. Methods of investigating domestic violence. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of doctor of philosophy in specialty 081 - Law. – Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, 2023.

The dissertation is one of the first in Ukraine monographic study of theoretical and practical issues of the methodology investigating domestic violence, which includes the following elements: forensic characteristics of the criminal offense; typical investigative situations at certain stages of investigation; complexes of procedural measures, in particular, investigative (search) actions, the direction and sequence of which depend on different factors and investigation situations; peculiarities of special knowledge use, including the appointment and conducting of forensic examinations.

It has been established that the content of the complex forensic methodology of investigating domestic violence includes the main structural elements as follows: forensic characteristics of the criminal offense (method of commission; time, place and the setting of commission; the identity of the victim; the identity of the criminal; typical traces of the criminal offense); complexes of procedural measures, in particular investigative (search) actions, the direction and sequence of which depend on different factors and investigation situations; typical investigative situations at separate stages of the investigation, the content of which is determined by the peculiarities of search and cognitive processes aimed at solving qualification, procedural, organizational-administrative, preventive and other tasks; peculiarities of the use of special knowledge, including the appointment and conducting of forensic examinations.

The systematization of the elements of complex forensic methodology, which is most effective for solving practical tasks and rational organization of activities and choosing the optimal methods of effective investigation of domestic violence, is proposed.

The study of criminal proceedings of this category showed that the reasons for entering information into the URPTI are: a) receiving a message on the "102" line from persons against whom and (or) other persons domestic violence is committed (the applicant provides his personal data, information about the place of the crime, briefly describes the nature of the event, indicates its recurrence, which is confirmed by checking the police information databases b) personally receiving by a law enforcement officer (officer on-duty, investigator, operational officer, etc.) a notification about the commission of domestic violence (the applicant informs about the place and time, emphasizes the recurrence of the commission, in particular, gives paper proves of the registration of the previous appeals to the police, or court decisions in administrative offense cases, the damage caused and other circumstances of the event that occurred).

Problematic issues related to the start of a pre-trial investigation of domestic violence have been identified and analyzed, and some ways of solving them have been proposed, in particular, before notifying a person of his being suspected of having committed a crime under Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine the investigator (prosecutor) must establish: a) the fact of committing domestic violence (its recurrence that is, distinguishing the act from the administrative structure); b) find out in what form, when it was committed and what consequences it led to (psychological suffering, health disorders, loss of working capacity, etc.); c) apply in accordance with the established procedure to the investigating judge with a request for temporary access to things and documents (materials of administrative cases) in cases of previous appeals to the police; d) conduct (order the conduct of) investigative (search) actions (examination of witnesses, examination of the victim, etc.); collect a number of other materials (characteristics of the suspect by the place of residence, certificates from a narcologist and a psychiatrist, information about the presence of criminal records); appoint and conduct the necessary examinations.

Typical initial investigative situations in the investigation of such criminal offenses are determined (depending on the place of commission; on the basis of

information about the suspect received from the victim; depending on the position of the suspect), which are created in accordance with the quantitative and qualitative characteristics of the primary forensically significant information and the characteristics of its sources according to the relations scheme "victim (s) - event – personality of the criminal", as well as tactical tasks of the investigation and the algorithm for conducting investigative (search) actions for each of them.

Separate versions for each investigative situation have been created and a list of priority investigative (search) actions and other measures aimed at their verification has been proposed. General algorithm of an investigator's actions at the beginning of a domestic violence investigation looks like this: assessment of the initial investigative situation; advancing investigative versions, planning the start of a pre-trial investigation; setting tactical tasks; planning and carrying out certain investigative (search) actions and other measures to solve the tasks.

An algorithm of priority measures for implementing by authorized units of the National Police in case of receiving information about domestic violence has been developed, which are combined into blocks: establishing the fact of a criminal offense and its forensically significant signs (characteristics); entering information into the Unified Register of Pre-trial Investigations; conducting urgent investigative (search) actions.

It has been established that the investigation of domestic violence has its own characteristics related to the family ties of the participants in the criminal proceedings, which determine the specifics of the tactics of conducting individual investigative (search) actions at different stages. It was found out that the most common investigative (search) actions carried out in this category of criminal proceedings are: inspection of the place of event, interrogation of the victim, interrogation of witnesses, interrogation of the suspect, forensic examination.

It was determined that four categories of persons are subject to priority interrogation: the victim; eyewitnesses of the event; persons who can inform about the personality characteristics of the victim and the suspect, their way of life, mutual relations; persons who, although were not eyewitnesses of domestic

violence, but heard screams (neighbors), provided assistance to the victim, called doctors, called the police, accompanied the victim during delivery to a medical institution, as well as medical staff. For each category of persons and corresponding investigative situation, a list of indicative questions and tactical recommendations aimed at solving the main tasks of the pre-trial investigation of this category of criminal proceedings was developed.

Methodological recommendations on the tactics of interrogation of the suspect in conflict and non-conflict situations were formed. Emphasis is laid on the need to choose tactical methods of interrogation using the factor of suddenness, predicting situations related to tactical risk, use technical devices (video cameras) for additional recording of testimony. Attention is focused on asking the interrogated person questions about the way of life, relationships, facts that occurred on the eve of domestic violence and are directly related to it, which is necessary for contrasting (comparison) with the testimony of the victim and witnesses.

It was determined that a special place in the investigation of domestic violence belongs to forensic-psychological-psychiatric and forensic-medical examinations, which are appointed for the purpose of establishing: the mental and psychological state of the victims, the consequences of psychological violence and cause-and-effect relationships between actions and consequences, signs of the possible instrument of the crime, the conditions and circumstances under which bodily injuries could be caused, and their duration. Such examinations make it possible to solve the most important diagnostic tasks and are one of the main means of establishing the nature and extent of damage caused by the crime (clause 3, part 1, article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). Their tasks and expert questions are outlined.

Key words: domestic violence, forensic characteristics, criminal proceedings, investigation, investigative situations, interaction, investigative (search) action, special knowledge.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Слухаєнко Ю.М. Домашнє насильство як об'єкт кримінально-правового дослідження. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 4. С. 103-111.
2. Слухаєнко Ю.М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3. С. 295-306.
3. Слухаєнко Ю.М. Типові слідчі ситуації, версії початкового етапу розслідування домашнього насильства та алгоритми їх розв'язання. *Європейські перспективи*. 2022. № 2. С. 94-101.
4. Слухаєнко Ю.М. Тактика проведення допиту під час розслідування домашнього насильства. *Наше право*. 2022. № 2. С. 107-115.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Слухаєнко Ю.М. Домашнє насильство: поняття та форми. Деокупація Донбасу: організаційно-правовий механізм відновлення територіальної цілісності України: матеріали всеукраїнського науково-практичного круглого столу (в авторській редакції), (м. Маріуполь, 04 жовтня 2019 року). Маріуполь, 2019. С. 174-179.
2. Слухаєнко Ю.М. Щодо характеристики суб'єкта домашнього насильства. Дотримання прав людини і громадянина на території проведення Операції об'єднаних сил: матеріали II регіонального круглого столу (в авторській редакції), (м. Маріуполь, 14 липня 2020 року). Маріуполь, 2020. С. 190-193.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	25
1.1. Особливості формування методики розслідування домашнього насильства	25
1.2. Криміналістична характеристика домашнього насильства.....	31
1.2.1. Способи вчинення домашнього насильства.....	46
1.2.2. Обстановка вчинення домашнього насильства	56
1.2.3. Типова слідова картина вчинення домашнього насильства	59
1.2.4. Особа злочинця	64
1.2.5. Особа потерпілого.....	74
Висновки до розділу 1.....	79
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	85
2.1. Особливості виявлення кримінальних правопорушень та початок досудового розслідування	85
2.2. Типові слідчі ситуації, версії початкового етапу досудового розслідування та алгоритми їх розв'язання.....	100
2.3. Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами	117
Висновки до розділу 2.....	130
РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	134
3.1. Огляд	134
3.2. Допит	141
3.3. Порядок призначення та проведення судових експертиз	161

	13
Висновки до розділу 3.....	168
ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	182
ДОДАТКИ.....	203

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- ДБР – Державне бюро розслідувань
- ДСА – Державна судова адміністрація України
- ЄО – єдиний облік
- ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
- ЗУ – Закон України
- КК – Кримінальний кодекс України
- КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України
- КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
- МВС – Міністерство внутрішніх справ України
- МОЗ – Міністерство охорони здоров'я України
- НАБУ – Національне антикорупційне бюро України
- ОРЗ – оперативно-розшукові заходи
- СК – Сімейний кодекс України
- СОГ – слідчо-оперативна група
- СРД – слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сім'я – це основа суспільства, що потребує надійного захисту з боку держави. Конституція України проголошує право всіх громадян на життя без насильства, зокрема, ч. 2 ст. 24 забезпечує рівність прав чоловіка і жінки, а ч. 1 ст. 28 Основного Закону свідчить про те, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Соціально-економічні, політичні й військові процеси в Україні (війна, міграція, безробіття, збільшення життєвих негараздів, конфліктів, проявів агресії) нанесли потужний удар інституту сім'ї. Сьогодні, розлучення перетворилося з виключного факту в повсякденний, послабився батьківський вплив, стосунки між чоловіком і жінкою дедалі більше мають неформальний характер партнерства чи співмешкання, а з'ясування внутрішніх стосунків усе частіше носить насильницький характер.

Пандемія гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 загострила проблему домашнього насильства й показала нам її невидимі аспекти. Так, у 2018 році Національною поліцією України було зареєстровано майже 111 тис. звернень про домашнє насильство. У 2019 році кількість повідомлень про домашнє насильство перевищила вже 115 тис., з них 1 418 – від дітей, а у 2021 році було зафіксовано 211 тис. повідомлень. З часу криміналізації домашнього насильства в Україні кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 126-1 КК України стрімко зростає, про що свідчить офіційна статистика Офісу Генерального прокурора України, зокрема у 2019 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено 1068 кримінальних правопорушень, у 2020 р. – 2213, у 2021 р. – 3508. Таким чином, за даними цих звернень було розпочато майже 7 тис. кримінальних проваджень Найбільше випадків вчинення домашнього насильства виявлено у Дніпропетровській області (11 212); на другому місці Київська область (9 499); на третьому – Вінницька

область (7 818) [209]. Проте, значна частина таких кримінальних правопорушень залишається латентною (близько 60%) [142].

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що у процесі розслідування таких кримінальних правопорушень слідчі допускають значну кількість тактичних і процесуальних помилок, зокрема, не правильно застосовують норми закону, нехтують спеціальними знаннями, що негативно позначається на ході та результатах розслідування і відповідно судового розгляду.

Необхідними умовами ефективної боротьби з домашнім насильством є високий рівень організації та діяльності слідчого апарату правоохоронних органів і суддів, постійне втілення у слідчу та судову практику наукових методів і здобутків. Комплексна криміналістична методика як система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій орієнтована на виявлення та ефективне розслідування таких кримінальних правопорушень, проведення процесуальних дій, спрямованість і послідовність яких залежать від ситуацій розслідування, а зміст визначається пошуково-пізнавальними процесами, що впливають із тактичних завдань.

Теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці провідних українських і зарубіжних учених, а саме: О. М. Бандурки, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, І. В. Гори, Ю. М. Грошового, О. В. Джафарової, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, Н. В. Карпенко, А. М. Кислого, В. А. Колесника, О. Н. Колесниченка, В. П. Колмакова, В. П. Корж, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, М. В. Салтевського, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, В. В. Топчія, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітька, В. В. Юсупова, В. М. Юрчишина та інші. Загальні засади актуальних питань щодо запобігання та розслідування насильства в сім'ї були предметом дисертаційного дослідження О. І. Белової, А. Б. Благої, К. Л. Бугайчука,

Б. М. Головкина, О. І. Зазимка, Т. В. Іщенко, Р. В. Кифлюка, О. В. Ковальнової, О. Д. Коломойця, Л. В. Крижної, М. Г. Кузнєцова, Н. В. Лесько, Н. О. Ліщук, А. С. Пашенко, М. Ю. Самченко, Г. Н. Собко, О. М. Ткаленка та інших.

Віддаючи належне цінності наукових розробок, зазначимо, що у фаховому середовищі вказана проблематика розглядалася переважно в кримінально-правовому та кримінологічному аспектах проявів насильства в сім'ї, а напрацьований ними матеріал є розрізненим і потребує узагальнення в межах комплексного дослідження такому негативному явищу. Тому, в умовах розбудови правової демократичної держави європейського зразка, внесені низки змін та доповнень до КК України й прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у 2017 році виникла потреба у розробленні окремої видової методики розслідування домашнього насильства, яка включатиме його поняття, криміналістичну характеристику та особливості початкового етапу розслідування, спрямована на застосування окремих положень кримінального процесуального законодавства, що в умовах криміналізації кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи свідчить про актуальність обраної теми дослідження, її теоретичну та практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини (Укази Президента України від № 501/2015, 119/2021), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 392/2020), Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр. (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.), тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), а також в межах науково-дослідної теми Донецького

державного університету внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (Операції об'єднаних сил)» на 2020-2024 рр. (номер державної реєстрації 0120U105580).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ (протокол засідання від 25.01.2023 № 6).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є вдосконалення положень криміналістичної характеристики та методики розслідування домашнього насильства, на підставі теоретичного аналізу та в контексті правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *задачі*:

- визначити особливості формування криміналістичної методики розслідування домашнього насильства;
- розкрити елементи криміналістичної характеристики;
- деталізувати обставини, що підлягають встановленню у таких кримінальних провадженнях;
- конкретизувати типові слідчі ситуації, версії, тактичні завдання початкового етапу розслідування домашнього насильства та алгоритм СРД за їх виникненням;
- запропонувати напрями удосконалення взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами;
- сформулювати тактику проведення огляду під час розслідування домашнього насильства;
- виявити складнощі в організаційному забезпеченні та практиці тактико-криміналістичного забезпечення проведення допиту при розслідуванні домашнього насильства;
- окреслити перспективи розвитку використання спеціальних знань і призначення судових експертиз у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають і розвиваються у

процесі досудового розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї.

Предмет дослідження – методика розслідування домашнього насильства.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових та спеціально-наукових методів і підходів, що забезпечили об'єктивний аналіз досліджуваного предмета. З урахуванням специфіки теми, мети і задач дослідження використовувалися такі методи: *діалектичний метод* – застосовано для проведення повного і всебічного дослідження особливостей розслідування домашнього насильства (розділи 1–3); *теоретичного аналізу та синтезу* – проаналізовано наукові погляди на проблему формування методики розслідування таких кримінальних правопорушень, досліджено чинне законодавство (підрозділ 1.1); *формально-логічні методи* – застосовано для тлумачення та розмежування основних понять (підрозділ 1.1, 1.2, 2.1, 2.2); *системно-структурний* – при розгляді елементів криміналістичної характеристики домашнього насильства з виділенням класифікаційних ознак, зв'язків і залежностей між ними (підрозділи 1.2, 2.2); *формальної логіки* – для визначення завдань і напрямів діяльності слідчих в типових слідчих ситуаціях розслідування, формулювання версій (підрозділи 2.1, 2.2, розділ 3); *моделювання* – для розроблення рекомендацій щодо тактики проведення СРД, використання спеціальних знань (розділ 3); *статистичний* – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, матеріалів слідчої, прокурорської та судової практики, оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 200 кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України, що були розглянуті судами у 2018–2022 роках з усіх регіонів країни; узагальнені результати анкетування 52 прокурорів, 156 слідчих, 121 оперативного працівника, 80 дільничних офіцерів поліції (з них 43 працівника, які постійно спільно з

працівниками патрульної поліції входять до складу мобільних груп реагування на факти домашнього насильства) Національної поліції України у м. Києві, Харкові, Дніпрі, Житомирі, Івано-Франківську та Кривому Розі; опитування 834 громадян, з яких 82 потерпілих від домашнього насильства; статистичні дані Офісу Генерального прокурора України, Національної поліції України, судової статистики за 2018–2022 роки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексних досліджень теоретичних і практичних питань методики розслідування домашнього насильства, у якому сформульовано й обґрунтовано низку висновків і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів у відповідному напрямі, зокрема:

вперше:

– запропоновано зміст комплексної криміналістичної методики розслідування домашнього насильства, що включає такі елементи: криміналістична характеристика кримінального правопорушення; типові слідчі ситуації на окремих етапах розслідування; комплекси процесуальних заходів, зокрема СРД, спрямованість та послідовність яких залежать від різних чинників і ситуацій розслідування; особливості використання спеціальних знань, у тому числі призначення та проведення судових експертиз;

– визначені типові вихідні слідчі ситуації у розслідуванні таких кримінальних правопорушень (залежно від місця вчинення; на основі інформації про підозрюваного отриманої від потерпілої; залежно від позиції підозрюваної особи), що створюються відповідно до кількісно-якісних характеристик первинної криміналістично значимої інформації й особливостей її джерел за схемою відносин «потерпіла (-ий)–подія–особа злочинця», а також тактичні завдання розслідування й алгоритм проведення СРД за кожною з них;

– розроблено алгоритм першочергових заходів, що здійснюють уповноважені підрозділи Національної поліції в разі надходження інформації про домашнє насильство, які об'єднано в блоки: встановлення факту кримінального правопорушення та його криміналістично значущі ознаки; внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; проведення невідкладних СРД;

удосконалено:

– структуру криміналістичної характеристики домашнього насильства, до якої включено такі елементи: спосіб учинення; час, місце та обстановка вчинення; особа потерпілого; особа злочинця; типові сліди кримінального правопорушення;

– криміналістичні рекомендації щодо залучення у кожному випадку допиту дітей, насамперед малолітніх, які є потерпілими від домашнього насильства або ж стали його свідками, практикуючого психолога в галузі вікової та педагогічної психології, а не педагога.

– форми профілактичної діяльності слідчого при розслідуванні домашнього насильства у взаємодії з органами прокуратури, уповноваженими підрозділами територіальних органів виконавчої влади, недержавного сектору, засобами масової інформації спрямованої на встановлення детермінантів таких протиправних дій та вжиття заходів щодо їх усунення шляхом відновлення в нормах кримінального процесуального законодавства положення щодо обов'язку слідчого виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень та вживати заходів щодо їх усунення, доповнивши КПК України відповідною нормою (уточнити редакцію ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України положенням: «... завданням кримінального провадження є запобігання вчиненню кримінальних правопорушень»; ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України доповнити новим пунктом такого змісту: «...б) причини й умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення»; доповнити главу 4 Кримінального процесуального

кодексу України «Докази і доказування» параграфом 3 «Заходи щодо встановлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення, інших порушень законодавства» такими статтями: ст. 95 «Встановлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення»; ст. 96 «Подання сторони обвинувачення у кримінальному провадженні» ст. 97 «Окрема ухвала суду»);

– тактику допиту потерпілого, свідка й підозрюваного, що визначається з урахуванням процесуального статусу допитуваних осіб і слідчих ситуацій, які склалися, а також систематизовано обставини необхідні для встановлення під час допиту (з диференціацією тактичних прийомів) різних категорій осіб;

– порядок призначення судово-психолого-психіатричної й судово-медичної експертизи, які призначається з метою встановлення: психічного й психологічного стану потерпілих, наслідків психологічного насильства й причинно-наслідкових зв'язків між діями та наслідками, ознак можливого знаряддя злочину, умов та обставин за яких могли бути заподіяні тілесні ушкодження, їх давності;

дістало подальшого розвитку:

– криміналістичне обґрунтування домашнього насильства, що обмежується трьома видами: фізичне, психологічне й економічне (сексуальне насильство виходить за межі цих форм і за наявності підстав кваліфікується за відповідними статтями КК України) кожному з яких властивий свій спосіб вчинення, що характеризується умислом та систематичністю (вчинення хоча б однієї з форм насильства три і більше разів, в результаті чого настав хоча б один із наслідків);

– перелік обставин, які необхідно встановити на початковому етапі розслідування, зокрема: факт вчинення домашнього насильства; з'ясувати у якій формі, коли було учинено і до яких наслідків призвело; звернутися в установленому процесуальному порядку до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів у випадках попередніх звернень до поліції; провести (доручити проведення) СРД; зібрати матеріали на особу-

злочинця; призначити та провести необхідні експертизи.

– рекомендації щодо організації і планування розслідування цього виду кримінальних правопорушень відповідно до визначених версій (загальні – залежно від взаємозв'язку злочинець–потерпілий (кримінальне насильство мало місце; відсутні ознаки або подія кримінального правопорушення) та конкретні – стосовно: особи-злочинця; обставин, за яких вчинено правопорушення (адміністративне або кримінальне); ступеню тяжкості заподіяних тілесних ушкоджень, характеру і черговості проведення слідчих (розшукових) дій для їх перевірки, а також з урахуванням обставин, що підлягають встановленню та доказуванню у типових слідчих ситуаціях, які виникають на різних етапах розслідування;

– криміналістичні рекомендації щодо тактики проведення допиту за участю малолітнього потерпілого з урахуванням вимог міжнародних договорів, з метою забезпечення прав та свобод дитини, зокрема, що стосуються надання потерпілому можливості самостійного обрання законного представника, використання спеціально обладнаних приміщень («зелені кімнати»), а також залучення у кожному випадку такої СРД практикуючого психолога в галузі вікової та педагогічної психології.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

– *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства України;

– *практичній діяльності* правоохоронних органів України – у системі службової підготовки та в практичній діяльності органів досудового розслідування, при розробленні та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці посібників, методичних рекомендацій;

– *освітньому процесі* – під час підготовки та проведення лекцій, семінарських і практичних занять з курсантами та слухачами закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання під час викладання навчальних

дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Розслідування окремих видів злочинів» та «Доказування у кримінальному провадженні» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ від 06 березня 2023 року);

– науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення наукових проблем методики розслідування домашнього насильства (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ від 06 березня 2023 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки оприлюднено на науково-практичних заходах, зокрема: *«Деокупація Донбасу: організаційно-правовий механізм відновлення територіальної цілісності України»* (м. Маріуполь, 04 жовтня 2019 року); *«Дотримання прав людини і громадянина на території проведення Операції об'єднаних сил»* (м. Маріуполь, 14 липня 2020 року)».

Структура дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (210 найменувань на 21 сторінці) та чотирьох додатків на 11 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 213 сторінок, із них основний текст – 167 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Особливості формування методики розслідування домашнього насильства

Серед стратегічних пріоритетів діяльності державних правоохоронних інституцій, зокрема Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) і Національної поліції, безумовним є запобігання та протидія домашньому насильству. Випадки психічного, фізичного, сексуального та економічного насильства в родинях принижують честь і гідність, призводять до розладів здоров'я, загрожують тяжкими наслідками. Статистичні дані засвідчують тенденцію до збільшення кількості зареєстрованих фактів учинення правопорушень й інших подій, пов'язаних із домашнім насильством, проте реальні масштаби цього високолатентного явища складно оцінити об'єктивно [121, с. 6].

Політичні та соціально-економічні процеси, які відбуваються в суспільстві – збройний конфлікт на Сході країни, безробіття, збільшення життєвих конфліктних ситуацій, прояви агресії в родині, болісно вражають сім'ї [179]. Результати проведених соціологічних досліджень показали, що близько половини населення України відчули на собі прояви домашнього насильства (44%). Тобто, майже кожна друга родина зустрічалась з цією проблемою. При цьому переважна більшість з них (35%) стикалися саме з психологічним насильством (приниження, контролююча поведінка тощо), ще 31% – з фізичним (побої, мордування, примушення вчинити певні дії, рухи), 23% – з економічним (звіт за кожную копійку, умисне знищення, або пошкодження майна), 11% – із сексуальним (різні форми примушування до вступу в статевий зв'язок) [13].

Пандемія гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 лише загострила проблему насильства в Україні

й показала нам її невидимі аспекти. Зокрема, за минулий рік за вчинення домашнього насильства засудили вчетверо більше людей, ніж у 2019-му, а звернень було зафіксовано майже вдвічі більше [54]. Варто додати, що окрім домашнього насильства у 2019 році в Україні було зареєстровано 9643 вбивства та 15960 фактів умисного нанесення тяжкої шкоди здоров'ю, що вчинено саме у сфері сімейно-побутових відносин. Питома вага вбивств та фактів навмисного нанесення тяжкої шкоди здоров'ю, що вчинені на ґрунті сімейно-побутових стосунків, в загальній кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень в 2019 році в Україні склала відповідно 30,9% та 27,5% [28; 40; 142].

Безумовно, прийняття Закону України (далі – ЗУ) «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [141] стало вирішальним кроком у запровадженні довгоочікуваних новацій стосовно юридичного інструментарію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, охорони дитинства, соціальної роботи із сім'ями та молоддю, захисту осіб, які стали жертвами кривдників, та ефективного реагування на такі вияви з боку правоохоронців. Крім цього за останні роки суттєво розширено правові засоби превентивного впливу на потенційних правопорушників підрозділами Національної поліції України. Запроваджено критерії кваліфікації домашнього насильства саме як кримінального правопорушення (ст. 126–1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), криміналізовано також невиконання обмежувальних заходів або обмежувальних приписів і непроходження програми для кривдників (ст. 390-1 КК України) [186, с. 73–76].

Однак, з огляду на зростання рівня злочинності й потребу в оптимізації досудового розслідування домашнього насильства, особливою нагальністю вирізняється наукове розроблення спеціальної методики, яка має слугувати своєрідним алгоритмом дій (інструментарієм для слідчого та інших компетентних суб'єктів, що залученні до кримінального провадження) у типових слідчих ситуаціях.

Розробка методики досудового розслідування домашнього насильства, тобто умисного систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [88], неможлива без надання комплексної характеристики цьому кримінально-караному діянню.

Взагалі, поняття домашнє насильство, або ще насильство в сім'ї набуло широкого вжитку на початку 70-х років минулого століття при визначенні загального поняття «насильство» (образа, приниження, застосування сили) з боку чоловіків, по відношенню до жінок. Т. В. Ковальова трактувала поняття «насильство» як вимушений вплив на будь-кого, порушення особистої недоторканості [18, с. 492]. О. М. Гумін, даючи визначення насильства, виділяв фактичні і юридичні ознаки насильства [36, с. 248]. До фактичних він відносив об'єктивні ознаки, спосіб дії та суб'єктивні ознаки, що характеризують відношення до дії. В якості юридичних ознак він називав незаконність і загальну небезпеку дії.

В. С. Медведєв, визначаючи насильство у широкому розумінні цього слова, вважає, що «насильством у кримінально-правовому розумінні повинно визнаватися вольове, суспільно небезпечне, протиправне, винне із застосуванням фізичної або психічної сили діяння, що посягає на ті суспільні відносини соціалістичного суспільства, які охороняються законами, вказаними в Особливій частині КК.... і спричиняють їм шкоду або ставлять їх під загрозу, що виражається у визначених законом межах свого обсягу та інтенсивності» [115, с. 91].

Незважаючи на різноманітність поглядів, більшість науковців близькі в тому, що сутність насильства полягає в застосуванні сили проти особи. В такому випадку, слід наголосити, що застосування сили по відношенню до неживих предметів або тварин, цим поняттям не охоплюються.

Виокремлюючи поняття «домашнє насильство» із загального розуміння «насильство», необхідно констатувати, що фактично, за своєю сутністю домашнє насильство є продуктом (наслідком) сімейно-побутових (особистих) конфліктів. В даному контексті варто погодитись з С. С. Костенко, що сім'я – це особливий суспільний механізм, що передбачає стосунки між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, родиною, які пов'язані не лише спільністю побуту, але й засновані на взаємній моральній відповідальності та взаємоповазі. Водночас в умовах економічної, соціальної кризи, руйнуванні моральних цінностей, інститут сім'ї також зазнає згубних впливів і може перетворитись в осередок насильства [73, с. 164; 99, с. 23].

Крім цього, сама проблема насильства в сімейно-побутових відносинах тісно пов'язана з бездоглядністю та безпритульністю дітей, формуванням насильницького менталітету нації, жебракуванням, втрати загальнолюдських цінностей любові та взаєморозуміння, а головне, це явище є одним із ключових чинників формування негативної поведінки у особи й передумовою вчинення нею кримінальних правопорушень.

Станом на сьогодні в науці окреслено та прийнято вважати за основу наступні типові моделі насильства в сім'ї:

– психопатична модель, що centruється на схильності до насильства як дорослих (вживання алкоголю, наркотичних речовин, низька самооцінка, комунікативна некомпетентність, соціальна ізоляція, психіатричні проблеми, відсутність самоконтролю, суїцидальні схильності, агресивність, рання вагітність матері, втрата дитини та ін.) так і дітей (недоношеність, хворобливість, небажаність, фізичні і психічні недоліки тощо);

– соціальна модель, що пояснює насильство зовнішніми (соціальними) чинниками і умовами, такими як бідність, низький рівень доходів, безробіття, соціальна ізоляція, або закритість сім'ї, перенаселеність, низький освітній і культурний рівень та ін.;

– психосоціальна модель, що інтегрує психологічні і соціальні чинники насильства [152, с. 6].

Втім, через побоювання або небажання жертв привселюдно заявити про такі факти, прояви домашнього насильства в більшості випадків мають латентний характер, що не може негативно не позначитись на стані подолання цього негативного феномену. І мова йде не про одиначне побиття, або випадковий інцидент – хоча такі речі можуть трапитися і, звичайно, будуть розглядатися як кримінальне чи адміністративне правопорушення, а систематичне (постійне) насильство. Це складна життєва ситуація, в якій потерпілий (ла) постійно уражена, розділяючи з агресором побут, знаходячись в залежності від нього та нерідко маючи почуття любові по відношенню до останнього.

Не менш складною на практиці постає і відповідна слідча ситуація під час розслідування систематичних фактів вчинення домашнього насильства. Саме тому під час збирання специфічних доказів зазвичай виникає потреба у зверненні до спеціальної літератури для з'ясування відповідей на певні запитання щодо організації та планування цього процесу. Зазвичай, більш досвідчені слідчі послуговуються теоретичними положеннями зрідка, оскільки мають за плечима чималий досвід і впевненість у власних діях. Однак кожне кримінальне правопорушення особливе і потребує індивідуального підходу, а отже, виникає потреба в уточненні обставин, що підлягають встановленню, видів судових експертиз, які слід призначати в конкретному провадженні, питань, що ставляться експертам.

Особливе значення криміналістична методика розслідування домашнього насильства має для молодих спеціалістів, які стали до виконання своїх службових обов'язків відразу після отримання юридичної освіти. За умов браку досвіду практичної роботи звернення до методичних рекомендацій з розслідування цього виду кримінального правопорушення завжди буде слугувати своєрідним вказівником і надасть можливість оптимально організувати та спланувати розслідування. Для таких слідчих методичні рекомендації з розслідування мають бути настільною книгою, адже сприяють досягненню максимально ефективного результату під час

досудового розслідування. Ці рекомендації містять поетапні алгоритми дій, що враховують специфіку учинення домашнього насильства, унеможливають помилкове проведення СРД, вказують на обрання найефективніших методів розслідування, що дають змогу досягти максимального результату в стислі строки.

Згідно з переконанням В. П. Бахіна, взаємозв'язок слідчої практики з криміналістичною методикою відбувається з огляду на такі ключові положення: дані слідчої практики є основою для пізнання закономірностей злочинної діяльності, форм її вияву, а також досвіду розкриття й розслідування кримінальних правопорушень; потреби слідчої практики визначають завдання щодо розроблення та вдосконалення спеціальних методик; методичні рекомендації проходять перевірку практикою та дістають підтвердження своєї ефективності або неповноти та необґрунтованості; нові засоби та прийоми, які застосовують на практиці, набувають характеру методологічних засад унаслідок їх наукового аналізу й узагальнення (наприклад, потреба в проведенні деяких видів судових експертиз до початку кримінального провадження знайшла оцінку в науці та стала предметом законодавчого розв'язання в декількох проектах нормативних документів) [6, с. 45–63].

Ураховуючи певні положення, що можуть бути застосовані для розслідування будь-якого кримінального правопорушення, більшість науковців до структури окремої криміналістичної методики відносять: криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень; обставини, які потребують встановлення; особливості організації початкового етапу розслідування; типові слідчі ситуації та дії слідчого щодо їх розв'язання; типові версії та особливості планування розслідування; організацію і тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій; профілактичні заходи [45, с. 138–235; 75, с. 186–187; 202, с. 335]. Про аналогічну структуру з деякими інтерпретаціями йдеться в працях й інших учених [116; 198, с. 139–140]. З огляду на результати проведеного аналізу наукових поглядів щодо

елементів структури криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, можна стверджувати, що нині існує єдине бачення складових як комплексної, так й інших видів криміналістичної методики.

Отже, у комплексній криміналістичній методиці розслідування домашнього насильства пропонуємо виокремлювати такі структурні елементи:

1) криміналістичну характеристику кримінального правопорушення (відомості про спосіб учинення кримінального правопорушення, обстановку вчинення кримінального правопорушення, типову слідову картину, особу злочинця та особу потерпілого);

2) типові слідчі ситуації, версії початкового та наступного етапу розслідування й алгоритми їх розв'язання;

3) особливості організації й тактики проведення комплексу слідчих (розшукових) дій;

4) використання спеціальних знань під час призначення та проведення окремих видів судових експертиз.

Без сумніву, з наведеного переліку найбільш значущим та наповненим інформаційним змістом є криміналістична характеристика домашнього насильства. Її ґрунтовне дослідження, з урахуванням актуальної на сьогодні слідчої, експертної та судової практики, надає змогу в режимі реального часу проаналізувати стан та оперативну обстановку щодо кількісного і якісного рівня вчинюваного домашнього насильства за низкою показників, на основі отриманих даних сформулювати наукові засади комплексної криміналістичної методики досудового розслідування кримінальних правопорушень.

1.2. Криміналістична характеристика домашнього насильства

Вперше про криміналістичну характеристику, як елемент методики згадується в дисертації Л. О. Сергєєва ще у 1966 році [85]. Так, прийнято вважати, що саме цей автор запровадив у науковий обіг термін

«криміналістична характеристика», і тлумачив його як сукупність взаємопов'язаних чинників, що характеризують особливості способів учинення і слідів відповідних видів кримінальних правопорушень, об'єкта посягань, обставин, що характеризують учасників кримінальних правопорушень та їх злочинні зв'язки, час, місце, умови й обстановку вчинення кримінального правопорушення [27, с. 10].

З'явившись в кінці 60-х років, поняття «криміналістична характеристика» привернуло до себе увагу багатьох провідних вчених-криміналістів, що досліджували теоретичні та практичні питання методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [80, с. 34].

Пізніше питання сутності криміналістичної характеристики різних категорій кримінальних правопорушень розглядали Ю. П. Алєнін, Л. Я. Драпкін, І. Ф. Герасимов, О. Я. Баєв, В. Д. Басай, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Р. С. Белкін, Т. В. Варфоломеєва, І. О. Возгрін, В. І. Шиканов, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, О. А. Кириченко, Н. І. Клименко, І. М. Артамонов, О. О. Ейсман, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, В. Т. Маляренко, Г. А. Матусовський, В. О. Образцов, М. В. Салтевський, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько та ін.

В даному контексті, необхідно зазначити, що вагомий внесок у дослідження теоретичних питань пов'язаних саме із домашнім насильством внесли такі вчені як: Ю. М. Антонян, Г. А. Аванесов, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. Д. Гаухман, Я. І. Гілінський, В. В. Голіна, О. М. Гумін, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. Ф. Зелінський, В. М. Кудрявцев, В. В. Лунєєв, Л. В. Сердюк, Є. Л. Стрельцов, П. Сорокін, А. А. Піонтковський, В. І. Шакун, Д. А. Шестаков та інші.

Однак, дослідження вчених-правників об'єктивно обмежувались попередніми періодами системи законодавства, а тому не повною мірою враховує та не завжди відповідає потребам правозастосовної практики

сьогодення. Водночас, їхні дослідження заклали міцний фундамент для дослідження проблем методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень сучасними науковцями.

До речі, питання щодо змісту й основних елементів криміналістичної характеристики залишилися дискусійним донині. Аналітичний огляд результатів досліджень науковців стосовно трактування досліджуваного поняття дає змогу дійти висновку, що вчені-криміналісти так і не досягли однастайності в баченні змісту й категорій, які охоплює зазначена конструкція, проте єдність наукових поглядів в даному напрямку вкрай важлива, адже при розробці та формуванні відповідної методики розслідування різного роду кримінальних правопорушень вчені-криміналісти в більшій або меншій мірі завжди враховують дані, які входять до складу елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень [2, с. 112–114; 26, с. 142; 107, с. 10; 86, с. 89; 77, с. 127].

Визначення поняття криміналістичної характеристики відіграє важливу роль у науці. Розробка понятійного апарату є принциповим і важливим питанням для науки. Це пояснюється різними факторами. Зокрема, перспективою побудови сталих кореляційних зв'язків між її елементами, можливістю, висувати певні версії за їх допомогою, під час досудового розслідування, планувати проведення різних СРД тощо.

Водночас, одні автори розглядають її як наукову категорію (П. В. Берназ, М. І. Скригонюк) [12, с. 35; 163, с. 4-5], інші – як сукупність відомостей про кримінальне правопорушення (В. Є. Коновалова, О. Н. Колесніченко) [71, с. 16; 125, с. 57], треті вважають науковою абстракцією (В. М. Шевчук) [197, с. 140]. Четверта група авторів, розглядає криміналістичну характеристику кримінального правопорушення як наукову розроблену систему істотних, типових криміналістичних ознак і властивостей, що притаманні певному виду кримінальних правопорушень (В. А. Журавель) [44, с. 202; 195, с. 144]. Вчені-криміналісти, що

досліджують проблеми криміналістичної характеристики, не завжди однотипно підходять і до визначення її поняття та системи.

До прикладу, М. В. Салтевський зазначив, що криміналістична характеристика – це видова модель, яка дозволяє прогнозувати, будувати найбільш обґрунтовані версії щодо обставин конкретної події (особи, способу вчинення злочину, засобів злочину та іншого) [154, с. 148-151].

В. Д. Берназ визначає дану категорію як основу на державних статистичних даних науково-обґрунтовану систему узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду досліджуваних кримінальних правопорушень зазначеної категорії [11, с. 17].

В. С. Кузьмічов стверджує, що криміналістична характеристика – це своєрідна інформаційна модель, що являє собою якісно-кількісний опис типових ознак конкретного виду (групи) кримінальних правопорушень. При цьому, науковець підкреслює, що особливе значення криміналістична характеристика кримінальних правопорушень набуває на початковому етапі досудового розслідування для визначення основних його напрямків та висунення обґрунтованих версій. На пізніших етапах розслідування виявляються лише окремі елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, а повна їх сукупність встановлюється під кінець розслідування [78, с. 252].

В. Г. Гончаренко розглядає зазначену категорію як ідеальну модель типових зв'язків і джерел доказової інформації, що закономірно формуються, яка дозволяє прогнозувати оптимальний шлях та найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень [32, с. 12]. Він же, пропонує розглядати її на філософському рівні, інтерпретувавши її як абстрактну інформаційну структуру розслідуваної події даного виду, закономірно і детерміновано відображеної в реальному світі. У якості складових елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень автори пропонують такі елементи: тип (вид, рід, категорія)

події; засіб вчинення і приховання злочину; типові джерела матеріально-фіксованої інформації; типові джерела вербальної інформації; коло осіб, де може знаходитися особа, що вчинила злочин; типові мотиви і цілі вчинення такого роду злочинів [32, с. 15].

Проте, найбільш вдале визначення криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, було сформоване О. М. Колесніченком, який окреслив її як систему відомостей про криміналістично значимі ознаки кримінальних правопорушень певного виду, яка відображає закономірні зв'язки між ними і служить для побудови та перевірки слідчих версій для вирішення основних завдань досудового розслідування [70, с. 12].

Крім того, слушною є думка В. В. Тіщенка, що джерелами відомостей, які містяться в криміналістичній характеристиці про кримінальні правопорушення є підсумки наукових досліджень, результати аналізу і узагальнення слідчої і судової практики розслідування кримінальних проваджень, що відносяться до різних класифікаційних груп [181, с. 16], а також дані, отримані в результаті проведення спеціальних криміналістичних досліджень. Звідси логічно випливає, що криміналістична характеристика – це система інформації, розроблена наукою і практикою.

Не дивлячись на різні думки науковців з приводу визначення поняття криміналістичної характеристики кримінального правопорушення у кожному погляді вчених-криміналістів простежується одна мета – сформулювати об'єктивне уявлення про кримінальне правопорушення і вказати ті його риси, що є відправними для методики досудового розслідування.

Аналіз вище наведених понять криміналістичної характеристики кримінального правопорушення дає можливість виділити ряд ознак, властивих якщо не всім, то більшості з цих визначень.

Думки науковців схожі в тому, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень це:

- 1) сукупність даних (відомостей), інформація про кримінальні правопорушення, які характеризуються, і певні, пов'язані із ними явища;

- 2) сукупність (система) ознак властивостей, слідів кримінального правопорушення;
- 3) інформація, що має криміналістичне значення;
- 4) характеристика конкретного кримінального правопорушення і наукова абстракція двох рівнів, яка виділяє типові ознаки певних категорій кримінальних правопорушень (видів і груп) і кримінальних правопорушень взагалі;
- 5) важливий елемент окремої методики.

Погоджуємося з думкою Р. Л. Степанюка про те, що криміналістична характеристика служить «стержнем» методики досудового розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [176, с. 387], для якої головними завданнями є:

- 1) розкрити фактичний зміст будь-якої конкретної події і сукупності супровідних обставин як системи послідовних у просторі та часі дій суб'єкта;
- 2) прояснювати механізм утворення слідів при вчиненні конкретного кримінального правопорушення, вказуючи на його закономірності, можливі варіанти слідів і їхній зв'язок між собою;
- 3) визначати шляхи доведення того або іншого складу кримінального правопорушення у всій сукупності обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні;
- 4) розмежовувати етапи досудового розслідування кримінального провадження (етапи доказування) залежно від вирішуваних на кожному етапі специфічних задач [175].

Перед слідчим (дізнавачем) постійно виникає необхідність звернення до того чи іншого елемента криміналістичної характеристики з метою уточнення своїх дій або ж прогнозування дій правопорушника для постановки правильних питань під час проведення експертизи або ж у процесі спілкування з фахівцем у певній галузі – у кожному випадку він неодноразово звертається до кількісних і якісних компонентів криміналістичної характеристики.

Таким чином, практичне значення криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, зокрема і криміналістичної характеристики домашнього насильства полягає в тому, щоб служити слідчому своєрідним трафаретом, який би «накладався» на наявні в його розпорядженні на даному етапі досудового розслідування.

У свою чергу такий «трафарет» дозволяє:

- визначати, чи містяться в даній події ознаки кримінального правопорушення;
- прогнозувати суть цієї події і супутніх їй обставин;
- обґрунтовано припускати зміст і форми прояву тих слідів, які могли і повинні були залишитися в результаті кримінального правопорушення, і причинно пов'язаних з ним передуючих і подальших обставин;
- конкретизувати повноту зібраної у кримінальному провадженні доказової інформації і проводити їх аналіз та оцінку;
- планувати і здійснювати цілеспрямовані заходи з дослідження події, що припускають пошук, фіксацію і процесуальне закріплення цих слідів [154, с. 100].

З цього приводу слід наголосити, що адекватна характеристика кримінального правопорушення – це першорядна умова для успішної розробки методики досудового розслідування кримінального провадження, а також ключ до розкриття кримінального правопорушення.

Знаючи способи учинення кримінального правопорушення, що зазвичай зустрічаються у слідчій та судовій практиці, місця вчинення тих або інших протиправних дій, способи приховування слідів, ознаки, що характеризують певне коло осіб, схильних до тих або інших злочинних посягань, керівник органу досудового розслідування, слідчий (дізнавач) в змозі дати обґрунтовану оцінку результатам дослідження конкретного кримінального провадження, визначити послідовність подальших СРД, необхідних для встановлення об'єктивної істини.

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку вчення про криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, вчені-криміналісти поділяють дану категорію на різні рівні, а саме: як загальну криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, криміналістичну характеристику окремого виду (групи) кримінальних правопорушень, та як індивідуальну криміналістичну характеристику конкретного кримінального правопорушення. Для кращого розуміння цих рівнів, на нашу думку, слід детальніше їх розглянути:

1) загальна криміналістична характеристика кримінальних правопорушень розглядається як загальне поняття, а саме як вищий рівень абстракції, що застосовується до цієї наукової категорії. З одного боку, воно має абстрактний характер, а з іншого – загальне криміналістичне значення є методологічною основою для дослідження криміналістичних характеристик окремих видів та груп кримінальних правопорушень. За допомогою цього поняття виникає реальна можливість цілеспрямовано використовувати теоретичний та емпіричний матеріал для розвитку загальних та окремих питань криміналістичної методики.

2) криміналістична характеристика окремих видів та груп кримінальних правопорушень відноситься до рівня, який має меншу ступінь абстракції. В основі даного рівня криміналістичної характеристики повинні знаходитись положення загальної теорії криміналістики та конкретний передовий досвід слідчої та судової практики.

3) криміналістична характеристика окремих кримінальних правопорушень (в точу числі і таких як домашнє насильство) являє собою поєднання вичерпних даних про розслідуване суспільно-небезпечне діяння. В ній відтворюються індивідуальні ознаки цього діяння. Тому в першу чергу її необхідно розглядати, як інформаційну модель розслідуваного кримінального правопорушення.

Криміналістична характеристика домашнього насильства або будь-якого іншого кримінального правопорушення, яка до того ж отримана в

процесі досудового розслідування, завжди хоч і індивідуальна, але в той же час вона відноситься до якоїсь визначеної групи, або виду кримінальних правопорушень, в нашому випадку, кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи [88].

Однак, слід зауважити, що запропонований дослідниками перелік рівнів криміналістичної характеристики, не отримав відповідної підтримки з боку деяких вчених і саме тому проблема рівнів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень залишається дискусійною по сьогоднішній день.

У свою чергу, на наш погляд, запропонований підхід поділу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень на різні рівні, з урахуванням потреб правозастосовної практики, сучасного стану розвитку криміналістики, а також у зв'язку з внесенням законодавцем постійних змін та доповнень в нормативно-правові акти, які регулюють відносини в сфері досудового розслідування кримінальних правопорушень, об'єктивно потребує уточнення та подальшого розвитку.

Майже всі науковці виокремлюють чотири основні елементи криміналістичної характеристики:

1) предмет злочинного посягання (найрізноманітніші об'єкти органічного та неорганічного походження);

2) спосіб вчинення кримінального правопорушення в його широкому розумінні (обставини готування, вчинення і приховування, дії суб'єкта, що використовується для досягнення поставленої мети);

3) типова «слідова картина» в її широкій інтерпретації (сукупність джерел матеріальних та ідеальних відображень у навколишній матеріальній обстановці вчиненого кримінального правопорушення);

4) характеристика особи правопорушника (опис людини як соціально-біологічної системи, чії властивості та ознаки відображаються у матеріальному середовищі) [83, с. 364].

Проте, у юридичній літературі є й інші точки зору на структуру криміналістичної характеристики. Наприклад, деякі науковці пропонують включати: документи як джерело матеріальної інформації [124, с. 53]; особливості виявлення кримінальних правопорушень [16, с. 5]; використані правопорушниками технічних засобів [4, с. 63] та ін.

Подібні точки зору, безумовно, раціональні для розуміння змісту загальної криміналістичної характеристики, проте криміналістичні характеристики окремих видів і груп кримінальних правопорушень, у тому числі і криміналістична характеристика домашнього насильства повинні бути уточнені та доповнені в процесі наукового дослідження, за допомогою інших характеристик кримінального правопорушення, (кримінально-правової, кримінологічної тощо), що були створені в результаті синтезу практичної та наукової діяльності, оскільки, як вже було зазначено, поява та розвиток окремих методик досудового розслідування кримінальних правопорушень нерозривно пов'язані з цілеспрямованим системним збиранням, дослідженням та узагальненням матеріалів слідчої, судової та експертної практики – основних джерел розробки методичних положень і рекомендацій.

Окреслення основних елементів криміналістичної характеристики домашнього насильства теж важко уявити без аналізу підходів до розуміння цього поняття на загальному та видових рівнях. Відомо, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є складовою частиною, однією з важливих теоретичних засад загальних положень методики розслідування, як специфічного виду діяльності.

Провівши аналіз різних теоретичних поглядів вчених-криміналістів стосовно криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, було розроблено авторське тлумачення криміналістичної характеристики домашнього насильства, а також визначено основні її елементи.

Отже, криміналістична характеристика домашнього насильства – це система відомостей, розроблена наукою і практикою, що відрізняє умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного

насилства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, від інших видів правопорушень (у тому числі й адміністративних) й визначає програму СРД, спрямованих на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин вчинення таких кримінально-караних діянь, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надання їм належної правової оцінки, а також сприяє вірній оцінці слідчої ситуації, що склалася, й визначає перспективно-прогностичний напрям ходу досудового розслідування.

Основними елементами криміналістичної характеристики домашнього насилства є:

1) спосіб учинення кримінального правопорушення (складається зі способів підготовки до вчинення злочинних дій, безпосереднього вчинення кримінального правопорушення та способів приховування (маскування) протиправних дій);

2) обстановка вчинення кримінального правопорушення (конкретні об'єктивно-предметні умови, в яких учиняються домашні насилства);

3) типова «слідова» картина (будь-які зміни матеріального (навколишнього) середовища, що виникли в результаті вчинення в ньому кримінального правопорушення і є його наслідками (комплекс матеріальних та психофізіологічних слідів, що притаманні домашньому насилству та певним способам і етапам його вчинення);

4) характеристика особи правопорушника (фізичні та соціально-демографічні дані; поведінка до, під час, та після вчинення домашнього насилства, негативні чинники, що мали вплив на формування і здійснення злочинної поведінки тощо);

5) характеристика особи потерпілого (демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимної поведінки тощо) [84, с. 231].

Найбільш інформативним джерелом криміналістичної характеристики домашнього насильства виступають відомості про спосіб та обстановку вчинення кримінальних правопорушень, які власне і говорять про особисті якості правопорушника (нервозність, жорстокість, невігластво та ін.). До речі, В. П. Бахін і Б. Є. Лук'янчиков зазначають, що це найбільш типовий набір криміналістично значущих ознак, які покликані забезпечити службову функцію криміналістичної характеристики [9].

Слушно додати, що між даними елементами існують взаємозв'язки, знання яких і дає можливість слідчому методично правильно планувати та здійснювати досудове розслідування. Проте варто пам'ятати і про вихідні ідеї, що закладені у криміналістичній методиці розслідування домашнього насильства, адже як система взаємообумовлених і взаємопов'язаних СРД, що покликана забезпечувати розслідування та попередження кримінальних правопорушень, вона будується відповідно до певних принципів, а саме:

- суворой відповідності нормам закону;
- наукової обґрунтованості;
- зумовленості її характеру і змісту обставинами, що необхідно встановити;
- поетапності розслідування, що відображає особливості виявлення і збирання доказової інформації;
- оптимальної організації і тактики проведення необхідних СРД, що забезпечують вирішення завдань кримінального провадження;
- комплексного використання засобів та можливостей для швидкого і повного вирішення завдань кримінального провадження [84, с. 234].

Водночас, формуючи криміналістичну характеристику домашнього насильства необхідно користуватись не тільки криміналістичною наукою, а й

використовувати відомості про кримінальні правопорушення з суміжних наук, таких, як кримінальне право [204], криминологія тощо. Саме тому, ми цілком погоджуємось з думкою М. П. Яблокова, який зазначив, що при формуванні структури криміналістичної характеристики, з огляду на сутність об'єкта, який вона характеризує, необхідно враховувати і використовувати деякі істотні кримінально-правові і криминологічні відомості про кримінальне правопорушення [208, с. 8].

Враховуючи те, що криміналістика в частині досудового розслідування кримінальних правопорушень тісно пов'язана з нормами кримінального права, то їх слід розглядати більш детально.

Так, положення кримінального права, що встановлюють караність діянь і характер обставин, що визначають відповідальність, є похідною розробки окремих методик розслідування й орієнтиром для визначення предмета доказування щодо конкретних видів кримінальних правопорушень [84, с. 299]. Врахування норм кримінального законодавства та положень кримінального права необхідне при розробці криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, розподілі їх на види, підвиди (групи).

При розробці окремих методик розслідування, а також конкретних типових характеристик окремих видів кримінальних правопорушень, завжди враховується, так само як в нормах КК України визначається те чи інше кримінальне правопорушення, які ознаки включені до опису їх складу, які додаткові обставини мають значення для кримінально-правової кваліфікації [97, с. 79]. Зокрема, але невиключно, саме систематичний характер вчинення домашнього насильства відрізняє останнє діяння від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [69].

Поряд із цим, криминологічна характеристика домашнього насильства доповнює криміналістичну і включає до методики досудового розслідування інформацію про опис генезису кримінального правопорушення, його причини та умови вчинення, застосування заходів щодо їх усунення, частоти

повторюваності, особу злочинця, потерпілого (жертву кримінального правопорушення) та розподіляє кримінальне правопорушення за іншими ознаками, наприклад, віком, часом, географією тощо.

Практичне значення цих даних полягає в тому, що під час досудового розслідування домашнього насильства, співставлення наявної інформації (що, де, коли, яким чином, при яких обставинах тощо) з системою узагальнених відомостей (наукових даних) про домашнє насильство дозволяє висунути версії, сформувавши план розслідування, провести необхідні СРД для встановлення об'єктивної істини.

Необхідно додати, що норми кримінального процесуального права, які регламентують порядок кримінального провадження, теж впливають на зміст криміналістичної методики розслідування домашнього насильства. До прикладу, інколи вкрай затребуваним є проведення процесуальних дій в режимі відеоконференції, що з однієї сторони забезпечує оперативність судового провадження, а з іншої безпеку осіб – учасників кримінального провадження тощо [81, с. 571].

До того ж загальне завдання криміналістичної методики розслідування безпосередньо пов'язане із досягненням завдань кримінального провадження, що передбачені ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) і полягає у захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [92]. Власне на підставі загального завдання, у криміналістичній методиці розслідування домашнього насильства формуються власні завдання, а саме:

систематичне узагальнення слідчої, експертної та судової практики; вивчення стану, структури та динаміки злочинності; аналіз кримінального, кримінального процесуального та іншого галузевого законодавства, пов'язаного з встановленням та притягненням до юридичної відповідальності за кримінальне правопорушення [81, с. 572].

З урахуванням вищезазначеного у криміналістичній характеристиці домашнього насильства необхідно чітко розмежовувати:

а) теоретичну концепцію як основу формування методики досудового розслідування кримінального правопорушення передбаченого ст. 126-1 КК України;

б) робочий інструмент досудового розслідування як систему зібраних і узагальнених даних про криміналістично значимі ознаки цього виду кримінального правопорушення.

Зрозуміло, узагальнені дані про домашнє насильство, не можуть виступати як універсальний стовідсотковий засіб досудового розслідування, оскільки вони – відображення типового, а кожне вчинене домашнє насильство інколи буває настільки індивідуальним, що у ряді випадків може не мати аналогів у минулому. Однак, у переважній більшості типове має місце, що викликає необхідність використання даних криміналістичної методики. Саме тому, матеріали криміналістичної характеристики покликані і будуть надавати практичну допомогу працівникам уповноваженим на проведення досудового розслідування.

Отже, основне значення криміналістичної характеристики домашнього насильства, по-перше полягає у тому, що вона призначена для побудови типових загальних та окремих версій у системі заходів щодо ефективної організації та обґрунтованого планування досудового розслідування, особливо на початковому етапі, а по-друге знання змісту окремих її елементів і наявних між ними взаємозв'язків з успіхом може використовуватися для ефективного проведення та логічного завершення досудового розслідування у спосіб та порядок передбачений КПК України.

1.2.1. Способи вчинення домашнього насильства

Одним з основних принципів побудови правової держави є забезпечення реалізації системи гарантованих Конституцією прав і свобод людини та громадянина, охорони життя, здоров'я кожного члена суспільства, його честі і гідності, недоторканості і безпеки. Елементом збереження гуманності суспільства за всіх часів був інститут сім'ї. Крім того, сім'я виступаючи, як соціальна клітина суспільства є дуже близькою до «оригіналу» моделі всього суспільства, в якому вона функціонує. Проте, нерідко взаємини у сім'ї набувають форму конфліктної взаємодії, в межах якої конфліктна ситуація вирішується у насильницький спосіб [121, с. 5], який з точки зору кримінального права та криміналістики інтерпретується як спосіб вчинення кримінального правопорушення.

Відомий австрійський вчений-криміналіст Г. Грос, у своїй науковій праці зазначав, що криміналістика за своєю природою починається лише там, де кримінальне право, по своїй природі, закінчує роботу: матеріальне кримінальне право має своїм предметом вивчення злочинного діяння та відповідного покарання, формальне кримінальне право, тобто процес, містить у собі правила застосування матеріального кримінального права. Однак яким саме способом вчинено кримінальне правопорушення? Як досліджувати способи вчинення і розкривати їх суть, які були мотиви, цілі – про все це нам не говорять ні кримінальне право, ні процес. Відповідь знаходимо у предметі криміналістики [189, с. 70]. Саме тому, спосіб вчинення кримінального правопорушення більшість науковців вважає одним з центральних елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, який дає найбільший об'єм криміналістичної інформації, що дозволяє зорієнтуватись слідчому в події кримінального правопорушення та визначити оптимальні методи розслідування. Не випадково А. В. Іщенко зазначав, що спосіб вчинення – це система, що об'єктивно та суб'єктивно обумовлює поведінку суб'єкта до, і під час вчинення ним кримінального

правопорушення [59, с. 46-53]. В подальшому, виявлені сліди, за допомогою криміналістичних прийомів та засобів дозволяють отримати уявлення про сутність події, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особисті характеристики [33, с. 35-36].

Вивчення способу вчинення конкретного злочинного посягання є надзвичайно важливим ще й тому, що при постановленні вироку суд індивідуалізує покарання, враховуючи спосіб учинення злочину, який характеризує подію кримінального правопорушення [58].

Зі змісту ст. 126-1 КК України випливає, що домашнє насильство може бути учинено у трьох основних формах (фізичне, психологічне й економічне насильство (сексуальне насильство виходить за межі цих форм і за наявності підстав кваліфікується за відповідними статтями КК України [137])), для кожної з яких характерний свій спосіб. Втім, необхідно відмітити і бланкетний характер цієї статті, й зауважити, що законодавчі визначення основних форм домашнього насильства, наведених в ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» є досить широкими, зокрема, містять ознаки й інших кримінально протиправних діянь, які охоплюються відповідними складами кримінальних правопорушень, у тому числі й тими, що можуть бути пов'язані із домашнім насильством (ст. 115, 120, 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 165, 166 КК України та ін.), але наша основна увага зосереджена на розгляді способів учинення, характерних саме для кримінального правопорушення передбаченого ст. 126-1 КК України.

За способом підготовки їх було класифіковано наступним чином: 1) з попередньою підготовкою (14%); наприклад, кривдник не погоджується на розлучення, оскільки не бажає зміну матеріального стану чи поділу майна (квартири), або у жінки є можливість проживати окремо (переїзд до батьків), а кривдник вигадує план з перешкоджання цій меті; 2) без попередньої підготовки – основна кількість домашнього насильства, вчиняється спонтанно (86%); нерідко, приводом для насильства можуть стати будь-які безглузді обставини, що на погляд правопорушника свідчать про неповажне

ставлення до нього – несмачна їжа, невипрасуваний одяг, не бажання потерпілого виконувати свої «подружні обов'язки» тощо. Тепер більш предметно стосовно способів вчинення характерних для кожної з форм домашнього насильства.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру [141].

Наприклад, після вжиття заходів реагування щодо недопущення вчинення домашнього насильства ОСОБА_2, продовжуючи реалізовувати свій раніше виниклий прями́й єдиний умисел, спрямований на вчинення фізичного домашнього насильства відносно ОСОБА_1, з якою ОСОБА_2 перебуває у сімейних відносинах, в період часу з 16.06.2021 по 20.06.2021 (більш точний час під час досудового розслідування встановити не надалося можливим), перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, за місцем свого мешкання: АДРЕСА_2, систематично вчиняв домашнє насильство відносно ОСОБА_1, що виразилося в нанесенні тілесних ушкоджень, вчиненні сімейних сварок, словесних образах, нецензурних словах та приниження честі і гідності ОСОБА_1 та спричинив останній тілесні ушкодження у вигляді: синців верхнього та нижнього повік правого ока, синця нижнього повіка лівого ока, саден шкіри на задніх поверхнях лівого і правого ліктювих суглобів, які згідно судово-медичної експертизи №178 від 29.06.2021 відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень.

Внаслідок систематичних протиправних дій ОСОБА_2 потерпілій ОСОБА_1 завдано фізичні страждання. Так, ОСОБА_2 вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, а саме домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного насильства щодо особи, з якою винний перебуває в сімейних відносинах [24].

Звернемо увагу, що поряд із психологічним насильством, це один із найпоширеніших видів домашнього насильства (нерідко правопорушники обирають декілька форм насильницької поведінки). За офіційними даними МВС України, станом на 1 січня 2020 року майже 65 тис. осіб, було взято на облік, зокрема: за фізичне насильство – 29,8 тис. осіб; психологічне – 16,5 тис. осіб; економічне – 1,7 тис. осіб [40; 98; 144].

Результати зведеного анкетування працівників Національної поліції (органів досудового розслідування, сектору кримінальної поліції, превенції) та потерпілих осіб від домашнього насильства засвідчили, що основними проявами фізичного насильства є: 1) синці, забиті місця, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів тощо (100%); 2) перешкоджання вільному пересуванню (22%); 3) примус вживати алкогольні або наркотичні речовини чи речовини, що погіршують здоров'я, або можуть призвести до смерті людини (12%); 4) створення ситуацій, що несуть ризик чи загрозу життю та здоров'ю (11%); 5) погрожування зброєю чи іншими речами, що можуть завдати фізичної шкоди (42%). Найбільш типовим є використання підручних засобів господарсько-побутового призначення, або предметів, що випадково попали під руку (побутові предмети) – 23% (додаток В).

Таким чином, способи учинення фізичного насильства можна поділити на дві групи: 1) без застосування знарядь (з використання мускульної сили злочинця): нанесення ударів руками, ногами; укусів, шарпання за одяг, штовхання, стусани, виривання волосся, щипання та ін.; 2) із застосуванням знарядь: зброї, предметів господарсько-побутового призначення (кухонних ножів, вил, молотків, викруток, сокир, швабр, металевих ланцюгів тощо), меблів (стільців), посуду (кастрюль, чайників, тарілок, стаканів, виделок); предметів інтер'єру (кришталевих ваз); одягу та аксесуарів (ременів, штанів); засобів самозахисту (газових балончиків); паливно-мастильних матеріалів (бензину); інших предметів (дерев'яних палиць, каміння тощо) [13].

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження,

переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи [141].

Наприклад, ОСОБА_1 будучи неодноразово притягнутим до адміністративної відповідальності за ч. 2 ст. 173-2 КУпАП відповідно до постанов Рокитнівського районного суду Рівненської області від 16.09.2019 у справі №571/1620/19 та від 09.10.2019 у справі №571/1786/19 за вчинення психологічного насильства в сім'ї, 14 вересня 2019 року приблизно о 18.00 год., перебуваючи по місцю проживання в АДРЕСА_1, продовжуючи свої систематичні протиправні дії, умисно вчинив відносно своєї матері ОСОБА_2 психологічне насильство, що проявилось у образах потерпілої нецензурними словами, лайками та криками, які принижують честь і гідність, чим завдано потерпілій психологічних страждань та погіршено якість її життя [23].

На переконання респондентів, основними проявами психологічного насильства є: 1) ігнорування почуттів особи (93%); 2) образа переконань, що мають цінність для особи, її віросповідання, національної, расової приналежності або походження; соціального статусу (76%); 3) переслідування, залякування (57%); 4) погрози вбити чи скалічити (у томі числі дітей) (38%); 5) підбурювання до самогубства (14%); 6) примус до протизаконних дій (8%); 7) погрози відібрати дітей (36%); 8) приниження особистості, постійна критика та насмішки (77%); 9) безпідставні звинувачення та формування почуття провини (30%); 10) обмеження у самореалізації, навчанні, роботі (12%); 11) обмеження у контакті із близькими та друзями, у виборі кола спілкування (14%); 12) примушення спостерігати за насильством над іншими людьми чи тваринами, тощо (9%).

Проводячи аналіз емпіричного матеріалу було акцентовано на увагу на тому, що згідно зведеного анкетування 52 прокурорів, 156 слідчих органів

досудового розслідування Національної поліції України, 121 оперативного працівника, 80 дільничних офіцерів поліції (з них 43 працівника, які постійно спільно з працівниками патрульної поліції входять до складу мобільних груп реагування на факти домашнього насильства), й 82 потерпілих від домашнього насильства (як жінок так і чоловіків), було встановлено, що у більшості випадків систематичного вчинення домашнього насильства (88%), психологічне насильство супроводжувало, інші види насильства (додаток В).

Відповідну тезу було підтверджено й узагальненням судової практики, зокрема, проведеним аналізом 180 судових рішень (вироків) винесених судами (першої та апеляційної інстанцій), різних регіонів України (Львів, Івано-Франківськ, Житомир, Київ, Вінниця, Кривий Ріг, Харків та ін.) за результатами розгляду кримінальних проваджень, які було скеровано до суду за фактом систематичного вчинення домашнього насильства.

До прикладу вирок Гайворонського районного суду Кіровоградської області: *ОСОБА_1 02.10.2020 року приблизно о 17.30 годині, за місцем спільного проживання зі своїм батьком ОСОБА_2 за адресою: АДРЕСА_1, вчинив домашнє (психологічне) насильство, яке виразилося в тому, що він став ініціатором сварки на побутовому ґрунті зі своїм батьком ОСОБА_2, в ході якої ображав його нецензурними словами та в подальшому був притягнутий постановою Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 29.12.2020 року до адміністративної відповідальності за ч.2 ст. 173-2 КУпАП та на нього накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 400 грн.*

Продовжуючи свої умисні дії, спрямовані на вчинення домашнього насильства, ОСОБА_1 12.01.2021 року, приблизно о 12 год. 30 хвилин, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись за місцем сумісного проживання зі своїм батьком ОСОБА_2 за вищевказаною адресою, повторно вчинив сварку на побутовому ґрунті зі своїм батьком, в ході якої ображав його нецензурними словами та намагався заподіяти тілесні ушкодження та в подальшому був притягнутий постановою Гайворонського районного суду

Кіровоградської області від 19.01.2021 року до адміністративної відповідальності за ч.1 ст. 173-2 КУпАП та на нього накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 170 грн.

Продовжуючи свої умисні дії, спрямовані на вчинення домашнього насильства, ОСОБА_1 17.02.2021 року, приблизно о 12 год. 00 хв., знаходячись за місцем сумісного проживання зі своїм батьком ОСОБА_2 за вищевказаною адресою, повторно вчинив сварку на побутовому ґрунті зі своїм батьком, в ході якої ображав його нецензурними словами та погрожував фізичною розправою та в подальшому був притягнутий постановою Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 18.03.2021 року до адміністративної відповідальності за ч.2 ст. 173-2 КУпАП та на нього накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 340 грн.

Продовжуючи свої умисні дії, спрямовані на вчинення домашнього насильства, ОСОБА_1 01.05.2021 року, приблизно о 11 год., знаходячись за місцем сумісного проживання зі своїм батьком ОСОБА_2 за вищевказаною адресою, повторно вчинив сварку на побутовому ґрунті зі своїм батьком, в ході якої ображав його нецензурними словами та погрожував фізичною розправою та в подальшому був притягнутий постановою Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 21.05.2021 року до адміністративної відповідальності за ч.2 ст. 173-2 КУпАП та на нього накладено адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 340 грн.

Продовжуючи свої умисні дії, спрямовані на вчинення домашнього насильства, ОСОБА_1 12.06.2021 року, приблизно о 14 годині 00 хвилин, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знаходячись в приміщенні житлової кімнати за вищевказаною адресою, повторно вчинив сварку на побутовому ґрунті зі своїм батьком ОСОБА_2, в ході якої застосував психологічне та фізичне насильство у відношенні останнього, пов'язане із застосуванням побоїв. Реалізуючи свій злочинний задум, ОСОБА_1, оцінивши ситуацію, що склалася, усвідомлюючи той факт, що перед ним його батько,

передбачаючи можливість настання наслідків у вигляді спричинення ним побоїв, нехтуючи його честю і гідністю, діючи умисно, з мотивів явної неповаги до існуючих норм співжиття, спочатку, ображаючи та залякуючи останнього, почав висловлювати погрози в його адрес, поєднані з нецензурними словами, а потім, використовуючи свою фізичну перевагу, проявляючи агресію, силою хапати потерпілого руками за одяг та шию, штовхати в область тулуба, внаслідок чого ОСОБА_2 відчував психологічний та фізичний дискомфорт, зазнавши при цьому психологічного приниження та був змушений звертатися із письмовою заявою до поліції з метою припинення протиправних дій останнього.

Продовжуючи свої умисні дії, спрямовані на вчинення домашнього насильства, ОСОБА_1 18.06.2021 року, приблизно о 19 годині 00 хвилин, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись в приміщенні житлової кімнати за вищевказаною адресою, повторно вчинив сварку на побутовому ґрунті зі своїм батьком ОСОБА_2, в ході якої застосував психологічне та фізичне насильство у відношенні останнього, пов'язане із висловлюванням погроз заподіяння тілесних ушкоджень потерпілому. Реалізуючи свій злочинний задум, ОСОБА_1, оцінивши ситуацію, що склалася, усвідомлюючи той факт, що перед ним його батько, передбачаючи можливість настання наслідків у вигляді спричинення ним психологічного приниження ОСОБА_2, нехтуючи його честю і гідністю, діючи умисно, з мотивів явної неповаги до існуючих норм співжиття, ображаючи та залякуючи останнього, почав висловлювати погрози заподіяння тілесних ушкоджень в його адресу, поєднані з нецензурними словами, внаслідок чого ОСОБА_2 відчував психологічний та фізичний дискомфорт та страх, зазнавши при цьому психологічного приниження, а тому був змушений звертатися із письмовою заявою до поліції з метою припинення протиправних дій останнього [21].

Крім цього, нерідко способами психологічного насильства є поширення за допомогою інформаційних технологій неправдивих відомостей

про особу, розповсюдження у мережах матеріалів конфіденційного (розсилання фото-, відео- контенту) або інтимного характеру, із зображенням потерпілої особи, в тому числі навмисно створених за допомогою комп'ютерних програм) [138].

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [141].

Проведене інтерв'ю з 22 потерпілими (як жінками так і чоловіками), а також аналіз текстів показань отриманих з матеріалів 200 кримінальних проваджень розпочатих за фактом систематичного вчинення домашнього насильства надало змогу в режимі реального часу, встановити основні прояви економічного насильства, серед яких: 1) позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту (94%); 2) повна звітність за витрачені гроші («все до копійки») (56%), відбирання всіх зароблених грошей (37%); 3) заборона працювати члену сім'ї всупереч його бажанню та працездатності (8%); 4) примушування члена сім'ї виконувати тяжку, непосильну роботу (11%); 5) пошкодження, псування особистого майна, примушування до жебрацтва тощо (62%).

Майже всі (93%) з числа опитаних правоохоронців нас запевнили, що одним з найбільш поширених проявів економічного насильства, про який повідомляють на спеціальну лінію 102, є вигнання з дому (квартири), що в переважній більшості застосовується до жінок та дітей (77%). Втім, після реагування на такі виклики, правопорушники інколи вдаються до різних прийомів для його приховування, зокрема, розповідають, що заявник здійснив неправдиве повідомлення, подають зустрічну заяву, здійснюють погрози на адресу потерпілої сторони, залякування, намагаються переконати потерпілого відмовитись від показань та ін. [41, с. 134].

Виходячи з емпіричних даних, зокрема, узагальнення слідчої та судової практики, варто констатувати, що на вибір правопорушниками конкретного способу учинення домашнього насильства впливають чинники об'єктивного (особливості обстановки, місця й часу) і суб'єктивного характеру (фізичний стан і психологічні особливості особи злочинця та особи потерпілого). Виявлення під час досудового розслідування домашнього насильства тих або інших детермінуючих чинників способу вчинення дозволяє слідчому моделювати спосіб дій правопорушника, і навпаки, за змістом конкретних дій можемо судити про чинники, що його зумовили. Крім того, як вже було зазначено, дані про спосіб вчинення домашнього насильства містять не тільки відомості про те, яким чином готується, вчиняється і приховується кримінальне правопорушення, але і про те, як дії правопорушника відображаються у навколишньому середовищі, які сліди виникають в результаті протиправного посягання, де їх шукати, і як за ними відновлювати механізм вчинення кримінального правопорушення.

З кримінально-правової точки зору спосіб вчинення характеризується умислом та систематичністю, тобто вчинення хоча б однієї з форм насильства три і більше разів, в результаті чого настав хоча б один із наслідків. При цьому необхідно наголосити, що Закон не містить вимоги, щодо обов'язкового документування перших двох фактів. Тобто не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Власне, факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази [137].

Таким чином, встановлення способів вчинення, як головних елементів криміналістичної характеристики домашнього насильства, повною мірою відображає специфічні особливості досліджуваного виду кримінальних правопорушень, що у свою чергу, сприяє подальшому виробленню відповідної методики досудового розслідування. Зокрема, досліджена інформація, буде слугувати основою для:

- 1) подальшої розробки криміналістичної характеристики;
- 2) виявлення взаємозв'язку між її структурними елементами (спосіб – особа правопорушника, спосіб – сліди);
- 3) побудови слідчих версій;
- 4) планування досудового розслідування;
- 5) розробки конструкції тактики проведення СРД;
- 6) розробки криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень.

Отже, проведене дослідження теоретичної складової та аналіз практичної діяльності дає змогу дійти висновку про те, що існує певний (невичерпний) перелік способів учинення кримінального правопорушення, характерний для кожної форми домашнього насильства, що в сукупності становить слідчо-судову практику, результати якої дають матеріал для подальшого наукового аналізу та узагальнення основних способів та інших обставин вчинення цього кримінального правопорушення, для запобігання та ефективного їх розслідування у майбутньому.

1.2.2. Обстановка вчинення домашнього насильства

Під *обстановкою вчинення кримінального правопорушення* у широкому розумінні прийнято вважати середовище – сукупність умов, зв'язків, що утворились на певній території у період часу певної події [101, с. 81]. У більш вузькому значенні обстановку прийнято вважати лише частиною обставин кримінального правопорушення, що включає в себе місце і час його вчинення [108, с. 5-6].

Підходячи узагальнено до розуміння цієї криміналістичної категорії, В. П. Бахін сформулював обстановку вчинення злочину «...як систему різного роду об'єктів, що взаємодіють між собою, об'єктів, явищ та процесів, що характеризують умови місця і часу, речові, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, особливості

поведінки непрямих учасників протиправної поведінки, психологічні зв'язки між ними та інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно або по волі учасників) в момент злочину, які впливають на спосіб і механізм його вчинення, що проявляються в різного роду слідах, що дають змогу будувати висновки про особливості цієї системи та змісту злочину» [7, с. 125].

Підтримуючи позицію науковців-криміналістів, наголосимо, що обстановка вчинення кримінального правопорушення, передусім, впливає на саму подію кримінального правопорушення, дії правопорушника, спосіб вчинення та відображається на особливостях і структурі його механізму. Як слушно зазначає І. І. Когутич: «обстановка перебуває в тісному зв'язку і взаємозалежності зі способом вчинення кримінальних правопорушень, оскільки останній вибирається на основі наявних можливостей в обстановці, що реально склалася» [68, с. 12]. Тобто, у своїй основі обстановка вчинення кримінального правопорушення становить: матеріальну (речову, предметну) обстановку та інші умови, що мають характерні особливості, які відображаються у впливі на поведінку правопорушників, вибір ними об'єктів, знарядь, способів вчинення кримінального правопорушення та у можливості розпізнавання за вказаними особливостями механізму вчинення кримінального правопорушення.

Для характеристики обстановки вчинення домашнього насильства краще підходить позиція В. А. Динту, який до складових її компонентів додатково включає адміністративно-територіальне, географічне й економічне розташування районів, їх соціально-економічну характеристику, специфіку окремих ділянок місцевості, національний склад населення, його звичаї й традиції [39, с. 35]. В її основі закладено конкретне місце (простір, на якому відбулась або має відбутись певна подія кримінального характеру) та умови.

Домашнє насильство характеризується порушеною обстановкою в сім'ї. Ця обстановка, як правило, включає в себе цілий комплекс життєвих негараздів і труднощів, що тривалий час накопичувались в умовах взаємного

спілкування, та/або спільного проживання (в будинку, квартирі, кімнаті гуртожитку). Криміногенні конфлікти, нерідко розв'язуються вчиненням тяжких наслідків [5, с. 24]. Головною причиною домашнього насильства є наявна у суспільстві довготривала невирішеність низки соціально-економічних проблем (невпевненість у майбутньому, складне матеріальне становище сім'ї, вживання членами сім'ї алкогольних і наркотичних засобів, жебрацтво і безпритульність дітей, відсутність сімейних цінностей, неможливість захисту власних прав і свобод). Вважається, що така ситуація склалася внаслідок: соціально-економічних та правових процесів, які відбулися в Україні у період її становлення і розвитку як незалежної держави; зміни стандартів до сім'ї (офіційний шлюб, цивільний шлюб за контрактом, вік вступу у сімейні відносини); збільшення кількості бідних сімей; зменшення впливу на сім'ю громадськості; поширення фонових явищ (алкоголізм, наркоманія, проституція, жебрацтво тощо) [99, с. 102-103].

Зважаючи на процеси урбанізації великих міст доведено, що найбільша кількість домашнього насильства, вчиняється у містах (частка в сільській місцевості 21%), загалом у місцях реєстрації правопорушника (13,3%), потерпілого (17,7%), або спільного їх проживання (63,3%). Водночас, на практиці мають місце поодинокі випадки (2,6%) вчинення домашнього насильства в громадських місцях (магазині, залізничному вокзалі, медичному закладі) й на відкритій місцевості (вулиці, природі та ін.), звичайно між членами сім'ї (подружжям, батьками і неповнолітніми дітьми, дорослими дітьми та батьками, дітьми в одній родині, іншими членами сім'ї – тестем і зятем, свекром або свекрухою і невісткою, онуками та дідусем або бабусею). З цього приводу доцільно погодитись з вітчизняним вченим академіком В. І. Шакуном, що у великих містах за наявності специфічної субкультури її населення виявляється схильність до жорстокості й наживи, а молодь взагалі починає сприймати лише грубість та агресивність [196, с. 17].

Втім вагоме значення мають й часові параметри вчинення домашнього насильства, у сукупності зі всіма іншими криміналістично значущими

складовими цієї системи, оцінка яких може істотно збільшити обсяг інформації, що підлягає аналізу під час розслідування та з'ясування можливих закономірностей його вчинення. У такому випадку час – певний момент, проміжок цієї чи іншої тривалості, в період якого бере свій початок та кінець подія кримінального характеру. Відслідкувати його можна за допомогою сталих показників (рік, місяць, година, хвилина), що у свою чергу дасть змогу за певним ступенем точності дослідити початок, тривалість і закінчення кримінального правопорушення (передусім встановити його часові параметри «систематичності»). Загалом, час вчинення домашнього насильства не має чіткої регламентації, хоча і прослідковується певна динаміка, приміром, вісім з десяти домашніх насильств вчиняються з 19-ї до 06-ї години ранку у вихідні або святкові (неробочі) дні, а також у будні дні у вечірній час, або, якщо бути більш точним, то в темну пору доби (з 18.00 до 6 годин ранку – 56,7%). Водночас, пора року на частоту вчинення домашнього насильства суттєво не впливає – зимою (56,1%), весною (55,1%), рідше влітку (49,7%) та восени (42,3%).

Отже, доказуванню підлягає обстановка (*місце, час та безпосередня обстановка (умови) суспільно-небезпечного діяння*), у якій відбувалося суспільно небезпечне діяння, тобто обмежена просторово-часовими межами вчиненого кримінального правопорушення взаємодія людини, матеріальних предметів, природно-кліматичних та інших факторів, що впливають на ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, набуваючи у зв'язку з цим кримінально-правового значення. Обстановка може відігравати роль доказового факту, що уможлиблює встановлення ступеня винуватості підозрюваного, наприклад, коли кримінальне правопорушення було вчинено в обстановці, доступній лише обмеженому колу осіб.

1.2.3. Типова слідова картина вчинення домашнього насильства

Будь-який злочин не може бути вчинено безслідно. Незалежно від

виду, тяжкості, наслідків, він обов'язково залишає за собою відображення в навколишній обстановці у формі слідів. Не є винятком і домашнє насильство. Методика розслідування завжди містить описання типових способів учинення кримінального правопорушення та відповідних слідів: їх види, характер, місцезнаходження та розшифрування. Дослідження способів учинення та їх слідів взаємопов'язані та здійснюються за принципом прямих і зворотних зв'язків: від вивчення слідів – до пізнання способу та інших обставин кримінального правопорушення; від знань про спосіб – до пошуку, виявлення та дослідження слідів.

Слідчий має встановити можливі причини відсутності характерних для конкретного способу слідів (унаслідок їх знищення, зникнення за певних умов, зокрема негативні обставини) та, навпаки, наявності «зайвих» слідів, що штучно створені внаслідок інсценування події злочину [129, с. 9]. Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики має важливе значення, оскільки вивчення слідів дає змогу визначити спосіб і механізм учинення злочину, спосіб його приховання, особу злочинця, знаряддя вчинення злочину, у тому числі встановити низку обставин під час розслідування злочину, викрити неправдиві показання свідка або злочинця, приховані ним речові докази та ін. [77, с. 223]. Встановлено, що сліди вчинення домашнього насильства, за формою свого вираження доцільно поділити на матеріальні, ідеальні та цифрові. До *матеріальних* слідів відносяться:

1) сліди, що утворилися на тілі постраждалої особи внаслідок: завдання ударів руками, ногами чи іншими предметами (синці, рани (рвані, різані), гематоми, подряпини, забиття з чітко вираженими контурами, наприклад, лозини, пряжки ременя тощо); жбурляння в потерпілого предметів; ляпасу; удушення; щипання, стискання; прив'язування особи за допомогою мотузки, ланцюга; тягання за волосся; укусів; опіків гарячими предметами, цигарками, палаючими сірниками та ін. Так, на тілі живої людини характерними слідами застосування до неї фізичного насильства є:

садна – порушення цілісності епідермісу шкіри. Їх локалізація вказує на місце дії тупого предмету, іноді на контактуючій поверхні залишаються частинки знаряддя (металу, деревини, скла тощо) та є відображенням його форми, що дозволяє його ідентифікувати;

синці – утворюються в результаті розриву кров'яних судин та накопичення крові в підшкірно-жировій клітковині, слизових оболонках. За синцями визначають місце дії тупого предмета, його характер та час нанесення травми;

рани – порушення цілісності шкіри, слизової оболонки і тканин. Існують забійні, рвані, забійно-рвані та укушені рани. Форма ран різноманітна та обумовлена формою травмуючої поверхні тупого предмету;

забої – стійке зміщення суглобних кінців поєднаних кісток за рахунок непрямой травми [81, с. 602-603];

2) сліди, що утворилися на тілі злочинця, внаслідок опору постраждалої особи (подряпини, рани, сліди укусів тощо);

3) сліди, що утворилися на одязі кривдника та постраждалої особи;

Характерними слідами на одязі є: порушення цілісності (розриви) тканини чи окремих волокон; порушення будови тканини (вдавлення, переміщення чи здертя ворсу, кошлатання поверхні тканини); наявність сторонніх чужорідних залишків. Зазвичай, на тканині залишається слід від контактуючої поверхні тупого предмета у вигляді бруду.

4) сліди біологічного походження, які залишилися на тілі чи одязі як постраждалої особи, так і кривдника (наприклад, сліди крові);

5) сліди біологічного походження, які залишилися на знаряддях вчинення домашнього насильства;

б) сліди, що утворилися в обстановці вчинення домашнього насильства внаслідок боротьби злочинця з потерпілим (розкидані речі, перевернуті меблі, побитий посуд тощо).

Зазначені сліди виявляються та фіксуються насамперед під час огляду місця події. Додатково, сліди фізичного насильства можуть бути встановлені за результатами проведення судово-медичної експертизи [78, с. 86].

Разом з цим, матеріальні сліди часто мають місце і при вчиненні економічного насильства. Наприклад, пошкоджене майно, вибиті вікна, потрощені входні двері та меблі, побитий посуд, розкидані речі, відсутність продуктів харчування, дитячих іграшок, безлад, антисанітарія, відсутність опалення в опалювальний період тощо. Крім того, такі сліди можуть знайти своє відображення у зовнішньому вигляді потерпілого: брудний одяг, не за сезоном, не за розміром, занедбаний, хворобливий вигляд та ін. У разі збуту майна, що належить потерпілому, сліди економічного насильства можуть залишитись у документах, або квитанціях про здачу (заклад) майна до ломбарду, квитанціях про поштову відправку тощо.

Втім, найбільш поширеними слідами вчинення будь-якої форми домашнього насильства є *ідеальні* сліди. Тобто, сліди відображення, які залишилися в пам'яті людини (потерпілого, свідка, підозрюваного тощо), як результат сприйняття, запам'ятовування та відтворення конкретної інформації, пов'язаної з домашнім насильством.

Залежно від змісту отриманих від них даних про злочин та осіб, які причетні до нього, можна виділити: 1) осіб, обізнаних про обставини, що передують вчиненню домашнього насильства; 2) очевидців домашнього насильства; 3) осіб, які володіють даними про дії злочинця з приховання злочину або інші дії після вчинення злочину.

Таким чином, єдиним носієм ідеальних слідів є людина, у свідомості якої здійснюється ідеальне відображення. При цьому такі сліди недоступні для безпосереднього сприйняття слідчим, а тому можуть бути відтворені у ході проведення СРД вербального характеру [79, с. 327].

Важливо зауважити, що з розвитком інформаційно-телекомунікаційних технологій особливого значення набувають так звані «нетрадиційні» сліди, що також мають місце при вчиненні домашнього насильства. При цьому в

науковій літературі немає єдиної думки з приводу їх найменування, а тому часто зустрічаються такі поняття як: електронні, цифрові, комп'ютерні сліди [84, с. 166]. На наше переконання, слушною є думка І. О. Крицької про те, що більш вдалим є використання поняття «цифровий слід», оскільки воно дає можливість максимально охопити прояви цього явища та відображає його реальну технічну природу утворення.

Цифрові сліди вчинення домашнього насильства можуть міститися в мережі Інтернет, мобільних телефонах (смартфонах), планшетах, ноутбуках, стаціонарних персональних комп'ютерах, підозрюваного, потерпілого, свідків. Крім того, подія домашнього насильства може бути зафіксована за допомогою камер відеоспостереження, які встановлені в будинках, під'їздах та в інших місцях. В переважній більшості випадків цифрові сліди фізичного, психологічного та економічного насильства утворюються та зберігаються:

1) на носіях цифрової інформації (жорстких дисках персонального комп'ютера, ноутбуках; флеш-носіях; внутрішній пам'яті мобільного телефону, смартфона, призначеній для збереження інформації користувача та завантажених програм; тощо). Наприклад, відомості про вчинене домашнє насильство можуть бути зафіксовані на цифрових носіях інформації у вигляді фото, відео, а також текстових файлів;

2) в електронній поштовій скриньці (наприклад, листи з погрозами, надіслані злочинцем потерпілому, містять інформацію щодо поштової адреси відправника, дати і часу відправлення листа та інші технічні відомості, важливі для визначення «Ір-адреси» джерела повідомлень). Тим паче, всі вхідні та вихідні листи користувачів зберігаються на поштових серверах;

3) під час зняття грошових коштів з банкомату (фотоматеріали із зображенням особи) чи перерахування їх з рахунку (наприклад, ІР-адреси вхідів до рахунків через систему Інтернет-банкінгу тощо);

4) у профілях соціальних мереж на популярних Інтернет-сайтах (Facebook, Instagram та ін.);

5) на серверах операторів мобільного зв'язку (ідентифікатор сім-картки (IMSI), міжнародний ідентифікатор кінцевого обладнання (IMEI), типи з'єднання (вхідні та вихідні дзвінки), SMS – короткі текстові повідомлення тощо; дата, час та тривалість з'єднань).

Отже, типова «слідова картина» домашнього насильства – це речове поле матеріальних, ідеальних та цифрових джерел інформації. На місці події слідчому необхідно передусім звернути увагу на: 1) сліди насильства (кров, синці, рани, опіки, вирване волосся); 2) стан учасників конфлікту (алкогольне чи наркотичне сп'яніння, ознаки переляку, тремтіння рук чи всього тіла, емоційна неврівноваженість, роздратування, плач, апатія); 3) стан житлового приміщення (сліди крові, розбиті предмети побуту, розкидані речі, розбиті меблі, вікна, розірваний одяг тощо); 4) види знарядь чи засобів, якими могли бути спричинені ушкодження [151, с. 22-24].

Доведено, що знання типових слідів, їх носіїв служить основою для визначення напрямів і методів пошуку та фіксації реальних слідів, засобів їх виявлення, вилучення і використання інформації яка в них міститься для швидкого, повного та об'єктивного досудового розслідування.

1.2.4. Особа злочинця

Важливим елементом криміналістичної характеристики домашнього насильства є дані про особу злочинця. Неможливо отримати повне уявлення про кримінальне правопорушення, не маючи відомостей про особу, що його вчинила. Особа як об'єкт дослідження передбачає багатоаспектний та багаторівневий аналіз її сутності. Найбільш загальні положення про особу формуються філософією, яка є методологічною основою для конкретних галузей знань. Філософський підхід у розумінні сутності особи передбачає єдність внутрішньої сторони (свідомість) та зовнішньої сторони (діяльність). Філософія розглядає особу як продукт соціального розвитку, як єдність загального, особливого і одиничного. У цьому розумінні людина (особа) є

результатом еволюції всього людського роду, успадковує і відображає соціальний досвід усіх попередніх поколінь. Разом з тим особа володіє також деякими неповторними ознаками і якостями, що відображають її індивідуальний життєвий досвід, буття, обумовлене конкретним змістом її сімейних, виробничих, побутових та інших відносин, зв'язків, а також мікросередовища, в якому вона перебуває. Таким чином, людину як особистість формує вся сукупність матеріальних, політичних, ідеологічних, моральних, правових, побутових, культурних, естетичних та інших умов, які складають зміст буття і їх відображення в суспільній та індивідуальній свідомості. Викладене положення створює підґрунтя для розвитку криміналістичного підходу до пізнання особи [77, с. 251].

Визначний кримінолог О. М. Джужа у понятті «особа злочинця» надає перевагу її соціальним ознакам. На думку науковця, особа – це соціальна якість людини, те, ким вона стала у процесі соціалізації. Ці якості особи визначаються рівнем її свідомості, змістом внутрішнього духовного світу. Обумовлена соціальним середовищем і попереднім досвідом, свідомість стає активним елементом особи, визначаючи у конкретних випадках вибір нею тієї чи іншої форми поведінки [38, с. 16].

Характеристика особи злочинця повинна відображати криміналістичні ознаки та властивості, що дають можливість вести його цілеспрямований розшук. На першому плані повинні бути соціологічні ознаки, потім виробничі, спортивні, світоглядні, побутові, моральні, медичні та психофізіологічні [105]. Тобто, кримінологічну характеристику потрібно орієнтувати на вид об'єкта безпосереднього посягання, спосіб учинення кримінального правопорушення і особу потерпілого. Це має бути типова модель, наприклад, вбивці, домушника, грабіжника, розбійника, гвалтівника, домашнього насильника (кривдника), сексуального психопата та ін. У межах встановлення обставин, що характеризують особу підозрюваного, інтерес становить інформація, яка безпосередньо не пов'язана з учиненим кримінальним правопорушенням. До таких відомостей належать дані про: вік

особи, стан її здоров'я, поведінку, взаємини, колишні судимості тощо. До суб'єктивних чинників, які визначають такий структурний елемент криміналістичної характеристики, як «особа злочинця», слід віднести: наявність у злочинців попереднього злочинного досвіду, зокрема й знання конкретних способів учинення, приховування слідів злочинної діяльності; досвід роботи в силових структурах; індивідуальні властивості особи злочинця тощо. Саме тому, наукова розробка криміналістичного дослідження особи злочинця, тактики та методики отримання і використання інформації про нього, має важливе практичне і теоретичне значення для більш повного, всебічного та швидкого розслідування кримінального правопорушення. І тут неможливо не згадати про праці видатного криміналіста минулого Чезаре Ломброзо, який спробував типізувати правопорушників відповідно до вродженої схильності. Вчений поділяв правопорушників на п'ять категорій: 1) вроджені правопорушники; 2) правопорушники внаслідок божевілля; 3) психопати та інші особи, що страждають психічними аномаліями; 4) правопорушники із пристрасті; 5) звичайні правопорушники [106, с. 140].

Сьогодні, існує декілька напрямів дослідження цієї проблематики: кримінологічний, кримінально-правовий, судово-психологічний, та криміналістичний. З кримінологічного підходу, як було акцентовано увагу, більшість науковців розглядають особу злочинця з позицій його соціальних потреб, певних психологічних характеристик, ігнорування ним суспільних цінностей. Для характеристики домашнього насильника (кривдника) влучною є класифікація наведена Б. М. Головкіним, зокрема автор виокремив: 1) глобальний кримінальний тип, сформований у стійких негативних умовах життя, родині із складними стосунками, що зумовлює в особи озлобленість і безсердечність, яка може бути обтяжена алкогольною спадковістю; 2) парціальний тип, який формується у двох різних колективах – у суспільстві, у тому числі несприятливому, й у родині, де діти спостерігають приклади негативних вчинків [31, с. 59].

З кримінально-правової точки зору особою правопорушником є суб'єкт кримінального правопорушення. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України – це фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [122, с. 64-65]. Стан осудності – це норма, типовий стан психіки людини, характерний для її певного віку [154, с. 111]. Суб'єкт домашнього насильства – спеціальний (член подружжя чи колишнього подружжя або інша особа, яка перебуває у сімейних або близьких відносинах). Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Іншими особами, які перебувають у сімейних або близьких відносинах є: члени сім'ї особи, а також чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний та двоюрідний брати, рідна та двоюрідна сестри, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, батько та мати дружини (чоловіка), сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеної особи. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно (ст. 3 Сімейного кодексу України (далі – СК України)) [162].

Поряд з ознаками особи злочинця, що мають кримінологічний, та кримінально-правовий характер, існують й криміналістичні ознаки, які теж важливі для формування відповідної методики та практичного використання під час досудового розслідування. До криміналістично значущих ознак, що характеризують особу злочинця, передусім слід віднести способи вчинення кримінального правопорушення (навички, способи приховування, інсценування). Провідна роль у використанні таких ознак належить їх інтерпретації особою, яка їх виявляє та фіксує. Зазначене трактування може мати як хибний, помилковий, так і справжнісінький характер, що відповідає

дійсності. При оцінці ознак суттєва роль відведена аналізу та прогнозу щодо їх значимості й можливості подальшого використання для досягнення мети та завдань досудового розслідування [47, с. 191–193]. Цієї думки дотримується й Г. А. Матусовський, наголошуючи, що криміналістична характеристика, як накопичення і джерело відомостей про певні види кримінальних правопорушень, виконуючи інформаційну функцію, становить собою єдину інформаційну систему. Використання останньої можливо шляхом одержання й аналізу відомостей щодо окремих елементів і встановлення зв'язків між ними [114, с. 149]. Підсумовуючи різні погляди вчених криміналістів та кримінологів, можемо бачити, що вони містять ту чи іншу повноту ознак, які характеризують особу злочинця. Ці погляди мають не тільки теоретичне, а й практичне значення, що полягає в акцентуванні уваги органів досудового розслідування на тих рисах, які визначають можливі напрямки розслідування, виходячи із взаємозв'язків особи з іншими елементами криміналістичної характеристики.

У процесі дисертаційного дослідження нами було вивчено статистичну звітність Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України, Офісу генерального прокурора України та інших відомств щодо вчинення домашнього насильства за останні п'ять років, проаналізовано 200 кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення домашнього насильства, що були розглянуті судами (першої й апеляційної інстанцій) у м. Києві, Львівській, Івано-Франківській, Житомирській, Вінницькій, Дніпропетровській, Харківській та інших областей; узагальнено дані анкетування 357 працівників Національної поліції України (органів досудового розслідування, сектору кримінальної поліції та превенції), з них опитано 156 слідчих, 121 оперативного працівника, 80 дільничних офіцерів поліції; узагальнено дані формалізованого інтерв'ювання з 22 потерпілими від домашнього насильства.

Метою даного вивчення була спроба встановити специфічні риси і властивості правопорушника (кривдника), який вчиняє домашнє насильство,

з'ясувати їх розповсюдженість, простежити вплив на спрямованість поведінки цих осіб у сімейному конфлікті, що завершується злочинним посягання проти життя і здоров'я особи, а також вирішити питання про можливість побудови на їх основі оптимальних напрямків та методів досудового розслідування домашнього насильства.

Статевий розподіл кількості осіб, які вчиняють домашнє насильство, свідчить про суттєве домінування дорослих осіб чоловічої статі (88%), інші (12%) – особи жіночої статі. Переважна більшість злочинців досліджуваної категорії (79%) мешканці міст; на другому місці – мешканці сіл – 11,2%; на третьому місці – селищ (9,8%). За сімейними ролями правопорушники розподілились наступним чином: чоловік – 30,9%; дружина – 6%; батько – 16,1%; мати – 4,9%; син – 22,3%; дочка – 2,4; брат – 4%; сестра – 1,8%; дядько / тітка – 1,3%, племінник / племінниця – 0,7%; дід – 1%; баба – 2,5%; онук – 3,1%; онука – 0,5%; зять – 3,9%; невістка – 0,7%; тесть – 0,5%; свекор та свекруха – по 0,7%. Суттєва перевага чоловіків-кривдників пояснюється психофізичними особливостями чоловіків і жінок, а також специфікою їх соціальних ролей. Зарубіжні вчені В. Н. Бурлаков, В. П. Сальников, С. В. Степашин вважають, що чоловіки у порівнянні із жінками у більшій мірі орієнтовані на агресивність і насильство [96, с. 280]. На нашу думку, це пов'язано з тим, що збільшилась кількість тих, які мають різного роду психічні патології, зловживають спиртними напоями, відбували покарання в установах виконання покарань. Водночас чоловіки в умовах конфліктних ситуацій діють імпульсивно, неврівноважено, використовуючи фізичну перевагу над жертвою, прагнуть принизити, провчити, покарати останню.

За результатами узагальнення матеріалів слідчої й судової практики було встановлено, що 60% підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ст. 126-1 КК України мали від поліції відповідне попередження, припис, адміністративні стягнення (попередження, штраф, адміністративний арешт). Виходячи із наведених даних, можна припустити, що певна частина правопорушень не знаходить

відповідної правової оцінки. Це відбувається у силу різних причин: недосконалість правової бази, небажання потерпілих притягувати винних до відповідальності, пасивність деякої частини працівників поліції тощо. А як відомо, безкарність за незначні порушення закону, як правило, призводить до повторюваності та більш тяжких протиправних вчинків. І навпаки, однією з причин є неефективна практика реагування з боку судових органів, оскільки домінуючим видом стягнення (93,8%) залишається накладання штрафу, який вдалося стягнути лише у половині випадків [13, с. 14; 102, с. 106].

Важливим елементом соціально-демографічної характеристики особи, яка вчиняє домашнє насильство, виступає його *вік*. Як показало дослідження, для більшості правопорушників, які вчинили домашнє насильство, характерний вік від 30 до 50 років (57%). Пік кримінальної активності осіб, припадає на дві категорії: віком 30–40 років (29,3%, 29,7%, 37,5%, відповідно) і 25–29 років (26,7%, 19,3%, 24,1%). Частка кривдників домашнього насильства більш молодшого віку (18–24 років) складає відповідно 21,3%, 15%, 9,9%; 41–50 років – 12%, 18,1%, 17,9%, а частка найстаріших (понад 50 років) – 8%, 17,1%, 9,3%. Решта кривдників домашнього насильства – неповнолітні (2,7%, 0,8%, 1,3% відповідно). Слід відзначити, що наші результати в цілому підтверджують і результати кримінологічних досліджень, що були проведені у радянській часи (у 1979 р.) [172, с. 29], на перетині двох тисячоліть (2000 р.) [74, с. 84], сучасні (2019 р.) [99, с. 43]. Виходячи з цього, слід відзначити, що вікові показники кривдників домашнього насильства протягом тривалого часу залишаються стабільними.

За *освітнім* рівнем серед сімейних кривдників переважають особи з середньою освітою. Так, переважна більшість винних мали базову середню та повну загально середню освіту (69%). Середня спеціальна освіта була відмічена відповідно у 14,8%, 24,3%, 17,1% кривдників домашнього насильства, а базова вища і повна вища освіта – 1,3%, 3,5%, 5,7% відповідно. Початкову освіту (декілька класів) мали відповідно 5,3%, 4,4%, 4,7% винних,

зовсім не мали освіти відповідно 4%, 0,9%, 0%. Найбільшу групу склали особи із повною середньою освітою – 74,6%, 66,9%, 72,5% винних. Безумовно, прямої залежності між рівнем освіти і формою поведінки особи не існує, проте освітній рівень впливає на правосвідомість, на здатність вибору суспільно схвалюваного варіанту поведінки. Крім того, рівень освіти корелює із рівнем культури міжособистісного спілкування [99].

Серед морально-психологічних особливостей сімейних кривдників встановлено знижені морально-етичні норми та наявність специфічних психологічних ознак. Зокрема, більше ніж 3/4 сімейних кривдників мають виражені риси інтроверсії з флегматичним і меланхолічним типами темпераменту, що відрізняє їх від категорії загальнокримінальних насильницьких злочинців та одночасно це супроводжується підвищеним рівнем дратівливості, запальності, грубості з проявами вербальної та деструктивно спрямованої агресивності, яка у чоловіків частіше поєднується з фізичною агресією. Дослідження осіб, що вчинили домашнє насильство, дало змогу виділити за ступенем стійкості агресивно-насильницького спрямування чотири їх основних типи:

1) легковажний – до моменту вчинення протиправного діяння вони мали позитивну чи нейтральну характеристику, дотримувалися встановлених сімейних правил та установок. Якщо така особа і мала якісь негативні прояви поведінки або аморальні елементи свідомості, то вони були не помітні і проявлялися в мінімалізованому вигляді;

2) проміжний – представники даного типу мають негативну характеристику, у минулому були випадки, коли допускалися порушення морально-етичних норм шляхом вчинення протиправних діянь, у тому числі насильницького характеру у родинних відносинах. Також відмічалось неналежне виконання вимог правил встановлених суспільством, проте, спрямованість яких на вчинення насильницьких посягань проти особи явно не виражена. Вчинення ними дій, які носять насильницький характер і належать до розряду кримінальних правопорушень нерідко стає для них

способом досягнення мети, до якої вони ішли і вона має для них велике значення, способом заволодіння певним соціальним благом (наприклад, затвердження у ролі голови сімейства, самоствердження, підкорення своїй владі, заволодіння матеріальними благами тощо);

3) агресивний – основними характерними особливостями осіб даного типу є чітко та стійко виражена агресивно-насильницька спрямованість, сформованість стереотипу застосування грубої сили. Їх становлення відбувалося в обстановці, де норми правильної законної поведінки не мали абсолютно ніякої цінності. Домашнє насильство в їхній родині вважалося звичайним способом життя та було обґрунтоване стійкими поглядами антисуспільного спрямування, асоціальними установками та орієнтаціями. Вони вели аморальний, анти суспільний спосіб життя;

4) злісний – характерною особливістю такого типу є агресивно-насильницька спрямованість, яка мала глибоко укорінений характер, домінуючий, злісний характер, у результаті чого їх злочинні дії в значній мірі втратили ситуаційний характер. У відносинах з представниками даного типу провокація з боку потерпілих не мала місця або не сумісна з тяжкістю наслідків, що наступила. Зазвичай вони самі створюють конфліктні ситуації, провокують їх, щоб потім задовольнити своє бажання застосувати до потерпілого насильство. Часто домашнє насильство вчинялось ними в умовах відсутності будь яких міжособистісних протиріч. У них спостерігається максимально високий рівень агресивності, яка є для них домінуючим способом самоствердження, носила характер самоцінності. Тому домашнє насильство вони вчиняли не заради задоволення будь-яких раціональних цілей, а як самоціль.

Вивчення *сімейного стану* кривдників домашнього насильства показало, що більшість обвинувачених були одружені (80%) або перебували у цивільному шлюбі (20%), з них: 49,4%, 68,8%, 66% відповідно. Для порівняння: за даними Л. В. Крижної 55% злочинців перебували у шлюбі і 10,5% – у незареєстрованому шлюбі [74, с. 86]. А більш схожі до наших

показників були у дослідженні у О. М. Гуміна: 74,5% та 25,5% відповідно [37, с. 174]. На наше переконання, це свідчить про зменшення кількості укладання шлюбів. Згідно зі статистикою Міністерства юстиції України, у 2018 році одружилися 229 тисяч пар, що на 20 тисяч менше. Однак, починаючи з 2014 року, зменшується й кількість розлучень [188, с. 174]. Тобто громадяни підходять до шлюбу більш зважено, а тому у разі вияву насильницьких схильностей у партнера, то відносини припиняються раніше, до укладання шлюбної згоди. Дещо менше (48%, 27,2%, 33% відповідно) кривдники домашнього насильства були неодруженими або розлученими. Як відзначають деякі автори, розлучений кривдник домашнього насильства частіше планує свою агресію щодо своєї жертви. Певною мірою це пов'язано із тим, що після розлучення значна частина колишнього подружжя продовжує проживати разом в одному житлі, а їх взаємини обтяжені ворожістю і кривдами, характеризуються підвищеною небезпекою переростання у протиправні вчинки [182, с. 87].

Суттєве значення мають відомості про *соціальне становище і рід занять*. Отримані нами результати свідчать про те, що в основному злочинці не займалися суспільно корисною працею (працездатні, проте тимчасово непрацюючі та безробітні), відповідно 57,4% і 17,5%. Серед працюючих переважають робітники (зокрема сільські) низької кваліфікації державних, колективних і приватних підприємств, установ, організацій – відповідно 22,6%, 24,4%, 33,4%. Необхідно зазначити, що серед обвинувачених небагато пенсіонерів – 4%, надзвичайно мало службовців – 3,5%. І це не дивно, адже зазначені категорії населення у силу більш високого статусу та низки інших причин досить рідко стають безпосередніми учасниками криміногенного конфлікту, що завершується вчиненням домашнього насильства [99, с. 48].

На завершення сформулюємо узагальнену характеристику особи яка вчиняє домашнє насильство: особа чоловічої статі (92%), громадянин України (79%), віком від 30 до 50 років (57%); з середнім рівнем освіти (69%), одружений (80%), тимчасово непрацюючий (57,4%), його ціннісні

орієнтації та правосвідомість спрямовані на споживацький спосіб життя, з середнім інтелектом, учасник військових дій на сході країни (11%), схильний до вчинення кримінальних дій на ґрунті ревнощів (44%), ненависті (38%), або з помсти (18%), під дією алкогольних (61%), наркотичних чи психотропних речовин (15%), раніше судимий (33%).

1.2.5. Особа потерпілого

Для розробки комплексної методики розслідування домашнього насильства недостатньо обмежитися вивченням лише особи злочинця, оскільки в ряді випадків остаточне прийняття рішення про вчинення такого насильства проти іншої особи багато в чому залежить від поведінки самої жертви [104, с. 112]. Під криміналістичним аспектом вивчення цієї категорії осіб розуміється встановлення таких даних, які використовуються слідчим для ефективної організації розслідування кримінального правопорушення; для досягнення психологічного контакту з потерпілим, встановлення його позиції у кримінальному провадженні й вибору обґрунтованих тактичних прийомів при проведенні окремих СРД [184, с. 47].

Система ознак особи потерпілого охоплює демографічні відомості (стать, вік, місце проживання, навчання роботи та ін.), дані про спосіб життя, риси характеру, навички, здібності, зв'язки (особисті, родинні, дружні, побутові та ін.) і відносини (неприятні, дружні і та ін.) [71, с. 45]. Окрім цього, відомості про потерпілого включають дані про його віктимність (схильність ставати (внаслідок низки обставин) жертвами певних злочинних дій) [120, с. 193]. Більшість вчених-лінгвістів збігаються на думці, що етимологія слова «жертва» походить від латинського «victima», що у початковому варіанті мало культове, ритуальне значення. Скажімо, у словнику Ф. Брокгауза й І. Ефрона слово «жертва» пояснюється таким чином: «Жертва – вдячне підношення Богу «від плодів земних або з царства тварин» [198, с. 22]. У Великому тлумачному словнику сучасної української

мови цей термін тлумачать як «... той, хто постраждав від нещасного випадку або агресії; той, над ким знущуються, проявляють насилля; той, хто переживає, терпить різні неприємності від кого-, чого-небудь» [17, с. 274]. Питання про характеристику жертви кримінального правопорушення є ключовим у віктимології. У своїй монографії «Злочинець та його жертва» засновник віктимології Г. Гентіг розглядав жертву і злочинця як невід'ємні складові механізму злочинної поведінки [210, с 17–19]. Проте нас цікавить не стільки семантичне значення слова «жертва», скільки соціальний зміст цього поняття. Лише розвинута, мисляча істота, яка має відчуття, емоції, а головне – свідомість, може сприймати вже завдану шкоду, а також потенційну небезпеку, давши їй належну оцінку і визначити на цій основі свою поведінку. Отже, основним об'єктом вчення про жертву в теоретичному і практичному розумінні є сама людина, тобто, особа, яка постраждала від неправомірних дій інших осіб.

Потерпілими від домашнього насильства можуть стати: наречені, подружжя, колишнє подружжя, батьки (мати, батько) дитина/діти, нерідні батьки та діти одного з подружжя, які не є спільними або всиновленими (пасинок/падчерка), особи які спільно проживають/проживали однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі, між собою, їхні батьки та діти, рідні брати і сестри, інші родичі до двоюрідного ступеню зв'язку, опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебували або перебувають під опікою, піклуванням, прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти які проживають або проживали в сім'ї патронатного вихователя, будь-які інші родичі, особи які пов'язані спільним побутом, мають спільні права та обов'язки за умов спільного проживання (діти та онуки, прадіди та правнуки та ін.).

Наявність різних інтересів сім'ї (особисті почуття, довірливі відносини, міжособистісне спілкування, моральні, духовні та юридичні права і обов'язки) дозволяють уявляти її як особливий вид суспільних сімейних відносин, що виникають на основі певних юридичних фактів (шлюб,

співжиття, батьківство, кровне споріднення, усиновлення та інші різні рівні, що формують подружні, батьківські, сімейні відносини) [99, с. 116]. Водночас, видовою ознакою члена сім'ї, як латентної жертви домашнього насильства, можна вважати відсутність відомостей про вчинене відносно нього (неї) діяння і про нього (неї) саму в кримінально-статистичному обліку, і як наслідок цього не реалізацію ним (нею) своїх прав на захист. Оскільки відсутність відомостей про домашнє насильство є частиною ознаки латентної жертви, відповідно існування латентності злочинів може бути розглянуто і як підстава латентності самої жертви.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень та судових рішень дав змогу зробити висновок, що найвищий рівень віктимності в досліджуваній категорії суспільно-небезпечних діянь мають жінки. За даними офіційної статистики Офісу Генерального прокурора України за 2020 рік органами досудового розслідування визнано потерпілими від домашнього насильства 88,4% жінок [42]. Крім того, за даними Державної судової адміністрації України (далі –ДСА) щодо розглянутих судами кримінальних проваджень у 2019-2020 роках встановлено, що від домашнього насильства потерпіло 748 жінок, що складає 92,9% від загальної кількості.

У віковій категорії переважають повнолітні особи (жінки та чоловіки): від 18 років і старше – 99%, з них жінки – 93,2% у віці від 18 до 25 років (13,3%); від 25 до 50 років (86,7%); до 18 років – 0,9%. Зазвичай страждають від домашнього насильства дружини (34,6%); співмешканки (27,4%); колишні дружини (13,7%), матері (10%); рідко – батько, сестри – по 3,6%; колишні співмешканки – 2%; бабусі – 1,9%; доньки –1,7%; сини – 1,1%; цивільні тещі, падчерки – по 0,7%; тещі – 0,6%; брати, вітчими, невістки, пасенки, співмешканці – по 0,3%; діди, зяті, опікуни, онучки, тітки, чоловіки, цивільні свекрухи, колишні тещі, інші члени сім'ї – по 0,1%. Крім того, досить вразливими до домашнього насильства є особи похилого віку.

Відповідно до *соціального становища* можна виділити такі категорії жінок: домогосподарки (47,7%), безробітні (13,3%); працюючі (37,7%);

пенсіонерки (1,3%). На частку учнів шкіл, ПТУ, вишів припадає, відповідно 5,2%, 0%, 0,4% потерпілих. До цього слід додати, що поведінка жінок у сімейно-побутовій сфері все частіше носить необачливий, ризикований, аморальний, провокаційний характер. Усі ці обставини виступають потужним подразником чоловічої агресивності. Чоловіки, використовуючи свою фізичну перевагу, нерідко самостверджуються, виміщаючи гнів, невдоволення і роздратування, що акумулюються роками, на більш слабких і незахищених жінках. Проте, безумовно, домашнє насильство – результат усвідомлених дій правопорушника, які підкріплені агресією та бажанням завдати шкоди, а не прагненням розв'язати сімейний конфлікт різними способами: примиренням, розлученням, визнанням своєї провини тощо [100].

За *сімейним станом* більшість потерпілих від домашнього насильства були одружені або перебували у фактичному шлюбі: 68,4% і 64,9%. Неодружених і розлучених було виявлено: 40,4% і 27,1%. Так, більш «уразливою» є одружена категорія потерпілих. Це пояснюється тим, що вони більше були пов'язані зі злочинцем періодичними, побутово-дозвільними зв'язками, що виникали, нерідко, на ґрунті спільного вживання спиртних напоїв. Беззаперечно, алкогольне сп'яніння впливає на поведінку жертв, знижує їх здатність правильно оцінити ситуацію, можливості опору; у стані сп'яніння потерпілі частіше стають ініціаторами сварок і бійок, провокуючи своїми діями тих, хто зрештою стає насильником в сім'ї. Так, за результатами дослідження 52,2% потерпілих на момент вчинення стосовно них домашнього насильства перебували у стані алкогольного сп'яніння.

Загалом потерпілі від домашнього насильства характеризуються невисоким *рівнем освіти*. Зокрема, в більшості випадків останні мали базову середню (64,8%) та повну загально-середню освіту (76,5%). Середня спеціальна освіта зафіксована у 17,6% потерпілих. Частка осіб із базовою вищою і повною вищою освітою складає відповідно 6,6%. Певне пониження освітнього рівня потерпілих, у порівнянні зі злочинцями, у деякій мірі підвищувало їх індивідуальну віктимність [30, с. 192]. Адже відомо, що люди

з низьким освітнім і культурним рівнем більш грубі, нестримані, нахабніші та частіше створюють конфліктні ситуації, під час яких не можуть правильно оцінити характер своєї поведінки і передбачити подальші дії [195].

Окрім цього, встановлено що для 21,1% жертв домашнього насильства була властива *аморальна поведінка*, яка знаходила свій вираз у сексуальній розпусті, подружніх зрадах, створенні різного роду інтимних інтриг. Таким чином, соціальний паразитизм жертв домашнього насильства накладав специфічний відбиток на їх морально-психологічний образ і, крім того, викликав огиду і ненависть у суб'єктів такого насильства [99, с. 122–125].

Отже, особа потерпілого являє собою обов'язковий і складний об'єкт пізнання на досудовому розслідуванні. При формуванні криміналістичної характеристики домашнього насильства головним чином акумулюється інформація про потерпілого, його поведінку, що дозволяє отримати уявлення про специфіку його взаємовідносин з правопорушником. Учинення будь-яких насильницьких дій у присутності дітей або недієздатних осіб вважається психологічним насильством відносно них та передбачає відповідне реагування поліцейських без написання відповідної заяви. Доцільно виділити певні види віктимної поведінки жертви до вчинення домашнього насильства: агресивна; провокуюча; нейтральна. В подальшому, вже під час досудового розслідування та судового розгляду потерпілим властива пасивна поведінка. Зокрема, вирішення всіх питань, що виникають у процесі розслідування, а потім і на суді, вони залишають на розсуд слідчого й судді, додаткових клопотань не заявляють, і зазвичай відмовляються знайомитися з матеріалами кримінального провадження.

Правоохоронці повинні розуміти, що ця категорія осіб, в силу страху, власних переконань та нерідко відчуття любові до своїх кривдників, схильні до зміни раніше наданих показань, або взагалі відмови від них. Зміна показань є результатом внутрішньої боротьби: з однієї сторони потерпілий бажає притягнути винного до кримінальної відповідальності, з іншої – схильний пробачити підозрюваного, беручи до уваги перспективу подальших

стосунків із ним. Особливо нестабільні в такій ситуації члени подружжя, неповнолітні або малолітні діти злочинця, оскільки здатні піддатися впливу, що власне і обумовлює необхідність швидких темпів розслідування таких кримінальних проваджень [65, с. 56].

Підводячи підсумок сформулюємо узагальнену характеристику потерпілого від домашнього насильства: особа жіночої статі (88,4%), громадянка України (89%), віком від 25 до 50 років (86,7%), з повною загально-середньою освітою (76,5%), що перебуває у шлюбі зі своїм кривдником (34,4%), має на утриманні дитину (31%), без постійного джерела доходу – домогосподарка (47,7%), з морально-психологічної сторони схильна до провокативної (аморальної) поведінки (21,1%) й з'ясування стосунків у стані алкогольного сп'яніння (52,2%), раніше до кримінальної чи адміністративної відповідальності не притягувалась (79%).

Висновки до розділу 1

1. Наголошено, що відсутність систематизованих відомостей про методику розслідування домашнього насильства, особливо за сучасних умов посилення боротьби з цим негативним явищем, значно знижує ефективність правоохоронної діяльності. Доведено, що для відповідної наукової розробки необхідне формування криміналістичної характеристики, яка з одного боку є теоретичним підґрунтям на якому розробляється вся методика розслідування, а з іншого, виступає системою узагальнених за результатами емпіричного дослідження відомостей про різні важливі з криміналістичної точки зору ознаки (елементи) аналізованих діянь.

2. Встановлено, що до змісту комплексної криміналістичної методики розслідування домашнього насильства належать такі основні структурні елементи: криміналістична характеристика кримінального правопорушення (спосіб учинення; час, місце та обстановка вчинення; особа потерпілого; особа злочинця; типові сліди кримінального правопорушення); комплекси

процесуальних заходів, зокрема слідчих (розшукових) дій, спрямованість та послідовність яких залежать від різних чинників і ситуацій розслідування; типові слідчі ситуації на окремих етапах розслідування, зміст яких визначають особливості пошуково-пізнавальних процесів, що спрямовані на вирішення кваліфікаційних, процесуальних, організаційно-управлінських, профілактичних та інших завдань; особливості використання спеціальних знань, у тому числі призначення та проведення судових експертиз.

Запропоновано систематизацію елементів комплексної криміналістичної методики, що найбільш ефективна для вирішення завдань практики та раціональної організації діяльності й обрання оптимальних методів ефективного розслідування домашнього насильства.

3. Проаналізовано основні сучасні підходи до розуміння сутності криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, показана її роль як важливого елемента методики розслідування.

Сформульовано поняття криміналістичної характеристики домашнього насильства як систему відомостей, розроблену наукою і практикою, що відрізняє умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, від інших видів правопорушень (у тому числі й адміністративних) й визначає програму СРД, спрямованих на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин вчинення таких кримінально-караних діянь, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надання їм належної правової оцінки, а також сприяє вірній оцінці слідчої ситуації, що склалась й визначає перспективно-прогностичний напрям досудового розслідування.

За результатами емпіричного дослідження відомостей про різні важливі з криміналістичної точки зору ознаки аналізованих діянь, виокремлені такі елементи криміналістичної характеристики домашнього насильства: спосіб учинення домашнього насильства (складається зі способів підготовки, безпосереднього вчинення та способів приховування); обстановка вчинення кримінального правопорушення (місце, час та безпосередня обстановка (умови) суспільно-небезпечного діяння); типова «слідова» картина (комплекс матеріальних та психофізіологічних слідів, що притаманні домашньому насильству та певним способам його вчинення); характеристика особи злочинця (фізичні та соціально-демографічні дані; поведінка до, під час, та після вчинення домашнього насильства, негативні чинники, що мали вплив на формування і здійснення злочинної поведінки тощо); характеристика особи потерпілого (демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимної поведінки).

Доведено, що пізнання закономірних зв'язків між елементами системи (причинно-наслідкових, інформаційних, просторових і часових) сприяє успішному вирішенню завдань на всіх етапах розслідування та конкретизації застосованих криміналістичних прийомів і засобів.

4. За способом готування домашнього насильства можна класифікувати на: 1) заплановані заздалегідь, які супроводжувались стійкими неприязними стосунками; 2) вчинені без підготовки, внаслідок раптового умислу. Основна кількість домашнього насильства вчиняється спонтанно (86%). Результати зведеного анкетування правоохоронців (працівників органів досудового розслідування, сектору кримінальної поліції, превенції) та потерпілих засвідчили, що основними проявами фізичного насильства є: 1) синці, забиті місця, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів (100%).

Типовим є нанесення тілесних ушкоджень з використанням мускульної сили (74%), або за допомогою підручних засобів господарсько-побутового призначення (32%), предметів, що випадково попали під руку (побутові предмети) – 23%, або в поєднанні власної сили (ударів ногами) з ударами

побутовими предметами руками (44%). Нерідко, після фізичного насильства злочинці переходять до інших діянь, зокрема, 93% опитаних правоохоронців запевнили, що типовим проявом економічного насильства, є вигнання з дому (квартири), після нанесення тілесних ушкоджень, що в переважній більшості застосовується до жінок та дітей (77%).

Загалом, для фізичного насильства не є характерним вжиття заходів із приховування злочину, що з однією сторони обумовлено імпульсивністю насильницької поведінки, а з іншої – психологічною неготовністю до вжиття осмислених і послідовних дій з приховування наслідків. Діями злочинців з метою приховування злочину, у ситуації коли вони потрапляють в поле зору працівників поліції і відчувають реальну невідворотність покарання є: 1) приховування власних тілесних ушкоджень, отриманих від активного опору; 2) створення неправдивого алібі; 3) поширення перекрученої інформації; 4) погрози у бік потерпілого та свідків; 5) перешкоджання у проведенні огляду місця події; 7) видалення переписок, фото й відео-контенту; 6) написання зустрічної заяви про вчинення домашнього насильства.

5. Формування обстановки домашнього насильства має своє підґрунтя й включає в себе цілий комплекс життєвих негараздів (складне матеріальне становище, вживання алкогольних або наркотичних засобів, втрата загально-сімейних цінностей тощо) та труднощі, що тривалий час накопичувались в умовах взаємного спілкування, та/або спільного проживання (в будинку, квартирі, або кімнаті гуртожитку). Обстановку вчинення можна розглядати в контексті слідчих ситуацій, що виникають під час розслідування цих подій, а також залежно від інших елементів їх криміналістичної характеристики.

Встановлено, що домашнє насильство вчиняється в умовах очевидності (94,5% опрацьованих кримінальних проваджень), за місцем постійного проживання підозрюваного та потерпілого (63,3%), рідше в громадських місцях та місцях відпочинку (4%). За часом такі дії найчастіше вчиняються вночі (з 22 до 6 год.) і ввечері (з 18 до 22 год.). Іноді – у другій половині дня (з 12 до 18 год – 14 %) або в першій половині дня (з 6 год до 12 год – 9%) у

вихідні та святкові (неробочі) дні. Між порами року (місяцями) істотних коливань щодо кількості домашнього насильства виявлено не було.

6. Слідову картину домашнього насильства становлять: 1) матеріальні сліди: залишені на тілі потерпілого та злочинця; залишені на одязі та інших речах потерпілого і злочинця; такі, що відобразились в обстановці вчинення злочину; такі, що відобразились на знаряддях злочину; 2) ідеальні сліди, носіями яких виступають самі потерпілі, злочинець, очевидці події (особи, що спільно проживають з учасниками події), інші свідки (сусіди, медичні працівники); 3) сліди, відображені у медичній документації, записах журналу відвідування приватних психологів, центрів реабілітації тощо; 4) цифрові сліди: відображені у матеріалах відеозапису з камер спостереження встановлених у під'їздах житлових будинків, на території приватного домоволодіння, мобільних пристроїв, записи у соціальних мережах тощо.

7. Встановлено, що особа злочинця завжди добре відома потерпілому, зокрема, це пояснює специфіку даного антисуспільного діяння (щодо особи з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах)). Серед злочинців переважають особи чоловічої статі, віком від 30 до 50 років, які перебувають, або перебували у зареєстрованому шлюбі з потерпілою, зловживають алкоголем, нерідко наркотиками (15%), з невисоким рівнем освіти; незайнятістю або частковою зайнятістю непрестижною працею, які характеризуються грубістю та жорстокістю у міжособистісних стосунках. Близько в третині випадків мали не зняту або непогашену судимість, ще 11% були учасниками бойових дій на Сході країни.

Визначено основні мотиви й тактики поведінки злочинця на прийняття і реалізацію рішення вчинити злочин. За результатами аналізу кримінальних проваджень, що були розглянуті судами (першої й апеляційної інстанцій) у м. Києві, Львівській, Івано-Франківській, Житомирській, Вінницькій, Дніпропетровській, Харківській та інших областей відмічений досить високий рівень інтенсивності домашнього насильства серед осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП:

щороку майже кожен п'ятий продовжує свою протиправну поведінку і повторно вчиняє такі дії. Однією з причин цього є неефективна практика реагування з боку судових органів, оскільки домінуючим видом стягнення (90,3%) залишається накладання штрафу.

8. Для потерпілих є характерним: жіноча стать та найбільш уразливий вік (25-50 років); особисті зв'язки зі злочинцем (шлюб, спільна дитина), або перебування у тісних родинних відносинах; наявний або втрачений зв'язок за місцем проживання; майже в третині випадків у потерпілих були прояви аморальної, провокуючої поведінки. Для значної кількості осіб в цій категорії сварки, погрози вже встигли стати звичною формою життя (29%). Окрему категорію потерпілих становлять діти (як ті, по відношенню до яких навмисно було учинено діяння насильницького характеру, так і ті, що неодноразово ставали не по своїй волі очевидцями таких дій), віком до 18 років, у яких зазвичай, один з батьків підозрюваний, а інший, разом з ними потерпілий.

РОЗДІЛ 2.

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Особливості виявлення кримінальних правопорушень та початок досудового розслідування

На сучасному етапі розвитку національного законодавства досудове розслідування є першою і самостійною стадією у системі кримінального процесу України, якій притаманні специфічні риси та на яку покладене виконання як спеціального завдання, притаманного лише цій стадії (забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення), так і інших завдань кримінального провадження (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень й забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження) [51, с. 6].

Ефективне розслідування домашнього насильства в значній мірі забезпечуються обґрунтованим і своєчасним початком розслідування, швидким і якісним проведенням СРД. Початок досудового розслідування має не лише юридичне, а й громадське значення, адже від законності та обґрунтованості прийняття відповідних рішень слідчими та прокурорами залежить оцінка населенням стану протидії злочинності та ставлення держави до громадян. Слід зазначити, що чинний КПК України [92], у порівнянні з КПК України 1960 р. [95], суттєво змінив початковий етап досудового розслідування кримінальних правопорушень, маючи на меті унеможливити конфлікт між державою та громадянами з приводу їх звернень до правоохоронних органів із заявою чи повідомленням про вчинене кримінальне правопорушення, запобігаючи неприйняттю таких заяв чи повідомлень, відмові у їх вирішенні, а також створенню широких можливостей оперативного розгляду таких заяв та повідомлень,

застосовуючи при цьому весь арсенал кримінальних процесуальних засобів. Для реалізації положень чинного КПК України щодо початкового етапу досудового розслідування було прийнято низку підзаконних актів [134; 135; 55; 132].

У юридичній літературі термін «початок досудового розслідування» може розглядатися по-різному: як кримінально-процесуальний інститут, як стадія кримінального процесу, [46; 67; 70; 34], або вчення про початок досудового розслідування [53, с. 21-22]. Якщо розглядати початок досудового розслідування домашнього насильства з огляду на практику кримінального судочинства, то, на нашу думку, найбільш вдало буде визначити його як діяльність органів досудового розслідування, яка здійснюється при неухильному додержанні вимог кримінального процесуального закону під процесуальними керівництвом прокурора, обмежена формами судового контролю та спрямована на збирання, перевірку й оцінку доказів з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 1 ст. 38 КПК України, органами, що здійснюють досудове слідство, є: 1) слідчі підрозділи: а) органів Національної поліції України; б) органів безпеки; в) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; г) органів державного бюро розслідувань (далі – ДБР); г) органів Державної кримінально-виконавчої служби України; 2) підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ).

Зважаючи, що досудове розслідування кримінальних правопорушень, є першою і самостійною стадією кримінального процесу України, йому властиві специфічні ознаки (риси):

- нормативна закріпленість завдань (ст. 2 КПК України);
- визначеність кола учасників, які здійснюють досудове розслідування або залучаються до нього;
- наявність процесуальної форми, яка передбачає порядок здійснення

процесуальної діяльності, починаючи з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), і закінчується у формах, передбачених ст. 283 КПК України;

- передбачення чітких строків досудового розслідування;
- специфічність підсумкового процесуального рішення, яким може бути постановою про закриття кримінального провадження, обвинувальний акт, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру [128].

Проте, відносно самостійними елементами кожної стадії кримінального провадження, які відзначаються своєю специфікою, а тому сприяють ідентифікації певної стадії, є її етапи:

- 1) внесення слідчим, прокурором відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР та визначення керівником органу досудового розслідування слідчого, який буде здійснювати досудове розслідування (ст. 214 КПК України);

- 2) проведення СРД з метою отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила (гл. 20 КПК України);

- 3) повідомлення особі про підозру та допит підозрюваного (ст. ст. 276–279, 224 КПК України);

- 4) застосування заходів забезпечення кримінального провадження (розділ II КПК України);

- 5) подальше проведення процесуальних дій щодо збирання і перевірки доказів, які підтверджують чи спростовують підозру, встановлення обставин, що обтяжують чи пом'якшують відповідальність;

- 6) закінчення досудового розслідування (гл. 24 КПК України).

При цьому момент закінчення початкового етапу не можна зафіксувати у загальному вигляді, пов'язуючи його категорично з яким-небудь процесуальним рішенням у кримінальному провадженні.

На думку Б. В. Щура, він може завершитися з накопиченням достатньої

для оголошення про підозру доказової інформації, але може закінчитися і раніше, коли характерний для даного етапу прискорений темп дій буде з певних причин втрачений [206, с. 785]. На нашу думку, початковий етап розслідування домашнього насильства як поняття – суто криміналістичне, використовується для позначення певного періоду досудового розслідування, під час якого слідчий провадить початкові слідчі дії та організаційні заходи *для встановлення усіх обставин кримінального правопорушення та особи підозрюваного*. Відповідно слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР [92].

До ЄРДР вносяться відомості про:

- 1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
- 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;
- 5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) КК України;
- 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

7) інші обставини, передбачені Положенням про ЄРДР, порядком його формування та ведення [134].

При внесенні зазначених відомостей до ЄРДР автоматично фіксується дата (час) внесення інформації та присвоюється індивідуальний номер кримінального провадження. Далі, слідчий невідкладно у письмовій формі повідомляє керівнику органу прокуратури про початок досудового розслідування кримінального правопорушення (домашнє насильство) та про інші відомості, які передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. Водночас, у випадку, коли відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР були внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, буде визначений керівником органу досудового розслідування [92].

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 214 КПК України зазначимо, що для початку досудового розслідування кримінальних правопорушень законодавець передбачив такі приводи: а) заява про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; б) повідомлення про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; в) самостійне виявлення слідчим чи прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Однак, у теорії кримінального процесу щодо визначення поняття приводу для початку досудового розслідування завжди тривали багаторічні дискусії [131, с. 369–390]. Спочатку привід визначали як передбачене законом джерело, з якого орган дізнання, слідчий і прокурор одержують відомості (інформацію) про вчинення кримінального правопорушення, яке зобов'язує їх розглянути питання щодо необхідності початку досудового розслідування [89, с. 187; 53, с. 52-53]. Потім окремі науковці стверджували, що це джерело початкових відомостей про ознаки вчинення (чи підготовки

до вчинення) кримінальних правопорушень, які надійшли до органу дізнання, слідчого, прокурора, суду й судді, або повідомлення про кримінальне правопорушення, що отримане з передбаченого законом джерела [123, с. 366; 94, с. 176], або джерела первісних відомостей про кримінальне правопорушення, які породжують кримінально-процесуальні правовідносини та зобов'язують правоохоронні органи здійснити перевірку інформації, що в них міститься, по суті [178, с. 392; 90, с. 123; 91, с. 433; 93, с. 234]. Втім, ми підтримуємо позицію тих науковців, які наголошують на необхідності законодавчого визначення приводів і підстав для початку досудового розслідування кримінальних правопорушень і підкреслюємо, що незважаючи на те, що на практиці дійсно можливі вияви суб'єктивізму, а відтак і зловживань у оцінці приводів і підстав для початку досудового розслідування, недостатнє законодавче їх визначення не може вирішити цієї проблеми, що зрештою і знайшло підтвердження у правовому полі КПК України. Убачається, що відсутність належного законодавчого визначення приводів та підстав для початку досудового розслідування кримінального правопорушення відкриває шлях до необґрунтованого застосування заходів державного примусу щодо учасників кримінального провадження, коли таке провадження розпочато «автоматично» лише за заявою, з якої не можна однозначно зробити висновок про те, що кримінальне правопорушення мало місце та про причетність до нього певної особи. Тим більше, що можливість оскарження безпідставно розпочатого досудового розслідування не передбачена [51].

Так, на початковому етапі досудового розслідування домашнього насильства починається дослідження обставин вчинення суспільно-небезпечного діяння, де головним завданням слідчого є встановлення того чи взагалі в діяннях особи містяться ознаки кримінального правопорушення передбаченого ст. 126-1 КК України, фіксація відповідних слідів злочину й встановлення інших обставин, що підлягають доказуванню. Відповідно до ст. 91 КПК України до них відносяться:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- винуватість підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу злочинця, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення [92].

У кожному конкретному випадку може виникнути необхідність у встановленні й інших важливих у кримінальному провадженні обставин [153, с. 128]. На нашу думку, при розслідуванні домашнього насильства, додатково підлягають встановленню ще ряд обставин (зважаючи на специфіку кримінального провадження), що не зазначені у цьому переліку. Передусім це – умови вчинення домашнього насильства; мотиви поведінки підозрюваного; обставини, що сприяли вчиненню домашнього насильства;

обставини, що впливають на ступінь і характер вини.

З огляду на досить широкий спектр обставин, які підлягають встановленню (доказуванню) у кримінальному провадженні, структуру початкового етапу досудового розслідування домашнього насильства доцільно окреслити наступним чином:

1) здійснення організаційних заходів – планування початку досудового розслідування, висунення версій, вибір форм взаємодії з особами, які допомагають у вирішенні завдань початкового етапу, а також прийняття процесуальних і організаційних рішень;

2) початкові СРД, спланованість і послідовність яких залежить від типових слідчих ситуацій і елементів криміналістичної характеристики, які допомагають у вирішенні завдань початкового етапу досудового розслідування [48, с. 61].

Необхідно звернути увагу та наголосити, що надважливу роль перед початком досудового розслідування відіграє правильність кваліфікації кримінально-караного діяння. Наприклад: якщо домашнє насильство полягає в діянні, яке співпадає з ознаками іншого злочину, але потерпілий – спеціальний (відповідно до ст. 3 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), насильство носить систематичний характер і максимум санкції за цей інший злочин нижче чи рівний санкції, передбаченій ст. 126-1 КК України – кваліфікація відбувається за ст. 126-1 КК України.

У випадку, коли потерпілий спеціальний, але немає систематичності – кваліфікація за відповідною статтею КК України та п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України (обставини, які обтяжують покарання – вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах). До прикладу: ч. 1 ст. 125 КК України (умисне легке тілесне ушкодження), п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України (щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Однак, якщо домашнє насильство вчиняється щодо спеціального

потерпілого у присутності дитини – враховується і п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України (обставини, які обтяжують покарання – вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини). Але, якщо санкцією ст. 126-1 КК України (за наявності ознак діяння, передбаченого у цій статті) не охоплюються інші злочини, що становлять зміст насильства, – вони потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями, відповідно кваліфікація відбуватиметься за сукупністю ст. 126-1 КК України та інших статей КК, що передбачають ці злочини (наприклад: ст. 126-1 у поєднанні з ч. 1 ст. 122 КК України (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження)).

Таким чином, визначившись з правильною кваліфікацією, основна спрямованість початкового етапу розслідування домашнього насильства направлена на інтенсивний пошук, виявлення і закріплення доказів шляхом проведення СРД. Головними завданнями, що постають перед слідчим є належний збір і фіксація, як матеріальних (у 52% випадків кримінальне провадження цієї категорії розпочинається з огляду місця події) так і ідеальних слідів вчинення злочину, в першу чергу для встановлення підозрюваного, свідків, обставин вчинення злочину, зокрема встановлення систематичного характеру неправомірних дій; призначення відповідної експертизи за участі потерпілого та ін.

В даному контексті, необхідно зауважити, що за загальним правилом, здійснення досудового розслідування домашнього насильства до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Проте, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що здійснюється негайно після завершення огляду[92].

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважен а на прийняття

та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. Більше того, необхідно рекомендувати постраждалій особі (її представнику) написати заяву. Поліцейському слід зауважити, що замовчування фактів домашнього насильства та недбалість у ставленні до власної безпеки може призвести до погіршення ситуації і становити загрозу життю та здоров'ю. Учинення будь-яких насильницьких дій у присутності дітей або недієздатних осіб вважається психологічним насильством відносно них та передбачає відповідне реагування поліцейських без написання відповідної заяви [126, с. 24].

Разом з тим, є визначені правила прийняття заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення, які передбачені Положенням про ЄРДР, порядком його формування та ведення, а саме:

- 1) усні заяви заносяться слідчим або прокурором до протоколу, який підписується заявником;
- 2) відомості про кримінальне правопорушення, викладені у заяві, повідомленні чи виявлені з іншого джерела повинні мати короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- 3) слідчим або прокурором, особа, яка подає заяву чи повідомляє про кримінальне правопорушення під розпис попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення, крім випадків надходження заяви, повідомлення поштою або іншими засобами зв'язку;
- 4) заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення вважаються поданими з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність (за виключенням випадків, коли таке попередження не можливо зробити з об'єктивних причин: надходження заяви, повідомлення поштою, іншим засобом зв'язку, непритомний стан заявника, відрядження тощо) [134].

Крім того, відповідно до п. 4 Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, якщо заява (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення надійшла до органу (підрозділу) поліції під час особистого звернення заявника одночасно з її (його) реєстрацією в інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІТС ІППІ) або журнали єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події (далі – ЄО), уповноважена службова особа оформлює та видає заявникові талон-повідомлення ЄО про прийняття і реєстрацію заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення та іншу подію [135].

Поряд із цим, заяви (повідомлення) про вчинення домашнього насильства, що надійшли до органу (підрозділу) поліції з використанням засобів поштового зв'язку, мережі Інтернет, електронного зв'язку (електронні звернення), через контактні центри державної установи «Урядовий контактний центр» та телефонну «гарячу лінію» Національної поліції України, служби діловодства реєструють та передають керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки [135].

Положення про ЄРДР, порядок його формування та ведення визначає й особливі випадки щодо внесення відомостей про кримінальні правопорушення. Наприклад, у п. 3 зазначено, що кримінальні провадження, які надходять для проведення досудового розслідування з прокуратури до органу досудового розслідування або з органів досудового розслідування до іншого органу досудового розслідування, а також провадження, що надійшли з одного району (міста) в інший район (місто), удруге не обліковуються і закінчуються провадженням за номером первинної реєстрації [134].

Якщо домашнє насильство було вчинено в декількох місцях, обов'язок визначити місце проведення досудового розслідування покладається на прокурора (ч. 3 ст. 218 КПК України). Для цього слідчий повинен внести відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР і відразу направити

прокурору повідомлення про початок досудового розслідування, в якому зазначити відомості, необхідні для прийняття процесуального рішення прокурором. Отримавши дане повідомлення, прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього досудового розслідування, визначає місце його проведення. Однак він повинен враховувати місце виявлення ознак кримінального правопорушення, місце перебування підозрюваного чи більшості свідків, місце закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків.

Подібна процедура передбачена і тоді, коли існує невизначеність із підслідністю. Обов'язок її визначення покладено саме на прокурора в тому випадку, якщо слідчому із заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не належить до його компетенції. Після повідомлення прокурора слідчий проводить розслідування до моменту визначення прокурором іншої підслідності (ч. 2 ст. 218 КПК України). До речі, аналогічна ситуація на початковому етапі досудового розслідування, може виникнути і під час обов'язкової перевірки слідчим відомостей про вже розпочаті кримінальні провадження за фактом вчинення домашнього насильства. Слід пам'ятати, що у разі виявлення того, що іншим слідчим органу досудового розслідування або слідчим іншого органу вже розпочато кримінальне провадження стосовно одного й того самого кримінального правопорушення, слідчий, який це виявив, надсилає супровідним листом іншому слідчому, який вже здійснює досудове розслідування, наявні в нього матеріали і відомості та обов'язково повідомляє про це прокурора шляхом надсилання йому повідомлення (ч. 4 ст. 218 КПК України).

Згідно опитування практичних працівників органів досудового розслідування Національної поліції протягом 2020-2021 роках більшість випадків вчинення домашнього насильства з ознаками кримінального правопорушення було виявлено поліцейськими, що входили до складу спеціально створених мобільних груп. Це відповідна група реагування на

факти вчинення домашнього насильства у складі не менше двох поліцейських з числа працівників сектору превенції та патрульної поліції, основними завданнями яких є: 1) своєчасне реагування на факти домашнього насильства; 2) приймання від постраждалих, а також від інших осіб, у тому числі від суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання насильству, заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі; 3) ужиття заходів для припинення домашнього насильства та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків; 4) інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; 5) винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників; 6) взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 7) інформування підрозділів контролю за обігом зброї з метою анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством; 8) складання у межах компетенції протоколів про адміністративні правопорушення та здійснення у визначених законом випадках провадження у справах про адміністративні правопорушення; 9) проведення профілактичної роботи з кривдниками та контроль за дотриманням вимог заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладенням на нього обов'язків [126, с. 16-17]. Так, поліцейські, які першими прибули на виклик уживають передбачених законодавством заходів щодо припинення домашнього насильства та з'ясовують обставини події.

В подальшому після надходження до органу, підрозділу поліції інформації (в тому числі від поліцейських мобільних груп реагування на факти домашнього насильства) про вчинення домашнього насильства яке має ознаки кримінального правопорушення та внесення відповідних відомостей до ЄРДР, під керівництвом начальника органу, підрозділу поліції створюється слідчо-оперативна група (далі – СОГ) та здійснюється комплекс

першочергових заходів й невідкладних СРД, у тому числі за дорученням слідчого, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з'ясування всіх обставин події й призначення відповідної експертизи. Начальники Головних управлінь Національної поліції України, їх територіальних (відокремлених) підрозділів є відповідальними за організацію своєчасного направлення на місце події СОГ у повному складі, інших працівників органу, підрозділу поліції залежно від обставин та характеру вчиненого кримінального правопорушення. СОГ створюються при чергових частинах територіальних підрозділів Національної поліції України. Склад цих груп формується з працівників поліції відповідно до графіка чергування, затвердженого начальником територіального підрозділу Національної поліції України та погодженого з начальником слідчого підрозділу.

До складу СОГ входять слідчий (старший СОГ), співробітник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також за необхідності кінолог зі службово-розшуковою собакою [55]. До прибуття СОГ поліцейські які першими прибули на виклик повинні: а) забезпечити охорону місця події, збереження слідів учиненого кримінального правопорушення та в разі необхідності організувати надання невідкладної медичної допомоги потерпілим особам; б) з'ясувати обставини вчиненого кримінального правопорушення, установити свідків, очевидців події, прикмети правопорушників, збір інших відомостей, що можуть бути використані як докази; в) інформувати уповноваженого працівника чергової частини органу, підрозділу поліції про обставини вчинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для вжиття невідкладних заходів щодо їх затримання. З прибуттям СОГ негайно інформувати слідчого про одержані дані щодо обставин учинення кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили, для їх подальшої фіксації шляхом проведення СРД.

Після прибуття на місце події члени СОГ: проводять огляд, з'ясовують усі обставини вчинення кримінального правопорушення, установлюють потерпілих, свідків та ін. Найпоширенішими доказами які можливо швидко

зібрати на початковому етапі розслідування є: 1) показання потерпілої (го); 2) показання сусідів, або інших свідків (родичів, друзів, співробітників тощо); 3) документи, зокрема медичні карти (включаючи записи про надання невідкладної медичної допомоги, довідки з описом ушкоджень, стоматологічні записи та ін.) 4) фотографії тілесних ушкоджень і місця вчинення злочину (включаючи фотографії пошкодженого майна); 5) записи камер відеоспостереження.

Таким чином, на початковому етапі досудового розслідування домашнього насильства, слідчий у своєму розпорядженні повинен мати такі матеріали: 1) рапорт про виявлення кримінального правопорушення; 2) протокол прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення (або таке, що готується); 3) зареєстроване повідомлення про початок досудового розслідування; 4) повідомлення прокурора про початок досудового розслідування; 5) доручення про проведення досудового розслідування, або постанову про створення слідчої групи; 6) пам'ятку про процесуальні права та обов'язки потерпілого; 7) детальні відомості, за яких обставин було вчинено кримінальне правопорушення; 8) протокол огляду місця події; 9) протокол допиту (пояснення) свідків та очевидців вчинення кримінального правопорушення; 10) протокол допиту потерпілого; 11) постанову про призначення судової амбулаторної психолого-психіатричної експертизи.

Згідно цього, до особливостей початку досудового розслідування домашнього насильства відноситься: а) перелік обставин, які обов'язково повинно бути встановлено на момент внесення відомостей до ЄРДР; б) джерела відомостей про такі обставини; в) особливості тактики проведення та фіксації результатів процесуальних дій з метою отримання (закріплення) слідів кримінального правопорушення.

З урахуванням вищевикладеного, діяльність слідчого на даному етапі досудового розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України буде включати в себе:

- 1) оцінку інформації, що надійшла про кримінальне правопорушення;

- 2) внесення відомостей до ЄРДР;
- 3) перевірку заяви, повідомлення.

Отже, сутність початку досудового розслідування кримінального правопорушення передбаченого ст. 126-1 КК України доцільно розглядати у двох аспектах: з одного боку, як окремого етапу досудового розслідування, метою якого є встановлення факту систематичного вчинення домашнього насильства та внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а з іншого – як здійснювану в установленому законом порядку кримінальну процесуальну діяльність слідчого, прокурора стосовно встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення, а також правовідносини, що виникають внаслідок такої діяльності між учасниками кримінального провадження. При виявленні та встановленні діяння, яке можна кваліфікувати як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи слідчий, або прокурор вносить відповідні відомості до ЄРДР та розпочинає досудове розслідування.

2.2. Типові слідчі ситуації, версії початкового етапу досудового розслідування та алгоритми їх розв'язання

Кримінальне провадження здійснюється в конкретних умовах часу, місця, обстановки, виходячи із дій та поведінки осіб, залучених до його сфери та під впливом інших чинників. Ця складна система взаємозв'язків складає ту конкретну обстановку, у якій працює слідчий та інші компетентні суб'єкти. Зазначена обстановка отримала в криміналістиці назву *слідчої ситуації* [84, с. 306].

Вирішення завдань досудового розслідування за допомогою

ситуаційного підходу – поширений та виправданий практикою метод аналітичної та практичної роботи слідчого (дізнавача), що дозволяє максимально урахувати всі важливі обставини події і провадження на різних етапах розслідування та прямо застосувати наукові розробки до його певних ситуацій та умов. Формування типових слідчих ситуацій досудового розслідування кримінальних правопорушень відбуваються на основі вивчення матеріалів правозастосовної практики і є складовою практично усіх криміналістичних методик.

Одне з перших вдалих визначень слідчої ситуації на теренах української криміналістики запропонував Г. А. Матусовський. «Слідча ситуація – на його думку – це певне становище у розслідуванні злочину, що характеризується наявністю тих чи інших доказів та інформаційного матеріалу й виникаючими у зв'язку з цим конкретними завданнями його збирання і перевірки» [113, с. 214].

З часу ведення у науковий обіг цієї дефініції, в науці з'явилась велика кількість вчених – послідовників та прихильників, які в подальшому, продовжили займатись дослідженням та розвитком цієї проблематики і розвинули дане поняття до сучасного рівня його розуміння. Однак прагнення всебічно охарактеризувати поняття та сутність слідчої ситуації, зумовило в криміналістичній літературі існування різного за змістом трактування цього поняття. Наприклад, Д. Д. Заяць, провівши дослідження сутності слідчої ситуації, визначив її як сукупність доказової, тактичної, методичної, організаційної інформації, що включає в себе окремі елементи обстановки, у якій здійснюється досудове розслідування кримінального правопорушення [52, с. 14]. Поряд із ним, зміст слідчої ситуації розкривали ще багато вчених. Так, О. М. Бондарчук стверджує, що у кожній слідчій ситуації закономірно повторюються елементи, що становлять її зміст і визначають вибір тактичного прийому, а саме: 1) завдання, що стоять перед розслідуванням на момент застосування тактичного прийому; 2) обсяг інформації, наявної у слідчого; 3) матеріальна обстановка на місці застосування тактичного

прийому (наприклад, тактика огляду однокімнатної квартири буде відрізнятися від тактики огляду ТЗ); 4) обсяг матеріальних, людських і часових ресурсів, що є у розпорядженні слідчого; 5) взаємовідносини осіб, з діями та інтересами яких пов'язано застосування тактичного прийому; 6) психологічні та інші особливості осіб, що беруть участь в застосуванні тактичного прийому [15, с. 131].

С. В. Великанов зазначав, що слідча ситуація – це сукупність умов, в яких здійснюється розслідування та визначається його стан на даний момент. Вона є тактичним засобом організації роботи слідчого під час розслідування злочину та акцентує увагу на дослідженні питань аналізу (вивчення змісту обумовлюючих її чинників з метою прийняття тактичного рішення та вибору варіанта методики розслідування, що забезпечує швидке і повне розслідування злочину) та оцінки слідчої ситуації [19, с. 13]. Дещо схожої позиції дотримувався М. В. Салтевський, який зазначив, що з одного боку, слідча ситуація – це об'єктивна реальність (матеріальні та ідеальні джерела), а з іншого – система, що пізнається в процесі досудового розслідування кримінального правопорушення суб'єктом доказування. Відповідно, слідча ситуація в пізнавальному аспекті – це категорія, що оцінюється, а в інформаційному – сукупність матеріальних та ідеальних джерел, які виникають на конкретному етапі досудового розслідування кримінального правопорушення [156, с. 87].

М. О. Селіванов слідчу ситуацію розглядав як вираження обстановки, картини розслідування, що склалася до певного моменту, як суму значущої для розслідування інформації, що береться до уваги поряд із джерелами її одержання [158, с. 53]. На думку таких криміналістів як: А. В. Іщенко, В. В. Пясковського, Ю. М. Чорноус та інших, слідча ситуація – це положення чи обстановка, що склалася на певний момент розслідування кримінального правопорушення [76, с. 64]. Водночас, В. Ю. Шепітько пропонує розглядати слідчу ситуацію в широкому та вузькому розумінні. Виходячи з позиції науковця у широкому розумінні, слідча ситуація являє собою сукупність всіх

умов, що впливають на досудове розслідування та визначають його особливості, в той час коли у вузькому значенні (більш практично спрямованому) слідча ситуація є характеристикою інформаційних даних, що знаходяться у розпорядженні слідства на конкретному етапі досудового розслідування кримінального правопорушення [200, с. 264–265].

Проте, на наш погляд, найбільш вдале визначення слідчої ситуації, яке одержало широку підтримку та подальший розвиток в наукових колах, було запропоновано В. П. Бахіним. Зокрема, професор слідчу ситуацію визначив як об'єктивну реальність, фактичну обстановку, а результат її пізнання, відомості про неї – відображенням цієї обстановки, що використовуються для з'ясування її змісту з метою розкриття кримінального правопорушення та притягнення винних осіб до відповідальності [173, с. 16].

Втім, як відзначає В. Ю. Шепітько, обстановка річ мінлива, не завжди може мати сталий характер. Так, слідча ситуація утворює у своїй сукупності динамічну систему, що постійно змінюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Об'єктивні чинники - це ті незалежні від учасників досудового розслідування причини, які обумовлюють зміни ситуації; суб'єктивні чинники - причини, що породжуються діями і поведінкою учасників досудового розслідування та інших осіб, що були в тій чи іншій мірі залучені до сфери кримінального судочинства [199, с. 227].

Крім того, В. В. Пивоваров та Л. І. Щербина теж розуміють слідчу ситуацію як динамічну сукупність інформаційних, доказових, організаційних і тактичних факторів, які характеризують розслідування, що склалися на певному проміжку часу і при цьому зумовлюють основні напрями діяльності, прийняття рішень і вибір способу дій у кримінальному провадженні [130, с. 80]. Доволі цікаве трактування цими науковцями поняття слідчої ситуації. Важливо, що наголос робиться на тому, що зміна слідчої ситуації відбувається під час надходження нової інформації. Цим підкреслюється її динамічний характер, що звичайно ж впливає на прийняття рішення та вибір способу дій у кримінальному провадженні.

Аналіз юридичної літератури і матеріалів слідчої практики, результати проведеного дослідження, а також тлумачення поняття «ситуації» як сукупності умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей [17, с. 1127], дозволяє дати визначення поняттю слідчої ситуації.

Отже, слідча ситуація – це складна динамічна система, що змінюється під впливом об'єктивних і суб'єктивних обставин, що характеризуються певним становищем, яке складається у будь-який момент слідчої діяльності, істотними ознаками кримінального правопорушення, процесуально значущими функціями і найбільш важливими особистісними якостями суб'єкта розслідування і основних його учасників, їх взаємовідносинами, а також станом досудового розслідування у кримінальному провадженні на будь-який момент встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

Типологія слідчих ситуацій, являє собою систему типових слідчих ситуацій і розглядається в криміналістичній методиці як науково розроблена і практично апробована модель, побудована на узагальненні оптимальної множини однорідних конкретних ситуацій [19, с. 100]. Не дарма, вчені-криміналісти типову слідчу ситуацію визначають як «...сукупність умов, у яких на даний момент здійснюється досудове розслідування кримінального правопорушення» [10, с. 630]. Типологізації слідчих ситуацій та розробка відповідних алгоритмів дій допомагають слідчим (особливо молодим та малодосвідченим) не розгубитись в складній ситуації, яка може виникнути, зокрема, під час проведення СРД та чітко діяти відповідно до теоретично розроблених та перевірених практикою методичних рекомендацій.

А. Ф. Волобуєв, наголошує, що саме типові слідчі ситуації відіграють ключову роль при формуванні практичних рекомендацій в кожній методиці досудового розслідування кримінальних правопорушень [26, с. 28-29]. Однак, не лише знання певних алгоритмів дій, є запорукою успішного досудового розслідування. Необхідно провести ще аналіз та надати правильну оцінку слідчої ситуації. Оскільки від цих факторів в подальшому

буде залежати вірність спланованих методичних прийомів та вибір прийняття правильних тактичних рішень. С. В. Великанов у своєму дисертаційному дослідженні вдало зазначив: «...діяльність слідчого з оцінки слідчої ситуації та прийняття тактичного рішення, являє собою аналітичний процес, порівняння конкретної слідчої ситуації, яка склалась на місці кримінального правопорушення, з типовою. Якщо ці ситуації виявляться однотипними, то запропонований алгоритм із вирішення типової слідчої ситуації може бути використаний, для конкретної ситуації» [19, с. 95].

Тому передумовою прийняття правильного тактичного рішення є оцінка слідчої ситуації, яку згідно з проведеним аналізом криміналістичної літератури можна проводити двома найбільш розповсюдженими способами.

Перший спосіб полягає в постійному та всебічному моніторингу всіх змін кожного конкретного елемента слідчої ситуації, незалежно від того, яке саме тактичне рішення буде прийняте слідчим. Цей спосіб відповідає традиційному уявленню про оціночну діяльність в кримінальному судочинстві, виходячи із загальних процесуальних принципів досудового розслідування кримінального правопорушення (всебічності та повноти).

Другий спосіб оцінки слідчої ситуації полягає в першочерговій та максимальній оцінці тих елементів слідчої ситуації, на основі яких і готується прийняття слідчим тактичного рішення. Так як, оцінка другорядних елементів слідчої ситуації, може бути зайвою, через те, що аналіз інформації, яка є не актуальною для відповідного тактичного рішення, суттєво знижує швидкість прийняття такого рішення [193, с. 244].

Сам же процес прийняття тактичного рішення складається з декількох етапів. Перший етап – це етап, на якому слідчий аналізує слідчу ситуацію та з'ясовує тактичну проблему. На другому етапі слідчий аналізує та продумує можливі варіанти вирішення цієї проблеми. На третьому етапі підготовки тактичного рішення слідчий повинен сформулювати переконливі аргументи в необхідності вирішення слідчої ситуації саме таким способом. Даний процес з прийняття тактичного рішення взаємопов'язаний та здійснюється

практично одночасно, а основою для оцінки слідчої ситуації та прийняття правильного тактичного рішення слугують знання методичних рекомендацій, моральні переконання, життєвий досвід та професійні якості.

Таким чином, правильна оцінка слідчої ситуації на початковому етапі розслідування домашнього насильства допомагає слідчому: а) висунути низку версій; б) зібрати криміналістично значущу інформацію про кримінальне правопорушення та кого його учасників; в) своєчасно провести СРД; г) організувати належну взаємодію сил та засобів поліції; ґ) правильно спланувати та організувати розслідування в цілому.

Втім, існують різні класифікації слідчих ситуацій, які виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. Так, В. П. Бахін і Р. С. Белкін однаково класифікують слідчі ситуації на: 1) сприятливі і несприятливі; 2) безконфліктні і конфліктні; 3) початкові, проміжні і кінцеві; 4) типові і специфічні. Крім того, на нашу думку, важливим є поділ слідчих ситуацій залежності від етапу досудового розслідування. На основі цього критерію, наприклад, В. Ю. Шепітько визначає слідчі ситуації на стадії виявлення кримінального правопорушення, тобто початковий етап досудового розслідування [82, с. 366]. Відповідно на початковому етапі для кожного кримінального правопорушення характерні свої слідчі ситуації, в межах яких прийнято виділяти типові.

З огляду на зазначену класифікацію, розглянемо типові слідчі ситуації які виникають під час досудового розслідування домашнього насильства. Враховуючи наявні дані про окремі елементи криміналістичної характеристики злочину їх доцільно розділити на певні групи.

Перша група – слідчі ситуації, що залежать від того, в якому місці було вчинено злочин:

1) домашнє насильство систематично учиняється за місцем постійного проживання потерпілої та підозрюваного (останній зазвичай є офіційним чоловіком потерпілої). Така слідча ситуація переважає серед кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення кримінального правопорушення

передбаченого ст. 126-1 КК України (74,6 %), при цьому в інформаційному плані є найбільш сприятливою («в умовах очевидності»), а в організаційному – найлегшою.

Правоохоронцям насамперед необхідно перевірити бази даних на предмет перебування осіб, що мешкають за вказаною адресою, на профілактичних обліках (психічнохворий, наркоман, раніше судимий, особа, яка вже притягувалася до відповідальності за вчинення домашнього насильства) й з'ясувати наявність у них зареєстрованої вогнепальної зброї. Прибувши на місце виклику установити осіб, які є учасниками конфлікту, та за можливості розвести сторони та дітей у різні приміщення. Тактика роботи СОГ має два напрямки: 1) робота з потерпілим та свідками; 2) підозрюваним.

Основними СРД в таких випадках мають бути: огляд місця події; допит потерпілої і свідків; огляд цифрових носіїв інформації, зокрема, матеріалів відеозаписів, мобільних телефонів, а також призначення судової психолого-психіатричної експертизи за участі потерпілої, на вирішення якої доцільно поставити такі питання: а) чи страждає потерпіла на психічні розлади, якщо так, то на які саме; б) чи здійснювалось психологічне насильство над потерпілою; в) чи зазнала потерпіла моральних страждань від вчиненого відносно неї насильства; г) чи відбуваються негативні зміни у інтелектуальній та емоційно-вольовій сферах потерпілої, які перешкоджають соціальним функціям її особистості внаслідок насильства над нею, якщо так, то які саме; г) чи вплинуло вчинене насильство відносно потерпілої на психічний стан останньої; е) чи наявна у потерпілої підвищена навіюваність, якщо так, то яким чином це може вплинути на її здатність давати показання; й за необхідності судово-медичної для визначення ступеня тілесних ушкоджень (у випадку застосування сили).

Вказаний алгоритм дій є типовим і для наступних виокремлених слідчих ситуацій. Однак перелік та послідовність проведення окремих СРД може змінюватись залежно від того, чи затриманий підозрюваний на місці події чи намагається втекти, який стан здоров'я потерпілого, чи потребує він

медичної допомоги або вже знаходиться у лікувальному закладі, чи перебувають потерпілий і підозрюваний у стані алкогольного (наркотичного сп'яніння) та ін. Під час візуального огляду помешкання слідчому необхідно звертати увагу на наявність: а) місць можливого укриття потенційного підозрюваного або інших осіб, що можуть здійснити раптовий напад на працівника поліції; б) місць переховування доказів вчинення домашнього насильства, зброї та інших предметів, якими може бути завдано шкоди життю або здоров'ю поліцейського, правопорушника чи оточуючим; в) додаткових виходів з приміщення, відкритих вікон на нижніх поверхах, через які правопорушник може втекти або позбавитися речових доказів; г) ознак перебування собак, яких правопорушник може використати для нападу на поліцейських; ґ) місць (приміщень), які можуть бути використані для ізоляції учасників сімейного конфлікту або укриття працівників поліції від нападу правопорушника, у тому числі із використанням зброї.

Крім цього, з метою визначення предметів побуту, за допомогою яких можливе нанесення тілесних ушкоджень поліцейському чи іншим оточуючим необхідно встановити наявність:

1) у квартирі (будинку) – зареєстрованої зброї чи спортивних знарядь (арбалетів, метальної зброї та ін.) й запропонувати їх добровільно видати;

2) у полі зору кривдника – предметів побуту, які об'єктивно можуть використовуватися для нанесення тілесних ушкоджень (ножі, виделки, сокири, молотки, коси, вила, лопати тощо);

3) предметів побуту, які можуть бути застосовані для опору (скляні пляшки, стільці тощо);

4) приховану зброю та предмети в одязі кривдника та в інтер'єрі приміщення.

Для забезпечення особистої безпеки під час проведення початкових СРД необхідно: а) збільшити відстань між правопорушником й колючо-ріжучими предметами або ізолювати його в іншому приміщенні; б) перевести правопорушника у положення, щоб він знаходився до них спиною; в)

прибрати зазначені предмети особисто або за допомогою потерпілої особи.

2) домашнє насильство було учинено в різних місцях (постійного проживання, подорожі, відпочинку та ін.) Алгоритм дій аналогічний першій слідчій ситуації. Слідчий, як і оперативний працівник, повинен пам'ятати, що потенційний підозрюваний: а) дуже часто видає себе за спокійну людину, яка не розуміє чому було викликано поліцію, тобто на тлі збудженості постраждалих осіб він може виглядати врівноважено; б) може вдавати себе за жертву та перекладати відповідальність за скоєне на постраждалу особу, аргументуючи це тим, що сама (сам) напросилася (вся); в) може контролювати постраждалу особу через висловлювання, мову жестів та інші ледве помітні елементи їхніх стосунків (особливо це стосується дітей) і таким чином впливати на розповідь постраждалої особи поліції.

Друга група – слідчі ситуації, які формуються на основі інформації про підозрюваного отриманої від потерпілої (го):

1) потерпілий спільно проживає з підозрюваним, перебуває у шлюбі й може надати значущу інформацію для розшуку (у випадку переховування) та встановлення особи. Це сприятлива ситуація для розслідування злочину. В цьому випадку необхідно перевірити інформаційні бази даних поліції, з приводу попередніх звернень потерпілої до поліції, ретельно провести огляд місця події; допитати потерпілого і всіх можливих свідків-очевидців, здійснити огляд речових доказів та призначити судово психолого-психіатричну, а за необхідності судово-медичну і криміналістичні експертизи;

2) потерпілий має певні стосунки з підозрюваним, але вони спільно не проживають, нерідко розлучені, або перебувають на стадії розлучення, втім знає його місце проживання, може описати зовнішність та вказати на особливі прикмети, манеру поведінки й звички. У такому випадку, крім вищезазначених СРД, після затримання підозрюваного, необхідно пред'явити його для впізнання потерпілому та свідкам;

3) потерпілий знає, хто вчиняє насильство по відношенню до нього,

подав відповідне звернення до поліції, але в подальшому умисно приховує інформацію від слідчого, відмовляючись від надання показань.

В таких випадках слідчому потрібно самостійно шукати необхідні докази для доведення вини підозрюваної особи, і тому доцільним буде проведення наступних СРД: перевірки інформаційних баз даних поліції, з приводу попередніх звернень потерпілої до поліції, огляд місця події; допит свідків-очевидців; слідчого експерименту (у випадку застосування фізичного насильства); призначення різноманітних судових експертиз, передусім судово психолого-психіатричну за участі потерпілої;

4) потерпілий не може повідомити подробиці кримінального правопорушення, через те, що знаходиться у важкому психологічному стані спричиненому від вчинення домашнього насильства.

Слід зауважити, що це є найменш сприятлива ситуація. Слідчому після огляду місця події необхідно організувати проведення заходів, спрямованих на встановлення очевидців події, особи потерпілого, перевірки інформаційних баз даних поліції, з приводу попередніх звернень потерпілої до поліції, при можливості витребувати медичні документи з лікувального закладу для призначення судово психолого психіатричної, судово-медичної експертиз; призначити необхідні криміналістичні експертизи; провести допити свідків для встановлення особистості потерпілого та характеру події.

Третя група – слідчі ситуації, що складаються залежно від позиції підозрюваної особи:

1) особа, підозрювана у вчиненні злочину повністю визнає свою вину. Така слідча ситуація виникає у випадках, коли чергове домашнє насильство учинене на ґрунті неприязних відносин, що виникли раптово між членами подружжя або родичами в результаті сварки. Зазначена ситуація проста та сприятлива, де слідчий має достатньо корисної інформації. Корисна інформація – це та, важлива інформація, яка характеризує як злочин в цілому, так і окремі його обставини, зокрема дані про особу злочинця. Джерелом інформації про даний злочин, як правило, є заява потерпілого, або

повідомлення сусідів чи медичних установ, які надавали медичну допомогу потерпілому.

Основне завдання розслідування – закріплення та дослідження доказів від встановлених джерел, що забезпечується: оглядом місця події; допитом потерпілого (бажано відразу на місці події чи в медичній установі); допитом свідків-очевидців (про час і місце вчинення злочину, про особу, яка вчиняє домашнє насильство, причини сварки та її відносини з потерпілим); оглядом одягу потерпілого; зверненням з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (адміністративних справ), призначенням судово психолого-психіатричної, судово-медичної експертиз.

2) підозрюваний визнає факт застосування незначного домашнього насильства до потерпілого, але заперечує його систематичність й свою причетність до наслідків, що настали.

У таких випадках підозрюваний пояснює, що тілесні ушкодження у потерпілого мали місце ще до застосування насильства з його боку або потерпілий отримав їх вже після бійки з ним, а стосовно психологічного (емоційного) стану потерпілої, пояснює що це є наслідком скрутних життєвих обставин до яких він прямого відношення не має.

Основне завдання розслідування – встановлення причинно-наслідкового зв'язку між насильницькими діями підозрюваного і наслідками у вигляді фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. З цією метою необхідно розширити коло свідків; призначити та провести судово-психіатричну експертизу за участі потерпілої. Крім того, необхідно звернутися з клопотанням до слідчого судді про отримання дозволу на проведення тимчасового доступу до речей і документів (справ про адміністративні правопорушення, медичної документації тощо). Водночас, як вже було зазначено, під час розслідування домашнього насильства важливо встановити чи є підозрюваний власником зброї та за необхідності, вирішити питання щодо тимчасового обмеження у

користування спеціальним правом на володіння та носіння зброї, а також з метою запобігання вчиненню іншого кримінального правопорушення, припинення та запобігання протиправній поведінці підозрюваного щодо перешкоджання кримінальному провадженню.

3) підозрюваний визнає факт систематичного домашнього насильства, але вказує, що діє постійно у стані самозахисту або афекту, спричиненого провокаційною поведінкою потерпілої (го).

У такій ситуації підозрюваний вказує, що ініціатором сварки була сама потерпіла, яка його неодноразово провокувала шляхом приниження честі і гідності підозрюваного чи навіть заподіяння тілесних ушкоджень, а він у свою чергу діяв в стані афекту викликаного образою чи захищаючись від нанесення тілесних ушкоджень з боку потерпілої.

Основне завдання розслідування в такій ситуації – встановити, чи домашнє насильство мало систематичний характер, або взагалі чи було домашнє насильство, або інша провокація відносно підозрюваного, що могло викликати стан сильного душевного хвилювання. Для цього необхідно провести освідчення підозрюваного на предмет встановлення наявності тілесних ушкоджень; огляд речей підозрюваного; огляд місця події, де зосередити особливу увагу на пошук речових доказів, що свідчать про поведінку потерпілого в момент заподіяння тілесних ушкоджень, спосіб та механізм їх заподіяння; призначити судово-медичну та криміналістичні експертизи з метою з'ясування питання щодо механізму заподіяння тілесних ушкоджень; призначити судово-психологічну експертизу для встановлення психологічного стану підозрюваного до, під час та після заподіяння тілесних ушкоджень чи вчинення іншої форми домашнього насильства і, звичайно, перевірити інформаційні бази даних поліції, з приводу попередніх звернень потерпілої (го);

4) підозрюваний відхиляє всі звинувачення, категорично відмовляється від визнання факту вчинення домашнього насильства щодо потерпілого, а наявність тілесних ушкоджень, порушення обстановки в квартирі, звернення

потерпілого до поліції, пояснює його необережністю, випадковим збігом обставин або наклепом.

Тобто, небажання підозрюваного нести відповідальність за вчинений злочин переважає здоровий глузд і він всіляко намагається ввести слідство в оману, наводячи факти, які не знаходять свого підтвердження в ході досудового розслідування. Тому при контакті з підозрюваним насамперед необхідно: а) заспокоїти особу (якщо вона поводить себе агресивно) та встановити контакт для проведення подальшої розмови (допиту); б) не піддаватися на можливі провокації; в) роз'яснити про відповідальність за вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст. 126-1 КК України; г) поінформувати підозрюваного про заходи забезпечення кримінального провадження (запобіжні заходи) які можуть застосовуватись до нього.

Основне завдання розслідування – доведення вини підозрюваного у вчиненому злочині. Найкраще це зробити шляхом проведення огляду місця події, де зосередити увагу на виявленні слідів злочинних дій підозрюваного; освідування потерпілого та підозрюваного з метою виявлення взаємозв'язку тілесних ушкоджень; з цією ж метою оглянути їх одяг та речі; призначення судово психолого-психіатричної, судово-медичних експертиз, зокрема, для з'ясування чи дійсно потерпіла зазнала фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя, встановити механізм та спосіб заподіяння тілесних ушкоджень; допиту свідків, за необхідності слідчого експерименту.

5) особа заперечує причетність до вчинення домашнього насильства та відмовляється від надання будь-яких показань.

Зазвичай, подібна ситуація виникає, коли підозрюваний впевнений у неможливості доведення його вини. Саме такі слідчі ситуації вказують на необхідність тісної взаємодії слідчого і оперативного працівника. В такому випадку ефективність СРД багато в чому залежить, від результатів отримання інформації про свідків, в тому числі тих, що характеризують

підозрюваного, оскільки, останній заперечуючи свою причетність до кримінального правопорушення, в більшості випадків висловлює доводи про те, що його обмовляють свідки (родичі, сусіди та ін.); що його дії не є кримінально караними і т. д. Відповідно, програма слідчого повинна включати: додаткові (повторні) допити свідків, в тому числі допит свідків, на яких посилаються обвинувачені для підтвердження своїх показань; одночасний допит двох і більше осіб з метою виявлення суперечностей в їхніх показаннях; пред'явлення для пізнання; призначення експертиз.

Основне завдання розслідування – встановлення причетності підозрюваного до вчиненого злочину. Дане завдання вирішується шляхом пошуку необхідних доказів під час проведення огляду місця події; проведення освідування підозрюваного і потерпілого, а також огляду їх одягу з метою виявлення слідів злочину; проведення допиту потерпілого; перевірки попередніх звернень до поліції.

Загалом у кожній слідчій ситуації потрібно дослідити три категорії: 1) сліди насильства (наприклад, кров, синці, рани, опіки, вирване волосся); 2) стан учасників конфлікту (алкогольне чи наркотичне сп'яніння, ознаки переляку, тремтіння рук чи всього тіла, емоційна неврівноваженість, роздратування, плач, апатія); 3) стан житлового приміщення (сліди крові, розбиті предмети побуту, розкидані речі, розбиті меблі, вікна, розірваний одяг тощо). Види знаряддя чи засоби, якими могли бути спричинені ушкодження.

В подальшому доцільним є призначення та проведення судових експертиз. З метою недопущення конфліктів у кожному конкретному випадку на місці вчинення злочину слідчий:

- а) ураховує стан кожного учасника конфлікту;
- б) обирає сприятливу ситуацію і дає можливість сторонам конфлікту спокійно висловити причини виникнення конфлікту, не перебиваючи їх;
- в) проводить бесіду без упередженого ставлення, критично ставиться до отриманої інформації, уникаючи провокування таких психологічних

станів, як ревності, помста, заздрість, приниження, користь тощо;

г) не використовує провокаційні прийоми (наприклад, розголошення чи повідомлення окремій особі про інтимні стосунки сторін конфлікту);

г) виступає як сторонній, не підтримуючи жодного учасника конфлікту, але наголошує на своєму офіційному статусі особи, яка уповноважена на проведення розслідування.

Таким чином, слідчому необхідно протягом незначного проміжку часу, зібрати максимум ключових елементів слідчої ситуації, оцінити їх, та прийняти правильне тактичне рішення, адже, як було зазначено, своєчасна та якісна оцінка сприяє прийняттю оптимальних рішень, які впливають на швидкість та ефективність проведення досудового розслідування. Проте, у разі зміни слідчої ситуації в процесі досудового розслідування, повинно бути відповідно скориговано і тактику проведення окремих СРД, адже саме від того, як слідчий визначиться з ситуацією, яка склалась, в тому чи іншому випадку, буде залежати подальший хід досудового розслідування.

Розглядаючи питання про типові версії розслідування, варто виходити із загальних положень криміналістики про систему слідчих версій, враховувати особливості висування типових версій у кримінальних провадженнях про злочини проти життя та здоров'я особи, опиратися на типові обставини та слідчі ситуації, що характеризують процес розслідування даного кримінального правопорушення. Основні версії визначають напрями розслідування та служать слідчому орієнтиром у його пізнавально-діалектичному процесі. Основна (істотна) ознака версії є її умовний, вірогідний характер, тобто кожна слідча версія має бути перевірена, без цього слідчий не може робити ніяких остаточних висновків. Гіпотеза, що міститься в слідчій версії, витікає з аналізу і узагальнення як фактичних даних про подію кримінального правопорушення, так і теоретичних відомостей, що складають коло спеціальних знань слідчого. На відміну від наукових гіпотез, версії в криміналістиці не мають на меті створення наукових теорій, а їх перевірка здійснюється у термін, встановлений для

досудового розслідування [199, с. 30].

До загальних версій на початковому етапі розслідування домашнього насильства, що є основою для висунення конкретних версій, віднесені такі:

а) домашнє насильство неодноразово мало місце за тих обставин, про які повідомив заявник і які вбачаються з інформаційних баз даних поліції або доданих заявником до заяви матеріалів;

б) домашнє насильство мало одинокі випадки й підпадає під ознаки адміністративного правопорушення передбаченого ст. 173-2 КУпАП, а заявник помилився, не врахувавши всі правові, процесуальні та інші аспекти фактичних обставин;

в) відсутня подія домашнього насильства, а заявник повідомляє неправдиву інформацію, з мотивів помсти колишньому співмешканцю (чоловікові), або з метою приховати інше кримінальне правопорушення, у тому числі і факт своєї участі у ньому.

До конкретних віднесені версії стосовно підозрюваного, його психологічного й соціального стану, можливих зв'язків, місць зберігання знарядь та засобів кримінального правопорушення, обставин, причин та умов за яких його було учинено й відповідних наслідків.

Отже, алгоритм дій слідчого під час досудового розслідування домашнього насильства виглядає так: оцінка вихідної слідчої ситуації; висунення слідчих версій, планування початку досудового розслідування; постановка тактичних завдань; планування та проведення окремих СРД та інших заходів для вирішенню поставлених задач.

Завершуючи, відмітимо, що нами було виокремлено лише найтипівіші слідчі ситуації. Безумовно, зазначений перелік не є вичерпним, й може змінюватись залежно від обставин, що підлягають встановленню та доказуванню у кримінальному провадженні. Інші слідчі ситуації частка яких складає 3,2% не типові для домашнього насильства та не мають стійкої закономірності утворення і не можуть бути покладені в основу створення методики досудового розслідування.

2.3. Організація взаємодії слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами

Серед загальних положень досудового розслідування варто виокремити положення про взаємодію органів досудового розслідування, зокрема слідчих зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами у розслідуванні домашнього насильства.

Теорія кримінального процесу розглядає взаємодію як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємодоповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування в цілому [178, с. 500]. Взаємодію також розглядають як управлінську функцію, що спрямована на перетворення системи індивідуальної на спільну, узгоджену за місцем, часом і метою діяльності, а також як процес обміну інформацією [174, с. 16].

Безліч невирішених питань на теоретичному рівні й у практичній діяльності спричиняють «непорозуміння» між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами під час спільної роботи, наслідками яких є несвоєчасне й неповне інформування слідчого про результати проведення оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ); неякісне проведення СРД оперативним працівником за дорученням слідчого; затягування термінів досудового розслідування унаслідок невиконання доручень тощо. Тому зазначені питання в комплексі потребують окремої уваги.

За визначенням О. О. Юхно під взаємодією під час проведення досудового розслідування необхідно розуміти організаційну форму діяльності двох і більше осіб, яка спільно узгоджена та регламентована законами й іншими відомчими нормативно-правовими актами і спрямована на досягнення завдань конкретного кримінального провадження [1, с. 19]. У науковій літературі містяться й інші визначення досліджуваного поняття. Зокрема, С. Тищенко зазначає, що під поняттям взаємодії у кримінальному провадженні слід визначати дії учасників кримінального процесу, які,

реалізуючи свої повноваження стосовно один одного, сприяють виконанню загальних завдань кримінального провадження. При цьому характер взаємодії може бути різним, залежно від того, керуються безпосередні учасники спільним інтересом чи відмінними. Головне, щоб у кінцевому результаті була досягнута мета, задля якої суб'єкти взаємодіють [180, с. 105]. Варто підтримати автора та зазначити, що будь-яка діяльність, яка здійснюється під час кримінального провадження, у широкому значенні, спрямована на виконання його завдань.

О. М. Арестова розглядає взаємодію як один з видів взаємозв'язку. На її думку, це означає, що в процесі взаємодії спостерігається вплив перебігу, характеру й змісту дій однієї сторони на дії іншої [3, с. 15]. Як об'єктивно необхідну, зумовлену єдиними цілями і загальними завданнями, здійснювану в межах закону спільну й узгоджену за місцем і часом діяльність визначає взаємодію Н. Я. Маньковський [112, с. 293]. Взаємодію в соціальних системах В. Г. Севрук характеризує як функцію управління, зв'язок між суб'єктами, що взаємодіють, а також як метод співпраці, що полягає в узгодженій за метою, місцем і часом спільної діяльності учасників взаємодії під час виконання ними спільних завдань [157, с. 46].

Військова наука взаємодію досліджує у площині найбільш ефективного використання збройних сил для досягнення перемоги, як процес, що організовується за завданнями, місцем і часом з метою найбільш дієвого застосування наявних сил і засобів для досягнення необхідного результату в процесі виконання бойового службового завдання [187, с. 238].

Розглядаючи природу взаємодії між оперативними підрозділами, що за основними ознаками належать до соціальних систем, можливо, серед іншого, використовувати положення кібернетики (з давньогрецької – мистецтво управління), яка вивчає загальні закономірності процесів управління й передачі інформації, зокрема й у соціальних системах [190, с. 256]. У кібернетиці та соціальному управлінні взаємодія визначається як форма спрямованого впливу для досягнення конкретної мети, а також процес

обміну інформацією [165, с. 12].

Досліджуючи категорію взаємодії, П. В. Цимбал приходиться до висновку, що найбільш поширеними є позиції авторів, що тлумачать взаємодію різних суб'єктів як кооперацію праці, засіб досягнення узгодженості, ділове співробітництво [192, с. 93]. Будь-яку систему становлять не лише безліч елементів, а і їх сукупність, де наявні певні відносини [127, с. 73]. Мова йде про відносини взаємодії, за яких системні утворення доповнюють один одного і породжують умови для успішного функціонування системи загалом [177, с. 983]. Аналіз її різних визначень свідчить, що в них є спільні ознаки, характерні сутності цього поняття: по-перше, узгодженість за метою, місцем і часом; по-друге, побудова діяльності на законах і підзаконних актах.

С. В. Слінько вважає, що взаємодія є такою, що ґрунтується на законі й відомчих нормативних актах, діяльністю незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів, яка спрямовується слідчим і здійснюється за комплексного поєднання й ефективного використання повноважень, методів і форм, властивих кожному з них, з метою розкриття злочинів, запобігання злочинній дії та встановлення обставин, котрі входять до предмета доказування в кримінальній справі [164]. Таку точку зору підтримує Н. В. Гуменна [35].

Г. Ю. Бондар у дисертаційному дослідженні «Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України» доходить висновку, що взаємодія є там, де наявний спільний інтерес, а тому під час розслідування злочинів взаємодія існує між правоохоронними органами, оскільки вони мають одну мету – розкриття та розслідування злочинів [14, с. 46–48].

В. Б. Любчик розуміє взаємодію слідчого та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні як засновану на законі та відомчих нормативно-правових актах, а також спільності завдань діяльність, яка передбачає ефективне використання правових заходів, сил, форм, методів і засобів,

спрямованих на розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень [111].

У свою чергу В. В. Топчій та В. Я. Горбачевський, під взаємодією розуміють як узгоджені, такі що ґрунтуються на завданнях кримінального провадження, комплексні (процесуальні й оперативно-розшукові) дії суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, метою яких є розкриття, розслідування і запобігання злочинам, притягнення до відповідальності винних осіб виключно на підставах, визначених нормами кримінального процесуального закону та іншими нормативними актами, що здійснюється при суворому розмежуванні їх компетенції, у межах наданих повноважень, шляхом найбільш ефективного сполучення дозволених для них заходів і відповідного матеріального забезпечення при збереженні таємниці досудового розслідування та джерел отримання конфіденційних відомостей [183, с. 126].

Систематизувавши й узагальнивши думки науковців, які в різні часи досліджували важливі аспекти взаємодії, варто констатувати, що під останньою переважно розуміють спільні дії оперативних та інших підрозділів і служб, як:

спільна комплексна діяльність взаємно не підпорядкованих служб і підрозділів, спрямована на вирішення загальних завдань;

спільні погоджені дії на підставі нормативно-правових положень, спрямованих на запобігання або розкриття кримінальних правопорушень, а також розшук злочинців, що втекли або переховуються;

спільна діяльність не підпорядкованих по службі оперативних підрозділів для максимальної концентрації спільних сил і засобів з метою найбільш ефективного вирішення тактичних завдань;

спільні комплексні або узгоджені за часом та місцем дії оперативних підрозділів із вирішення спільними зусиллями завдань під час протидії злочинності;

спільна концентрація сил, засобів і методів для досягнення поставленої

мети та здійснення відповідних спільних заходів.

Проведений аналіз широкого спектру поглядів щодо поняття взаємодії загалом, а також у правоохоронній діяльності зокрема, надає можливість висловити власне бачення щодо визначення цього терміну. Так, під взаємодією слідчих з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у розслідуванні домашнього насильства необхідно розуміти як передбачену чинним законодавством та угоджену за часом, місцем і послідовністю проведення системи певних взаємодоповнюючих дій, направлених на реалізацію його повноважень у цій сфері з використанням можливостей оперативних підрозділів, інших суб'єктів, зокрема підрозділів Національної поліції, які не є оперативними, інших правоохоронних органів і органів державної влади та місцевого самоврядування, окремих громадян.

Таким чином, у цьому контексті, важливо виділити обов'язкові ознаки, складові, структурно змістові елементи взаємодії правоохоронних органів при розслідуванні домашнього насильства, до яких належать:

а) спільність цілей; слідчий, оперативний працівник, судовий експерт, можуть і зобов'язані взаємодіяти, адже перед ними стоять одні й ті ж завдання кримінального судочинства; ця ознака взаємодії також ґрунтується на нормативно-правовому визначенні завдань, функцій оперативних і слідчих підрозділів відповідно до законів «Про Національну поліцію» [145], «Про оперативно-розшукову діяльність» [146], «Про прокуратуру» [147], керівними відомчими нормативними актами, де їх мета, завдання та функції у протидії кримінальним правопорушенням збігаються, до речі, слідчий чи оперативний працівник у будь-який момент протидії можуть одержати або нові докази, або оперативно-розшукові дані, що мають значення для кримінального провадження щодо домашнього насильства, а тому слідчий та оперативний працівник повинні постійно обмінюватися інформацією, що до них надходить, залежно від неї вирішувати питання про доцільність використання тих або інших можливостей у конкретній ситуації;

б) спільність об'єкта, на який спрямована реалізація

функціональних обов'язків оперативних апаратів і слідства;

в) невіддільність взаємодіючих суб'єктів один одному в адміністративному плані;

г) узгодженість дій при здійсненні спільних цілей, яка не обов'язково повинна виражатися у спільній діяльності; один із суб'єктів може бути в конкретному випадку пасивним, або суб'єкти взаємодії можуть проводити узгоджені дії окремо, у різний час і в різних місцях;

г) персональна відповідальність кожного суб'єкта взаємодії; це означає, що кожен з них відповідає за результати вжитих заходів і наслідки власних дій у межах своїх функціональних обов'язків; на нашу думку, слідчий, який організовує роботу із взаємодії з оперативними підрозділами і несе за неї персональну відповідальність, однак, не може відповідати за всі дії оперативних працівників; вони ж підпорядковуються безпосередньому керівництву, якому зобов'язані звітувати про обсяг, якість і результати виконаної роботи; у випадках допуску порушень кримінально-процесуальних норм оперативним працівником за них відповідає не тільки слідчий, а й начальницький склад органу;

д) динамічність процесу як безперервна, планово організована узгоджена та реалізація дій оперативного працівника, слідчого.

Враховуючи вимоги «Інструкції з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» [56], організація взаємодії слідчих підрозділів з іншими органами досудового розслідування Національної поліції України у протидії такому злочину може забезпечуватись шляхом:

комплексного використання сил і засобів усіх підрозділів органів поліції під час досудового розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи;

створення для всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження про домашнє насильство СОГ із включенням до їх складу працівників оперативних та інших підрозділів органів Національної поліції, а в разі необхідності – міжвідомчих СОГ;

ефективного контролю за своєчасним та повним виконанням оперативними підрозділами доручень слідчих про проведення СРД;

якісної підготовки матеріалів з проблемних питань діяльності органів досудового розслідування при розслідуванні домашнього насильства та їх обговорення на колегіях (нарадах) МВС України, Національної поліції, спільних колегіях і нарадах з іншими правоохоронними та державними органами та прийняття конкретних і ефективних управлінських рішень.

Взаємодія суб'єктів, що спрямована на запобігання та протидію домашнього насильства ґрунтується на таких засадах:

– гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканність, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;

– належної уваги до факту насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

– врахування непропорційного впливу насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;

– визнання суспільної небезпеки насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких його проявів;

– поваги та неупередженого, небайдужого ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

– конфіденційності інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства;

– добровільності отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб;

– врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;

– ефективної взаємодії суб'єктів із громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями, засобами масової інформації, іншими заінтересованими юридичними та фізичними особами;

– недопущення дискримінації за будь-якою ознакою під час реалізації заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [143].

Залежно від тривалості взаємодія може бути:

а) епізодична – проведення експертизи, виконання працівником оперативного підрозділу доручення слідчого, залучення психолога для проведення окремої процесуальної дії тощо. Початком виникнення даного виду взаємодії є момент отримання відповідного процесуального рішення (постанови, доручення, клопотання) і закінчується після його виконання;

б) тривала – виникає при необхідності вирішення низки завдань, що обумовлено характером і складністю конкретного кримінального правопорушення. Початковим моментом виникнення даного виду взаємодії слід вважати створення СОГ для досудового розслідування кримінальних правопорушень [1, с. 28].

Перед початком проведення СРД при розслідуванні домашнього насильства слідчий має: 1) проінструктувати усіх членів групи, визначити завдання кожного учасника й кінцеву мету; 2) розробити та погодити з учасниками групи план проведення кожної СРД; 3) визначити функції та межі повноважень кожного оперативного працівника і члена групи; 4) визначити спосіб і характер зв'язку між членами групи у процесі виконання запланованих СРД [207, с. 224].

Таким чином, оперативні працівники у кримінальному провадженні є, по суті, помічниками слідчого, доручення якого з приводу проведення тих чи інших СРД є для них обов'язковими для виконання (ч. 3 ст. 41 КПК України). З огляду на цей підхід належна співпраця між оперативними працівниками і

слідчим у відповідному кримінальному провадженні на початковому його етапі є запорукою успішності кримінального провадження.

Визначено, що під час розслідування домашнього насильства взаємодія слідчих з оперативними працівниками виражалася у: проведенні спільної діяльності у межах постійно або тимчасово діючих СОГ (100 % слідчих); виконанні доручень слідчого (100 %); сприянні слідчому в проведенні окремих СРД (68 %); здійсненні взаємного обміну інформацією (100 %).

Окрім зазначених можуть бути й інші випадки необхідності взаємодії, зокрема: коли в ході досудового розслідування виникають труднощі у відшукуванні достатньої кількості доказів; коли при досудовому розслідуванні кримінального правопорушення складається ситуація, у якій необхідно за короткий проміжок часу виконати значний обсяг СРД та інших заходів, і слідчий фізично не в змозі ефективно, вчасно та якісно виконати вказаний обсяг роботи; коли невідоме місце знаходження обвинуваченого; коли невідоме місце знаходження знарядь кримінального правопорушення, коли необхідно перевірити підозрюваного на причетність до вчинення інших кримінальних правопорушень; при проведенні профілактичної роботи та заходів по усуненню причин та умов, що сприяли вчиненню домашнього насильства.

На підставі узагальнення практичного досвіду, а також висловлених у наукових публікаціях положень з цієї проблеми нами виділено основні вимоги щодо скерування доручень та контролю за їх виконанням. Ця діяльність повинна проводитися у певній послідовності і регламентуватися відповідним чином.

1. У разі створення СОГ під час досудового розслідування слідчий надає письмові доручення конкретним співробітникам оперативного підрозділу, включеним до її складу [55].

Слідчий, здійснюючи керівництво СОГ, визначає порядок її роботи, забезпечує узгоджену діяльність усіх її членів, спрямовану на встановлення очевидців, потерпілих та особи, яка вчинила кримінальне правопорушення,

виявлення, фіксацію і вилучення слідів кримінального правопорушення, формування доказової бази. До речі, такі повноваження слідчого закріплені в КПК України та наказах системи МВС України. Очевидно, важливо розглядати створення СОГ для розслідування домашнього насильства, з метою не допомогти, а безпосередньо здійснювати у межах законодавства України протидію цьому кримінальному правопорушенню;

2. Використання інформації ширшої, ніж матеріали в рамках кримінального провадження, спрямовано на вирішення ширших завдань, ніж вирішувані в конкретному кримінальному провадженні, тобто, усі форми позапроцесуальної протидії спрямовані на встановлення типових причин та умов вчинення домашнього насильства для розроблення запобіжних заходів, узагальнення практики реагування. Не допускається надання слідчим неконкретизованих доручень оперативному підрозділу (співробітнику оперативного підрозділу – члену СОГ) та без встановленого строку їх виконання [55].

3. Співробітники оперативних підрозділів не мають права проводити процесуальні дії, щодо протидії кримінальним правопорушенням у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого щодо проведення СРД є обов'язковим для виконання оперативним підрозділом. Взаємодія між слідчим та оперативним працівником, як правило, виникає ще до внесення відомостей до ЄРДР. Зокрема під час спільного виїзду на місце події та проведення невідкладних СРД

4. Протоколи СРД, проведених співробітниками оперативних підрозділів за дорученням слідчого, мають таке ж доказове значення, як і протоколи, складені слідчим [55].

Важливим чинником ефективної взаємодії слідчих та оперативних підрозділів є швидка, повна й достовірна передача оперативної інформації слідчому. Як свідчать наукові дослідження й практика, нині питання про шляхи надходження цієї інформації, форми її передачі та критерії її відбору

ще належним чином не відрегульовано. Опитані нами слідчі підтвердили, що доказову інформацію вони отримують від оперативних працівників переважно: в усній формі (68%) або у формі рапорту чи довідки (32%). Натомість 17,0% опитаних слідчих переконані, що оперативно-розшукова інформація, яка має значення для розслідування, до них взагалі не потрапляє, а 63,0% вважають, що надходить запізно. Мабуть, тому майже 37,0% слідчих вважають дефіцит оперативної інформації передумовою низької ефективності розслідування. Ці тенденції підтверджують результати вивчення кримінальних проваджень. Скажімо, лише у 14,0% кримінальних проваджень здійснювалось ефективно оперативно-розшукове забезпечення досудового розслідування, а у 62,0% – не вжито жодних оперативно-розшукових заходів щодо перевірки систематичності вчинення домашнього насильства хоча ця необхідність була очевидною. Особливо це стосується тих випадків, коли потерпіла не повідомляла завчасно про вчинення правопорушень і на початковому етапі працівники органів досудового розслідування не мали у своєму розпорядженні інформації (адміністративних справ, рішень суду тощо) стосовно попередніх звернень потерпілої за фактом домашнього насильства.

При налагодженні взаємодії із суб'єктами сектору превенції (патрульною поліцією, дільничними офіцерами, ювенальною службою) оперативні підрозділи повинні врахувати те що:

- такі суб'єкти є першою лінією сигнальної системи сповіщення про можливе кримінальне правопорушення й конкретну злочинну діяльність, одержавши інформацію про яку, вони мають передавати її до слідчих або оперативних підрозділів;

- взаємодія повинна сприяти максимальному використанню можливостей обох сторін при вирішенні завдань, використанні засобів і методів;

- Національна поліція України – головний правоохоронний орган у протидії домашньому насильству, оскільки уповноважена на проведення

досудового розслідування, має джерела інформації про стан криміногенної обстановки, сприяння у матеріально-технічному та іншому забезпеченні;

- при визначенні форм і способів взаємодії необхідно враховувати правові основи організації, компетенцію, форми і методи функціонування суб'єктів правоохоронної діяльності;

- взаємодія може бути короткочасною і тривалою (із систематичним, спільно запланованим, узгодженим використанням сил і засобів співпраці), пов'язана з виконанням конкретного поточного завдання;

- необхідність додержуватися принципів взаємодії (законність; самостійність (не перебувають у адміністративному взаємопідпорядкуванні, вирішують свої завдання за допомогою індивідуальних методів і засобів); розмежування компетенції (суб'єкт взаємодії не повинен виконувати невласиві йому функції).

Також, правоохоронні органи у протидії таким кримінальним правопорушенням повинні ефективно взаємодіяти з:

- державними спеціалізованими судово-психіатричними установами Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) й бюро судово-медичних експертиз (під час призначення та проведення судових експертиз);

- медичними установами (для організації надання медичної допомоги постраждалій особі (у разі потреби) залежно від її стану);

- центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (для невідкладного надання психологічної допомоги, або залучення психолога під час проведення СРД за участі дитини);

- службою у справах дітей (у випадку, якщо потерпілою від домашнього насильства є дитина або потерпіла особа звернулася до правоохоронних органів разом із дитиною – не пізніше однієї доби, інформують відповідну службу) [143];

- посадовими особами районної, районної у м. Києві і Севастополі держадміністрації або виконавчого органу сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її утворення) ради, у тому числі об'єднаної

територіальної громади (для відвідування недієздатної особи чи особи, цивільна дієздатність якої обмежена, за місцем її проживання для перевірки інформації про факт систематичного вчинення домашнього насильства стосовно неї);

– центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги (для забезпечення надання безоплатної правової допомоги потерпілим від домашнього насильства у порядку, встановленому ЗУ «Про безоплатну правову допомогу») [140].

– іншими юридичними особами, що надають соціальні послуги із запобігання та протидії домашньому насильству (підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями, іноземними неурядовими організаціями);

– засобами масової інформації (8%) у формі: інформування населення про можливі форми вчинення домашнього насильства, заходи щодо захисту й поновлення своїх прав, державні гарантії, позитивний досвід розслідування таких кримінальних правопорушень та притягнення винних осіб до відповідальності тощо.

Результативність діяльності взаємодіючих суб'єктів може бути досягнута лише при обов'язковому дотриманні певних умов. Перш за все, повинні бути визначені взаємодіючі ланки, їх завдання та обсяг взаємодії, чітко розподілені функціональні обов'язки, обрані форми взаємодії та визначені конкретні виконавці, яким повинні бути роз'яснені поставлені перед ними спільні завдання. Потім належить забезпечити обмін взаємною інформацією, визначити способи та засоби зв'язку (наради, робоче обговорення конкретних ситуацій, телефонні контакти тощо) між взаємодіючими ланками.

Крім того, має бути забезпеченим чітке маневрування силами та засобами у відповідності до обстановки, а також постійне керівництво та контроль за виконанням узгоджених спільних заходів.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що практика виробляє нові та удосконалює традиційні форми, види і напрямки взаємодії слідчого з оперативними працівниками та іншими суб'єктами, які спрямовані на підвищення якісного рівня та раціональності досудового розслідування домашнього насильства. Взаємодія слідчого, оперативно-розшукових, судово-психіатричних, судово-медичних установ МОЗ України та інших суб'єктів ґрунтується на спільних зусиллях для вирішення на підставі положень закону завдань кримінального судочинства. Зазначена співпраця полягає в збиранні та закріпленні доказів на стадії досудового розслідування шляхом їх участі в окремих СРД та процесуальних діях, проведенні експертизи, взаємному консультуванні, наданні роз'яснень.

З метою удосконалення взаємодії між слідчими, співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами вважається за доцільне ініціювати створення міжвідомчої робочої групи для моніторингу оперативної обстановки вчинення домашнього насильства й аналізу типологій виявлених кримінальних правопорушень. На основі загального порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі [143] пропонується розробити проект спеціальної міжвідомчої інструкції про взаємодію під час досудового розслідування домашнього насильства.

Висновки до розділу 2

1. Початковий етап використовується для позначення певного періоду досудового розслідування домашнього насильства, під час якого слідчий здійснює організаційні заходи та проводить ряд слідчих (розшукових) дій для встановлення усіх обставин вчинення кримінального правопорушення. Вивчення кримінальних проваджень даної категорії показало, що причинами для внесення відомостей до ЄРДР є: а) отримання повідомлення по лінії «102» від осіб, щодо яких і (або) інших осіб вчиняються домашнє насильство

(заявник повідомляє свої особисті дані, інформацію про місце вчинення, коротко викладає характер події, вказує про повторність, що підтверджується перевіркою інформаційних баз даних поліції (66%); б) отримання особисто працівником правоохоронного органу (черговим, слідчим, оперативним працівником та ін.) повідомлення про вчинення домашнього насильства (заявник інформує про місце, час, акцентує на неодноразовості вчинення, зокрема надає корінці реєстрації попередніх звернень до поліції, або рішення суду у справах про адміністративне правопорушення, заподіяну шкоду та інші обставини події, що сталася) (44%).

На початковому етапі розслідування домашнього насильства слідчий у своєму розпорядженні повинен мати такі матеріали: 1) рапорт про виявлення кримінального правопорушення; 2) протокол прийняття заяви про вчинене кримінальне правопорушення; 3) зареєстроване повідомлення про початок досудового розслідування; 4) повідомлення прокурора про початок досудового розслідування; 5) доручення про проведення досудового розслідування, або постанову про створення слідчої групи; 6) пам'ятку про процесуальні права та обов'язки потерпілого; 7) детальні відомості про обставини кримінального правопорушення та інформацію про попередні звернення до правоохоронців за фактом домашнього насильства й результат їх розгляду; 8) протокол огляду місця події; 9) протокол допиту (пояснення) свідків та очевидців вчинення кримінального правопорушення; 10) протокол допиту потерпілого; 11) постанову про призначення судової амбулаторної психолого-психіатричної експертизи за участі потерпілого.

2. Звернуто увагу, що в розслідуванні домашнього насильства важливе значення має ситуаційний підхід. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування диференційовано на сприятливі, несприятливі та нейтральні. На підставі дослідження наукових джерел, вивчення матеріалів кримінальних проваджень та використання результатів вивчення практики розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи виокремлені такі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування: 1) залежно від місця вчинення: а)

домашнє насильство систематично учиняється за місцем постійного проживання потерпілої та підозрюваного (останній зазвичай є офіційним чоловіком потерпілої); б) домашнє насильство було учинено в різних місцях (постійного проживання, відпочинку тощо); 2) слідчі ситуації, які формуються на основі інформації про підозрюваного отриманої від потерпілої: а) потерпілий спільно проживає з підозрюваним, перебуває у шлюбі й може надати значущу інформацію для розшуку (у випадку переховування) та встановлення особи; б) потерпілий має певні стосунки з підозрюваним, але вони спільно не проживають, нерідко розлучені, або перебувають на стадії розлучення, втім знає його місце проживання, може описати зовнішність та вказати на особливі прикмети, манеру поведінки й звички; в) потерпілий знає, хто вчиняє насильство по відношенню до нього, подав відповідне звернення до поліції, але в подальшому умисно приховує інформацію від слідчого, відмовляючись від надання показань; г) потерпілий не може повідомити подробиці кримінального правопорушення, через те, що знаходиться у важкому психологічному стані; 3) слідчі ситуації, що складаються залежно від позиції підозрюваної особи: а) особа, підозрювана у вчиненні злочину повністю визнає свою вину; б) підозрюваний визнає факт застосування незначного домашнього насильства до потерпілого, але заперечує його систематичність й свою причетність до наслідків, що настали; в) підозрюваний визнає факт систематичного домашнього насильства, але вказує, що діє постійно у стані самозахисту або афекту, спричиненого провокаційною поведінкою потерпілої; г) підозрюваний відхиляє всі звинувачення, відмовляється від визнання факту вчинення домашнього насильства, а наявність тілесних ушкоджень, порушення обстановки в квартирі, звернення потерпілого до поліції, пояснює його необережністю, випадковим збігом обставин або наклепом; г) особа заперечує причетність до вчинення домашнього насильства та відмовляється від надання будь-яких показань.

До кожної слідчої ситуації сформовано окремі версії та запропоновано перелік першочергових слідчих (розшукових) дій, інших заходів, спрямованих на їх перевірку. Загальний алгоритм дій слідчого на початку розслідування домашнього насильства виглядає так: оцінка вихідної слідчої ситуації; висунення слідчих версій, планування початку досудового розслідування; постановка тактичних завдань; планування та проведення окремих СРД та інших заходів для вирішенню поставлених задач.

3. Розкриті теоретичні положення щодо змісту взаємодії між слідчими та оперативними працівниками на сучасному етапі, існуючі проблемні питання й шляхи їх вирішення. З метою удосконалення взаємодії між слідчими, співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами уважається за доцільне ініціювати створення міжвідомчої робочої групи для моніторингу оперативної обстановки вчинення домашнього насильства й аналізу типологій виявлених кримінальних правопорушень. Запропоновано, взяти за основу загальний порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, і розробити проект спеціальної міжвідомчої інструкції про взаємодію під час досудового розслідування домашнього насильства.

РОЗДІЛ 3

ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

3.1. Огляд

Після початку кримінального провадження працівники уповноважені на проведення досудового розслідування проводять низку процесуальних, зокрема СРД, за допомогою яких збирають і перевіряють докази. Перелік цих дій чітко визначено в КПК України. Проте не є обов'язковим, щоб у процесі розслідування за кожним кримінальним провадженням усі вони виконувалися. Залежно від конкретних обставин, тобто від сформованої слідчої ситуації, особа, яка провадить розслідування, самостійно вирішує, які саме дії, коли і в якій послідовності слід проводити.

Загальні вимоги до проведення СРД зазначено в ст. 223 КПК України, а саме: це встановлені законом найбільш суттєві правила проведення СРД, дотримання яких покликано забезпечити законність та обґрунтованість їх проведення, досягнення їх мети та вирішення завдань кримінального провадження [90, с. 368]. СРД проводяться лише після внесення відповідних відомостей до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК України) і лише в межах строків, передбачених ст. 219 КПК України, крім випадків їх ініціювання судом згідно ч. 3 ст. 333 КПК України. Будь-які СРД, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими.

Огляд – це СРД, що полягає в безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак матеріальних об'єктів з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 237 КПК України). Тобто мета огляду під час розслідування домашнього насильства – виявлення відомостей щодо обставин вчинення злочину та їх відповідна фіксація. Втім, кожний з видів слідчого огляду (місцевості, приміщення,

речей та документів) має свої специфічні особливості, що визначають порядок його проведення. Водночас існує низка положень процесуального, організаційного й тактичного характеру, загальних для всіх видів оглядів.

Наразі важко уявити хоча б одне кримінальне провадження, у перебігу якого не проводився огляд, зокрема огляд місця події, так як остання дія є одним із важливих першочергових способів пізнання та отримання інформації про обставини кримінального правопорушення [110, с. 22]. Крім цього, огляд місця події належить до числа СРД, зволікання з проведенням яких може спричинити зміну обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення або особи, якою він був учинений, предметів, які можуть стати речовими доказами та ін. Власне, цим і зумовлений той факт, що огляд місця події, на відміну від інших СРД, у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР, що відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України здійснюється негайно після завершення огляду [103].

Так, *огляд місця події* – це СРД, яка полягає в дослідженні матеріальної обстановки місця вчинення кримінального правопорушення шляхом безпосереднього особистого його сприйняття слідчим, прокурором, іншими учасниками огляду, з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення й інших речових доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження [81, с. 415].

Загальним завданням огляду місця події є встановлення механізму події в усіх його деталях, тобто вирішення питання про те, що саме і яким чином відбулося на місці події. В той же час загальне завдання цієї СРД поділяється на низку окремих завдань:

- 1) вивчення та фіксація обстановки огляду місця події;
- 2) встановлення характеру впливу правопорушника на навколишнє середовище;
- 3) виявлення, фіксація і вилучення слідів кримінального правопорушення;

4) виявлення правопорушника і мотивів кримінального правопорушення;

5) встановлення причин та умов, які сприяють вчиненню кримінального правопорушення;

6) отримання необхідних даних для здійснення подальших СРД.

Уся діяльність з організації і проведення огляду місця події при вчиненні домашнього насильства поділяється на три етапи: підготовчий, робочий, заключний.

1. Підготовчий (підготовка до огляду) етап складається з двох стадій:

1.1. Підготовка до виїзду на місце події, що передбачає:

- уточнення отриманих вихідних даних про подію;
- визначення складу учасників огляду, створення СОГ;
- перевірку готовності техніко-криміналістичних та інших технічних засобів.

1.2. Підготовка на місці події, де головна роль належить слідчому:

– прийняття заходів з охорони місця події; надання допомоги потерпілим (виклик швидкої допомоги, самостійне транспортування до медичного закладу тощо), інших заходів, спрямованих на послаблення негативних наслідків або їх ліквідацію;

– уточнення наявної початкової інформації;

– складання плану дій та його коригування в процесі проведення огляду;

– видалення сторонніх осіб і забезпечення охорони місця події;

– залучення понятих;

– коротке опитування потерпілого, очевидців;

– проведення за необхідності невідкладних ОРЗ з метою затримання правопорушника;

– розподіл обов'язків між учасниками СОГ на підставі плану (або одночасно з його уточненням чи розробкою).

При цьому спеціаліст, разом із слідчим додатково повинен з'ясувати:

- які сліди вже виявлено, позначити їх спеціальними або підручними вказівниками, забезпечивши їх збереження;
- які зміни відбулися в початковій обстановці місця події (провести орієнтовну та оглядову фотозйомку місця події);
- визначити доріжки пересування уповноважених на проведення огляду учасників СОГ, понятих тощо.

2. Робочий етап складається із загального та детального огляду.

2.1. Стадія загального огляду передбачає:

- орієнтування на місці події, проведення попереднього огляду, визначення його меж, сприйняття обстановки в цілому і в нерухомому стані;
- здійснення орієнтуючої, оглядової фотозйомки;
- визначення вихідної точки огляду (умовного центра, периферії), коригування плану дій, послідовності, вибір необхідних техніко-криміналістичних засобів;
- визначення методів обстеження місця події, які поділяються на види:
 - а) за характером дослідження: статичний і динамічний;
 - б) за охопленням обстановки: вибірковий (або суб'єктивний) і суцільний (або об'єктивний);
 - в) за глибиною дослідження: загальний і детальний;
 - г) за послідовністю дослідження (застосування засобів): концентричний - від умовної периферії до умовного центру (по спіралі, що згортається); ексцентричний - від центру до периферії (по спіралі, що розгортається); фронтальний (або лінійний) - від однієї межі до іншої; секторний, вузловий; огляд за квадратами, прямокутниками тощо.

Необхідно зазначити, що статичний і загальний методи характерні для стадії загального огляду, динамічний і детальний - для детального. Бажано застосовувати суцільний метод, так як при застосуванні вибіркового методу можуть бути втрачені деякі сліди (тому він вважається менш ефективним).

2.2. На стадії детального огляду:

– з використанням обраних методів і техніко-криміналістичних засобів планомірно й ретельно, щоб нічого не було упущено, обстежують обстановку та всі об'єкти, що знаходяться на місці події, встановлюють їх місцезнаходження, взаєморозташування стосовно двох орієнтирів, форму, розміри, особливості (все, що може мати значення для розслідування кримінального правопорушення);

- здійснити вузлову та детальну фотозйомки;
- окремі об'єкти вилучають, пакують.

На цій стадії отриману інформацію аналізують і оцінюють (звичайно, така дія проводиться й раніше). На підставі інформації висуваються версії про характер події в цілому та окремі її обставини (особу правопорушника, мотив, спосіб вчинення тощо). Необхідно звернути увагу на ті обставини, які суперечать висунутій версії та звичайному для такої ситуації перебігу, розвитку події. Вони можуть бути підставою для висунення версії про інсценування кримінального правопорушення (зокрема, з мотивів помсти).

3. На заключному етапі огляду місця події слідчий:

- складає протокол огляду місця події (спеціаліст при цьому надає допомогу в описі слідів);
- упаковує об'єкти, вилучені з місця події (спеціаліст також надає допомогу слідчому при упакуванні вилучених слідів);
- вживає заходи щодо збереження об'єктів, які мають доказове значення, та які неможливо вилучити з місця події;
- вживає заходи щодо заяв, які надійшли від учасників огляду та інших осіб під час огляду місця події [81, с. 416–418].

Слід зауважити, що залучення спеціалістів (у контексті пошуку та фіксації джерел інформації про кримінальну подію) – це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів під час провадження СРД, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим своїх професійних обов'язків у конкретних умовах. Особиста участь спеціаліста у підготовці та проведенні СРД – це не перекладання слідчим

частини своїх обов'язків, а необхідність грамотного використання спеціальних знань із різних галузей науки й техніки з метою якісного досудового розслідування кримінального правопорушення.

Проте, зазначена рекомендація на практиці дотримується далеко не завжди: майже 66% опитаних слідчих вказали на те, що фахівець, як правило, не бере участь у такій СРД під час розслідування домашнього насильства. На нашу думку, настільки високий відсоток оглядів, проведених без участі експерта-криміналіста (техніка-криміналіста), свідчить про присутність недооцінки практичними працівниками важливості матеріальних слідів у даній категорії кримінальних проваджень, які виявляються саме у ході огляду місця події.

Даний висновок підтверджується ще і тим, що на місці події, найчастіше, виявляються тільки явні сліди насильницьких дій, а саме: а) сліди речовини бурого кольору (близько 17% випадків); в) пошкоджені предмети побуту, транспортні засоби (12,7%); г) одяг потерпілого (16,2%); д) осколки скла (трохи менше 11% випадків); е) фрагменти пошкодженого майна (13%); ж) одяг злочинця (15,3%). Поряд з цим, більш ніж в 18,8% випадків в ході огляду нічого не вилучалося, а лише описувалися обстановка місця події. Структурний аналіз кримінальних проваджень, розпочатих за фактом вчинення домашнього насильства показав, що при проведенні огляду місця події і оформленні його результатів були допущені такі недоліки: неповний опис в протоколі огляду обстановки місця події (19,6%); відсутність при цьому належної послідовності (16,4%); неточний і неповний опис виявлених слідів, а також інших речових доказів (11,3%); не були вилучені виявлені та описані в протоколі речові докази (6,8%); не проводилися фото-, відеозйомка (13,1%); фотографування проводилося, але знімки відсутні або незадовільні за якістю (10,6%); не склалися або були незадовільні за якістю плани і схеми (15,9%) (Додаток Б).

Серед різновидів огляду під час розслідування домашнього насильства важливе місце посідає огляд речей, зокрема, огляд одягу потерпілого й

підозрюваного. Основною метою його проведення є виявлення та фіксація на одязі слідів крові, розривів, подряпин, потертостей, опалення, а також інших слідів, характерних для насильницьких дії. Огляд одягу необхідно проводити, із використанням засобів криміналістичної техніки (лупи, ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні перетворювачі, біноклярні мікроскопи), за участі спеціаліста – експерта-криміналіста (техніка-криміналіста) [8, с. 37]. У протоколі огляду речей (одягу) повинно бути зазначено: кількість наявних пошкоджень, їхня форма, розмір і розташування, вид пошкоджень (розриви, потертості тощо), характер країв (рівні, звивисті, волокнисті). Для додаткової фіксації слідової інформації потрібно застосовувати фотографування за правилами масштабної фотозйомки. По завершенню СРД одяг повинен бути вилучений та належним чином упакований [49, с. 140].

Звернемо увагу, що розповсюдження у суспільстві відеотехніки, до масового побутового рівня вплинуло на збільшення кількості проведення оглядів електронних документів (відеозаписів) записаних та збережених на цифрові носії інформації (флеш-карти, оптичні диски та ін.), які нерідко долучаються до матеріалів кримінального провадження за клопотанням потерпілих, чи сторони захисту, або отримані за запитом слідчого, чи на виконання ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів [160, с. 107]. Огляд цифрових носіїв інформації, електронних документів (файлів з матеріалами відеозапису) здійснюється за загальними правилами передбаченими гл. 19 КПК України (загальні положення досудового розслідування).

Отже, оглядом у кримінальному провадженні є СРД, що здійснюється уповноваженим суб'єктом (слідчий, прокурор та ін.), як до початку (огляд місця події – у невідкладних випадках) розслідування, так і після внесення відповідних відомостей до ЄРДР, змістом якої є вивчення та фіксація об'єктів з метою одержання фактичної інформації про обставини кримінального правопорушення. Проведення огляду (місця події, речей, документів, у тому числі електронних, зокрема, матеріалів відеозапису), під

час розслідування домашнього насильства дає можливість слідчому й прокурору отримати фактичні дані про форми вчиненого насильства (фізичне, психологічне, економічне), сформувати належну доказову базу, з'ясувати мотиви злочинної поведінки, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного (обвинуваченого), пом'якшують чи обтяжують його покарання, а також інші обставини, встановлення яких необхідне як стороні обвинувачення для забезпечення швидкого, повного, неупередженого розслідування й успішного завершення досудового слідства з подальшим скеруванням обвинувального акту до суду, так і стороні захисту для формування відповідної правової позиції.

3.2. Допит

Запит практики щодо вдосконалення організації і тактики СРД неодноразово поставав в наукових публікаціях, що конкретизує головне завдання криміналістики, як науки, в площині «забезпечення боротьби зі злочинністю відповідними потребам практики засобами, прийомами і методами отримання доказової інформації» [84, с. 19; 43, с. 38]. Відповідно, окремі СРД, що мають ресурси оптимізації, які безпосередньо пов'язані зі специфікою злочину, зобов'язані бути піддані науковому вивченню.

Допит – процесуальна дія, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, що беруть у ній участь, спрямований на отримання відомостей про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення об'єктивної істини [198, с. 77]. *Показання* відповідно до ст. 95 КПК України – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження [92]. Допит розглядається передусім як інформаційний процес, що відбувається між слідчим та допитуваним

[72, с. 25]. *Спілкування в ході допиту* – це взаємодія допитуючого з допитуваним.

Мета першого – одержати об'єктивну інформацію про суб'єктивне відображення – слід пам'яті, а другого – розкрити суб'єктивний образ і передати про нього інформацію [155, с. 360-361].

Процесуальний порядок організації та проведення допиту на стадії досудового розслідування закріплено у ст. 65, 95–97, 133, 223–226, 232, 256 КПК України. Залежно від статусу допитуваного розрізняють допит: свідка; потерпілого; підозрюваного; обвинуваченого; експерта (на стадії судового розгляду) [81, с. 441]. Визначимо лише такі особливості допиту окремих учасників кримінального провадження, що визначаються специфікою розслідування домашнього насильства.

Загалом з числа розглянутих 200 кримінальних проваджень у 20% випадків було проведено 3 допити, у 34% – 4 допити, у 31% – 5 допитів, у 15% – 6 і більше (додаток Б). Очевидно, що не можна недооцінювати цей спосіб отримання доказів, проте наявності й використання лише загальних рекомендацій щодо тактики його проведення недостатньо. Нагальним постає розроблення комплексних методичних рекомендацій з проведення цієї СРД з урахуванням криміналістичної, кримінально-правової характеристик домашнього насильства, зокрема, на основі типових слідчих ситуацій.

Тому завданнями цього підрозділу дисертації є: 1) встановлення та класифікація осіб, допит яких в ході досудового розслідування кримінального правопорушення може сприяти отриманню відповідних доказів; 2) формулювання питань та визначення кола обставин, які необхідно з'ясувати в окремих категорій допитуваних осіб; 3) визначення черговості проведення таких СРД з метою повного та всебічного з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення.

Головним суб'єктом проведення допиту у кримінальному провадженні під час розслідування домашнього насильства, виступає слідчий, або оперативний працівник, який виконує доручення слідчого відповідно до

ст. 41 КПК України. Відразу слід зазначити, що допит є найбільш розповсюдженою СРД, за допомогою якої збирається інформація під час розслідування. Окрім того, з усіх СРД допит є не тільки найбільш ефективним і поширеним, але, як доречно наголошує В. К. Весельський, і необхідним, обов'язковим, оскільки служить не тільки засобом одержання нових, але й якісної перевірки наявних доказів [20, с. 8]. Отримання показань є основною метою допиту. Вони повинні об'єктивно відображати дійсність та містити фактичні дані, що можуть мати значення доказів.

Водночас, під час опитування працівників слідчих та оперативних підрозділів було встановлено, що 52,7% з них зазнають труднощів у визначенні предмета допиту під час досудового розслідування домашнього насильства; при цьому 40% опитаних – використовують методику, розроблену для досудового розслідування інших видів кримінальних правопорушень, а ще 13,8% слідчих та оперативних працівників відповіли, що не використовують жодну методику, діючи «за інтуїцією», що абсолютно неприпустимо. Наслідком такого підходу є неповнота проведення допиту у 62% кримінальних провадженнях, що безпосередньо відображається на якості досудового розслідування. Проведеним анкетуванням встановлено, що допит потерпілих від злочину по досліджуваній категорії кримінальних проваджень, визначено з однієї сторони як найбільш ефективну СРД (95% опитаних), а з іншої – найскладнішою (63%) (додаток В).

При розслідуванні домашнього насильства потерпілі відомі з самого початку провадження. Предметом їх допиту є будь-які обставини, що підлягають встановленню в кримінальному провадженні. Загалом, предмет допиту утворюють обставини, які входять до предмета доказування, а також інші обставини, які можуть надати допомогу у всебічному, повному, об'єктивному здійсненні кримінального провадження та прийнятті правильного процесуального рішення [87, с. 305].

Тактика *допиту потерпілих* у кримінальних провадженнях про домашнє насильство, має ряд істотних відмінностей, зумовлених такими

обставинами: по-перше, потерпілий від домашнього насильства, на відміну від свідка, нерідко, прагне приховати або «прикрасити» свою непристойну чи провокативну поведінку (наприклад, аморальний спосіб життя, вживання алкоголю, приниження й образи підозрюваного та ін.), що стало приводом до вчинення стосовно нього злочину, а також іноді намагається «очорнити» підозрюваного, виставивши його єдиним винуватцем конфлікту.

У зв'язку з викладеним, бажано в ході підготовки до допиту потерпілого від домашнього насильства або безпосередньо під час проведення встановити дані, що характеризують: а) події, що передували злочину (характер поведінки потерпілого, оточуючих осіб; з чим, можливо, пов'язано те, що домашнє насильство було спрямовано саме проти потерпілого, чи не допускав він висловлювань або не здійснював вчинків, які могли бути розцінені як привід до вчинення кримінально-протиправних дій; чи не перебував він у нетверезому стані); б) відношення потерпілого до своєї поведінки до, в момент і після посягання на нього (дає адекватні дійсності показання або замовчує частину відомостей);

По-друге, у пам'яті потерпілого від домашнього насильства, подія злочину, що викликала підвищений емоційний стан, може залишити дуже сильні негативні спогади, які можуть стати причиною мінімального отримання показань, адекватних дійсності. У подібній ситуації просто необхідний додатковий допит потерпілого через 2-3 дні після того, що сталося, коли пройде хвилювання і він зможе давати показання більш свідомо;

По-третє, потерпілому, найчастіше (майже в 54% випадків), у ході вчинення домашнього насильства заподіюються тілесні ушкодження (синці, садна, укуси, подряпини та ін). Тому вибір часу і місця його допиту, а також деяких аспектів його тактики (тривалість допиту, чи можна загострювати увагу на деталях події, що сталася, показувати фотографії з місця події тощо) необхідно узгоджувати з лікарем з урахуванням стану хворого та застосованого курсу лікування (стаціонарне, амбулаторне тощо).

Названі обставини свідчать про необхідність досить докладного вивчення особистості потерпілого від домашнього насильства, а також з'ясування до початку допиту (і згодом – порівняння з іншими показаннями) відомостей про те:

- а) у якій ступені спорідненості перебував з підозрюваним до злочину;
- б) які відносини у них склалися до, і після того, що сталося;
- в) які почуття переживає потерпілий до кривдника на теперішній час (злість, бажання помститися, страх, співчуття та ін.).

Серед обставин, що повинні з'ясуватись під час допиту потерпілих, з огляду на проведені дослідження і криміналістичну літературу, виокремлено наступні:

- коли, де і при яких обставинах було вчинено домашнє насильство;
- у якій формі проявилось (фізичне, психологічне, економічне);
- чи звертались за попередніми фактами до поліції;
- яка причина протиправних дій;
- які взаємовідносин між злочинцем та потерпілим;
- коли і по якій причині розлучились;
- чи застосовувалась погроза зброєю чи іншими предметами для нанесення тілесних ушкоджень [109];
- чи були свідки (очевидці) події;
- чи був здійснений опір (якщо так – в чому він проявився та які сліди могли залишитися в результаті цього на тілі й одязі правопорушника);
- чи виявляв потерпілий на своєму тілі й одязі якісь сліди;
- який матеріальний збиток заподіяний протиправними діями;
- чи не зустрічався потерпілий з підозрюваними або їх родичами, знайомими після вчинення домашнього насильства (якщо так, то по чийй ініціативі відбувалася зустріч і про що велася розмова);
- до яких наслідків призвело (призводить) систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства (фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності,

емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи).

Необхідно зазначити, що у даній категорії кримінальних проваджень є цілий ряд процесуальних особливостей проведення допиту за участі дитини, зокрема: 1) участь законного представника, педагога або психолога, за необхідності – лікаря (ст. 226, 227 КПК України); 2) використання можливостей статей 225, 232 КПК України (допит у слідчого судді з метою мінімізації травматизації дитини від участі в слідчих діях, пов'язаних із повторним відтворенням обставин учиненого відносно неї діяння. Допит в режимі дистанційної участі); 3) залучення до проведення допиту психолога, використання спеціальних знань для обґрунтування клопотань про допит дитини в порядку ст. 225 КПК України.

У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього потерпілого, слідчий, прокурор, як за клопотанням малолітньої або неповнолітньої особи, так і з власної ініціативи має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих СРД (ч. 3 ст. 227 КПК України) [92].

Громадська організація «Ла Страда – Україна» встановила, що із загальної кількості вироків близько 25% дітей фактично постраждали від домашнього насильства, проте лише 2% мали офіційний статус потерпілих. Причина цього, криється у відсутності належного розуміння поняття «особа, що постраждала від домашнього насильства» та необхідної взаємодії між окремими ланками системи судових та правоохоронних органів [118]. У п. 2 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено, що дитина яка постраждала від домашнього насильства – особа яка не досягла вісімнадцяти років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала *свідком (очевидцем)* такого насильства [141]. Водночас, кримінальне провадження розпочате за ст. 126-1 КК України є провадженням у формі приватного обвинувачення, яке згідно ч. 1 ст. 477 КПК України може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілої особи. Тож, навіть якщо в провадженні вже перебуває справа стосовно домашнього насильства щодо

одного з батьків дитини, для визнання дитини-свідка такого насильства потерпілою особою необхідно ініціювати окреме провадження за заявою законного представника такої дитини від її імені. Відповідна процедура ускладнює процес визнання дітей-свідків домашнього насильства потерпілими, особливо коли основна увага правоохоронних органів та судів зосереджена на справах, які стосуються насильства щодо батьків таких дітей. Хоча насправді здійснення таких формальних процедур є не дуже складним і потребує лише налагодження відповідної практики та її впровадження в повсякденну роботу відповідних органів. У зв'язку з цим на початковому етапі може знадобитись більш активне залучення слідчих, прокурорів та суддів, які б пояснювали дорослим потерпілим необхідність ініціювання окремого кримінального провадження з метою визнання потерпілими їхніх дітей, які також страждають від домашнього насильства. Той факт, що провадження щодо домашнього насильства, незалежно від того, чи вчиняється таке насильство щодо дорослих чи щодо дітей, здійснюються лише у формі приватного обвинувачення, в окремих випадках може ускладнювати доступ дітей до правосуддя. Особливо це стосується ситуацій, коли батьки, усиновлювачі чи інші законні представники дитини є кривдниками і не хочуть бути притягнутими до кримінальної відповідальності або з інших причин не бажають подавати заяву від імені дитини про вчинення щодо неї домашнього насильства [118].

Таким чином, надзвичайно важливо, враховувати наслідки домашнього насильства щодо дітей та приділяти більшу увагу цьому питанню під час здійснення заходів із виявлення та розслідування такого виду злочину. Підтримуючи позицію законодавця, з метою подолання помилок практики, зауважимо, що під час досудового розслідування домашнього насильства діти – свідки (очевидці) такого насильства з процесуальної точки зору повинні набувати статусу потерпілих.

Допит свідка. Аналіз слідчої практики дає змогу, з урахуванням обізнаності свідків про подію кримінального правопорушення, особу яка

його вчинила й інші обставини, що мають значення для розслідування, визначити три групи свідків:

1. Свідки – очевидці злочину;
2. Свідки, які не були очевидцями, проте володіють інформацією яка є значущою для слідства та можуть охарактеризувати стосунки підозрюваного з потерпілим й надати інформацію про їх спосіб життя, поведінку у побуті.
3. Представники органів місцевого самоврядування (староста, голова об'єднаної територіальної громади), правоохоронних органів (дільничні офіцери, патрульні, інспектори ювенальної превенції та ін.), медичні й соціальні працівники, педагоги, психологи.

Допит свідків здійснюється в основному з тих самих тактичних особливостей, що і допит потерпілого. Найбільш важливе значення для розслідування злочину має допит свідків, які є очевидцями домашнього насильства. Їх допит здійснюють переважно в місці проведення досудового розслідування. Водночас закон надає слідчому право допитати особу в іншому місці за погодженням з особою, яку необхідно допитати. Це може бути місце її проживання, роботи, лікування, або інше місце перебування особи. Порядок виклику особи для проведення допиту, зміст повістки про виклик, поважні причини неприбуття особи на виклик і наслідки неприбуття передбачені ст. 135–139 КПК України.

Слідчий, розслідуючи кримінальне провадження цієї категорії, стикається з різними типовими слідчими ситуаціями, що складаються при проведенні допиту свідків. Застосування спеціальних тактичних прийомів, спрямованих на подолання труднощів і можливих протиріч, сприяє встановленню події злочину. Так, допитувана особа з числа свідків, в залежності від ступеня спорідненості з підозрюваним, потерпілим, співпраці з органами досудового розслідування й знання відомостей щодо обставин домашнього насильства створює такі слідчі ситуації допиту:

1. дає повні, докладні показання щодо обставин провадження (75%);
2. дає неповні і неточні показання за обставинами провадження, в

зв'язку з неповнотою таких знань (14%);

3. посилається на невідомість до обставин кримінального, а так само дає неправдиві показання (11%).

Для об'єктивної оцінки показань свідків слідчому на початку допиту необхідно з'ясувати, у яких відносинах вони перебувають з потерпілим та підозрюваним, яким чином опинилися на місці події, а також їхню роль у подіях, що відбулись (пасивні спостерігачі, намагалися розборонити, врегулювати конфлікт, кликали на допомогу, викликали поліцію чи швидку допомогу та ін.). Особливо слід звернути увагу на з'ясування наступних обставин: що саме передувало початку домашнього насильства; що стало приводом для нанесення тілесних ушкоджень чи словесних образ; хто був ініціатором конфлікту, як вів себе потерпілий, чи не вчиняв він протиправних дій стосовно підозрюваного або інших осіб. Як і при допиті потерпілого, у свідків слід запитати про спосіб і послідовність дій підозрюваного, ушкодження, які отримав потерпілий, стосовно вживання алкогольних чи наркотичних речовин, а також про характер поведінки підозрюваного після вчинення злочину. Обов'язково слід з'ясувати відомості стосовно попередніх фактів учинення домашнього насильства. Зважаючи, що більшість свідків цієї категорії проваджень перебувають у родинних (близьких) стосунках з потерпілим або підозрюваним, рекомендується допитувати таких свідків якомога раніше, коли вони ще перебувають під враженням події злочину, та між ними ще не було змови про зміст їх показань [49, с. 152].

У ході проведення допиту свідків повнота та правдивість показань залежить від вирішення низки тактичних завдань, зокрема, правильного визначення кола осіб, які володіють інформацією, що має значення для розслідування; визначення можливої зацікавленості свідків у результатах провадження чи родинної (сімейної) залежності, від особи, яка причетна до злочину; врахування соціальних і психологічних особливостей допитуваного для нейтралізації чинників, які негативно впливають (можуть впливати) на його поведінку під час допиту; ужиття заходів, спрямованих на упередження

відмови від надання правдивих (повних) показань.

Обов'язковою умовою успішного проведення *допиту підозрюваного* є вивчення матеріалів кримінального провадження. Це дозволяє виявити існуючі прогалини, розбіжності і суперечності під час розслідування та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення. Невиконання зазначеної умови може вплинути на повноту, всебічність і об'єктивність розслідування та викликати необхідність проведення додаткових, повторних допитів, а також одночасних допитів двох або більше осіб.

На момент проведення допиту у категорії проваджень про домашнє насильство слідчий у більшості випадках (81%) має достатньої інформації про особу допитуваного (біографію, соціальний стан), особливості його поведінки (наодинці, в побуті, відносини з сусідами та ін.). Водночас, важко передбачити його манеру поведінки під час проведення СРД, оскільки, особа, схильна до вчинення насильницьких дій, може вести себе зухвало, грубо й провокувати слідчого до допущення тактичних й процесуальних помилок, або навпаки вдавати з себе занадто спокійну, тактовну й порядну людину.

Специфіка предмета початкового допиту підозрюваного у вчиненні домашнього насильства полягає в необхідності встановлення, як мінімум, наступних обставин:

- 1) у якій ступені спорідненості перебуває підозрюваний з потерпілим і які у них склалися стосунки протягом усього часу спільного проживання;
- 2) що передувало злочину: можливо, віктимна поведінка потерпілого; назрівання конфліктної ситуації; чим поведінка потерпілого виділяла його серед інших членів сім'ї;
- 3) чи вживав допитуваний алкоголь, наркотичні засоби, психотропні речовини перед вчиненням злочину; якщо так, то з ким, де і у якій кількості;
- 4) страждає (страждав) він психічними захворюваннями; чи перебуває на обліку у психіатричному, наркологічному диспансерах;
- 5) які конкретно дії вчинив підозрюваний;
- 6) чи надавав потерпілий опір підозрюваному; які сліди могли

залишитися на ньому та його одязі;

7) яке було ставлення допитуваного до того, що своїми діями він вчиняє домашнє насильство;

8) якого результату хотів він домогтися; чи домігся він бажаного ефекту;

9) де перебував після вчинення кримінально-протиправних дій;

10) чи зустрічався підозрюваний з потерпілим після вчинення домашнього насильства (у випадку розлучення, переїзду); якщо так, то з чиєї ініціативи; чи не приймав він заходів до відшкодування заподіяної шкоди.

Аналіз анкетування працівників Національної поліції (додаток В) дозволив виокремити наступні слідчі ситуації, що найчастіше трапляються в ході допиту підозрюваного при розслідуванні домашнього насильства:

– підозрюваний добровільно повідомляє інформацію про обставини вчинення домашнього насильства, конфліктна ситуація відсутня (15%);

В цьому випадку не слід обмежувати допитуваного з огляду на те, що обсяг інформації може виходити за межі його діяльності або результатів подій, в яких він брав участь. В умовах безконфліктної ситуації дії слідчого повинні бути спрямовані на повне відображення показань у протоколі. Основні зусилля повинні бути зосереджені на: а) фіксації визнання; б) виявлення джерел отримання доказів, що підтверджують показання підозрюваного, оскільки останні можуть слугувати доказом його винуватості лише у разі підтвердження їх іншими доказами. Якщо підозрюваний в ході допиту повідомляє відомості, які пом'якшують, або спростовують його вину, необхідно відразу вжити заходів до перевірки цієї інформації.

– підозрюваний повідомляє інформацію про обставини вчинення домашнього насильства, проте не висвічує її у повному обсязі (24%).

Зазвичай, це відбувається через страх невідворотності покарання (36%), чи зацікавленості в результатах розслідування (42%). При наявному певному «бар'єрі» у спілкуванні слідчому не слід відразу звинувачувати, а бажано розпочинати допит шляхом формальної бесіди на абстрактні теми, про

настрої чи самопочуття підозрюваного. Усе це сприяє доброзичливому ставленні з боку допитуваної особи і слідчому легше розпочинати свою роботу, яка буде проходити без видимої конфліктності.

– підозрюваний не бажає давати правдиві і повні показання – наявність конфліктної ситуації (51%);

– підозрюваний повністю відмовляється від спілкування зі слідчим, відмовляється давати будь-які показання та брати участь в проведенні окремих СРД (10%).

В окремих умовах конфліктних ситуацій позитивні наслідки допиту підозрюваного багато у чому залежать від повноти попередньо зібраної оперативної інформації про домашнє насильство. Зазначені відомості може надати оперативний працівник поліції, який задіяний у розслідуванні, або самостійно виявити слідчий, зокрема, з проведеного аналізу інформаційних баз даних поліції. Коли підозрюваний у вчиненні домашнього насильства відмовляється від надання показань, користуючись ст. 63 Конституції України, то слідчому (оперативнику) необхідно, по-перше, встановити причину відмови; по-друге, сконцентруватися на наявні докази; по-третє, спробувати встановити психологічний контакт.

Якщо досягнуто позитивних результатів і підозрюваний визнає свою провину повністю або частково, але продовжує відмовлятися від дачі показань, то слідчому необхідно продовжити роботу, спрямовану на переконання того, що надання показань допоможе йому пом'якшити відповідальність, для цього слід: а) роз'яснити значення щирого каяття, відшкодування заподіяної шкоди та інших, передбачених КК України пом'якшуючих відповідальність обставин; роз'яснити, що суд зобов'язаний їх врахувати; привести приклад з практики пом'якшення покарання; повідомити, що майже 38,5% кримінальних проваджень про домашнє насильство припиняється у суді у зв'язку з примиренням з потерпілим.

Типовим прикладом є вирок Добропільського міськрайонного суду Донецької області згідно з якого: *«протягом тривалого часу, в період з*

28.04.2020 р. по 02.06.2021 року включно, ОСОБА_2 умисно та систематично вчиняв психологічне насильство відносно своєї матері ОСОБА_1, що призводило до психологічних страждань та погіршення якості життя потерпілої.

Продовжуючи свої умисні, систематичні дії, 30.12.2020 року об 11:00 годині, ОСОБА_2, будучи особою, яку протягом року притягнуто до відповідальності за ч.1 ст. 173-2 КУпАП, знаходячись в стані алкогольного сп'яніння, за адресою: АДРЕСА_1, вчинив відносно своєї матері ОСОБА_1 насильство в сім'ї, а саме умисні дії психологічного характеру, що полягали в образах та висловлюванні нецензурними словами на її адресу, внаслідок чого могла бути завдана шкода психічному здоров'ю ОСОБА_1.

Продовжуючи свої умисні протиправні дії, 21.04.2021 року о 19:00 годині, ОСОБА_2, будучи особою, яку протягом року притягнуто до відповідальності за ст. 173-2 КУпАП, знаходячись у стані алкогольного сп'яніння, за адресою: АДРЕСА_1, вчинив відносно своєї матері ОСОБА_1 насильство в сім'ї, зокрема умисні дії психологічного характеру, що полягали в образах та висловлюванні нецензурними словами на її адресу, внаслідок чого могла бути завдана шкода психічному здоров'ю ОСОБА_1.

Продовжуючи свої умисні протиправні дії, 02.06.2021 року приблизно о 15:35 годині, ОСОБА_2, перебуваючи за адресою: АДРЕСА_1, вчинив сварку, в ході якої висловлювався на адресу своєї матері ОСОБА_1 грубою нецензурною лайкою. Внаслідок протиправних дій з боку ОСОБА_2 потерпіла ОСОБА_1 зазнала психологічного насильства, яке виразилось в словесних образах, які викликали в останньої психологічні страждання та погіршення якості її життя.

З урахуванням індивідуально-психологічних особливостей особистості ОСОБА_1, ситуація є для неї суттєво психотравмуючою (стресогенною), що безпосередньо викликає психічний дискомфорт, зумовивши тривалі та інтенсивні психологічні страждання, які існують до даного часу. Внаслідок дій ОСОБА_2 у ОСОБА_1 мають місце тривалі, інтенсивні та негативні за

своїми проявами психологічні (моральні) страждання.

Отже, ОСОБА_2 скоїв домашнє насильство, тобто умисне систематичне психологічне насильство щодо особи, з якою він перебуває у сімейних відносинах, що призводить до психологічних страждань, погіршення якості життя потерпілої особи, тобто вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст.126-1 КК України.

01 вересня 2021 року між потерпілою та обвинуваченим у кримінальному провадженні укладена угода про примирення, за змістом якої останній зобов'язався беззастережно визнати свою винуватість в обсязі підозри в судовому засіданні, і сторони домовились про необхідність призначення узгодженого покарання за ст. 126-1 КК України у вигляді 160 годин громадських робіт.

В порядку ст. 474 КПК України, вказана угода про примирення надана Добропільському міськрайонному суду Донецької області в підготовчому судовому засіданні для розгляду і затвердження. В судовому засіданні обвинувачений і потерпіла підтвердили дійсність укладеної між ними угоди, добровільність її укладення.

Заслухавши сторін, думку прокурора щодо можливості затвердження угоди про примирення, суд дійшов висновку про те, що є підстави для її затвердження. Судом з'ясовано у сторін угоди, що вони цілком розуміють наслідки укладення угоди про примирення, викладені у ч.1 ст. 473 КПК України, та наслідки невиконання угоди роз'яснені судом і зрозумілі обвинуваченим. Крім цього, судом відповідно до ч. 6 ст. 474 КПК України встановлено, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді.

Тобто укладена угода відповідає вимогам ст. 471 КПК України та підстав для відмови у її затвердженні, передбачених ч. 7 ст. 474 КПК України, судом не встановлено. Речові докази у справі відсутні. Цивільний позов не заявлений. Витрати на залучення експерта в сумі 1372,88 грн. в

порядку ст.124 КПК України слід покласти на засудженого. Заходи забезпечення кримінального провадження не обирались. Керуючись ст.ст. 368-371, 471, 474, 475 КПК України, суд ухвалив:

1) затвердити угоду про примирення від 01 вересня 2021 року, укладену між обвинуваченим ОСОБА_2 та потерпілою у кримінальному провадженні ОСОБА_1;

2) ОСОБА_2, визнати винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст.126-1 КК України, та призначити йому узгоджене сторонами угоди покарання у вигляді 160 (ста шістдесяти) годин громадських робіт» [22].

Щодо вирішення питання укладення угоди про примирення, де діти є потерпілими слід враховувати норми міжнародного законодавства та судову практику, зокрема рішення Великої палати Верховного Суду у справі № 439/397/17 (вираження волі про прощення винного) [136].

б) роз'яснити порядок укладення угоди про визнання винуватості (гл. 35 КПК України) і наслідки з її укладання [191];

Типовим прикладом є вирок Чорнобаївського районного суду Черкаської області згідно з якого: «ОСОБА_2 27 січня 2021 року о 01 годині, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись у будинку за місцем свого проживання в АДРЕСА_1, усвідомлюючи свою перевагу у фізичному розвитку та у молодому віці, діючи умисно та з мотивів явної неповаги до існуючих норм співжиття в сім'ї, на трунті неприязних відносин, вчинив відносно свого батька ОСОБА_1, дії психологічного насильства, що виразилось у словесних образах нецензурною лайкою та демонстрації своєї фізичної переваги, внаслідок чого була завдана шкода психічному здоров'ю ОСОБА_1 .

Він же, 01 лютого 2021 року близько 02 год. 50 хв. перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, продовжуючи свої умисні систематичні злочинні дії, спрямовані на вчинення домашнього насильства, знаходячись у будинку за місцем свого проживання в АДРЕСА_1, бажаючи настання суспільно-

небезпечних наслідків, усвідомлюючи свою перевагу у фізичному розвитку та у молодому віці, діючи умисно та з мотивів явної неповаги до існуючих норм співжиття в сім'ї, на ґрунті неприязних відносин, вчинив відносно свого батька ОСОБА_1 дії психологічного насильства, що виразилось у словесних образах нецензурною лайкою та демонстрації своєї фізичної переваги, тим самим завдав шкоди психічному здоров'ю потерпілого. Систематичні протиправні дії ОСОБА_2 призвели до психологічних страждань потерпілого та погіршення якості його життя, він перебуває у пригніченому тривожному стані, потребує постійної медичної та психологічної допомоги, хоче захиститись від насильства сина.

Крім того, 01 лютого 2021 року близько 21 год. 19 хв. ОСОБА_2, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, продовжуючи свої умисні систематичні злочинні дії, спрямовані на вчинення домашнього насильства, знаходячись у будинку за місцем свого проживання в АДРЕСА_1, бажачи настання суспільно-небезпечних наслідків, усвідомлюючи свою перевагу у фізичному розвитку та у молодому віці, діючи умисно та з мотивів явної неповаги до існуючих норм співжиття в сім'ї, на ґрунті неприязних відносин, вчинив відносно свого батька ОСОБА_1 дії психологічного насильства, що виразилось у словесних образах нецензурною лайкою та демонстрації своєї фізичної переваги, тим самим завдав шкоди психічному здоров'ю потерпілого. Систематичні протиправні дії ОСОБА_2 призвели до психологічних страждань потерпілого та погіршення якості його життя, він перебуває у пригніченому тривожному стані, потребує постійної медичної та психологічної допомоги, хоче захиститись від насильства сина.

Він же, 14 березня 2021 року близько о 10 год. 30 хв. продовжуючи свої умисні систематичні злочинні дії, за місцем свого проживання в АДРЕСА_1, умисно, на ґрунті неприязних відносин, усвідомлюючи протиправність своїх дій, передбачаючи та бажачи настання суспільно небезпечних наслідків, з метою спричинення психологічних страждань, вчинив відносно свого батька ОСОБА_1 психологічне насильство, що виразилось у словесних образах

нецензурною лайкою, погрозах фізичною розправою внаслідок чого завдав потерпілому психічних страждань, емоційного пригнічення, погіршення психологічного самопочуття та відносин у родині, а також погіршення якості життя, тобто завдано шкоду психічному здоров'ю потерпілого.

Органом досудового розслідування ОСОБА_2 повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, тобто в умисному систематичному вчиненні психологічного насильства щодо особи, з якою винний перебуває у сімейних відносинах, що призвело до психологічних страждань, та погіршення якості життя потерпілої особи.

30 березня 2021 року між прокурором та підозрюваним за участі захисника та за згоди потерпілого, в порядку, передбаченому ст.ст. 468, 469 та 472 КПК України, укладено угоду про визнання винуватості. Згідно даної угоди сторони дійшли згоди щодо правової кваліфікації дій ОСОБА_2 за ст. 126-1 КК України, істотних для даного кримінального провадження обставин, зокрема обвинувачений повністю визнав свою вину у вчиненні кримінального правопорушення. Вказаною угодою сторонами кримінального провадження узгоджене покарання у виді 210 годин громадських робіт. В угоді передбачені наслідки укладення та затвердження угоди про визнання винуватості, встановлені ч. 2 ст. 473 КПК України, та наслідки її невиконання.

Заслухавши думку учасників судового провадження, які підтримали та просили затвердити угоду, вивчивши угоду про визнання винуватості, суд приходить наступних висновків.

Згідно п. 1 ч. 3 ст. 314 КПК України, при прийнятті рішення у підготовчому судовому засіданні суд має право, зокрема, затвердити угоду. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 468 КПК України у кримінальному провадженні між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена угода про визнання винуватості. Як визначено ч. 4 ст. 469 КПК України, угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи

обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, а також особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами. При цьому угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди.

Кримінальне правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується ОСОБА_2 відповідно до ст. 12 КК України є нетяжким злочином. Обвинувачений підтвердив суду, що він беззаперечно визнає вину у вчиненні кримінального правопорушення, в якому він обвинувачується, за викладених в обвинувальному акті обставин.

Головуючим роз'яснені обвинуваченому наслідки укладення та затвердження угоди про визнання винуватості, передбачені ч. 2 ст. 473 КПК України, права, передбачені ст. 474 КПК України. Судом з'ясовано, що обвинувачений цілком розуміє права, визначені п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК України, наслідки укладення та затвердження даної угоди, передбачені ч. 2 ст. 473 КПК України, характер обвинувачення, вид покарання.

Суд переконався, що укладення угоди сторонами є добровільним, тобто не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дій будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді, потерпілий ОСОБА_1 проти укладення угоди не заперечував.

Покарання сторонами угод визначено у відповідності до положень ст. 50, 65-67 КК України, з урахуванням характеру та тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, даних про особу ОСОБА_2, обставин, що пом'якшують покарання та обтяжують покарання.

Також судом встановлено, що умови даної угоди відповідають вимогам Кримінального процесуального кодексу України та Кримінального кодексу України. Виходячи з викладеного, суд дійшов до висновку про наявність правових підстав для затвердження угоди про визнання винуватості та призначення обвинуваченому узгодженого сторонами покарання – 210 годин громадських робіт» [25].

в) пред'явити безперечні докази його причетності до злочину (висновки експертиз, речові докази, показання потерпілого та свідків і т.д.) і переконати у безперспективності тієї негативної позиції, яку зайняв допитуваний.

Тому, якщо підозрюваний неохоче дає показання про обставини і ухиляється від надання показань або повідомляє завідомо неправдиві, доцільно зосередитися на з'ясуванні тих обставин, які підозрюваний викладає правдиво, а потім використовувати такі тактичні прийоми, як: а) максимальна деталізація показань і використання протиріч у самих показаннях і у результатах проведених СРД; б) надання допитуваному можливості повністю викласти свої неправдиві показання, щоб тут же їх спростувати; в) пропозиція підозрюваному розповісти про подію у зворотній хронологічній послідовності; г) надати викриваючі докази (наприклад, матеріали відеозапису, висновок експертиз) та роз'яснити їх значимість; д) з'ясувати ставлення підозрюваного до свідка, а потім отримати пояснення щодо фактів, викладених цим свідком, з метою запобігання заяві підозрюваного про недобросовісне ставлення до нього і нібито зумовленої цим хибності його показань.

Відповідно до ч. 3 ст. 42 КПК України, підозрюваний має право на першу вимогу мати захисника та побачення з ним до першого допиту, а

також на участь захисника в проведенні допиту (п. 3) [92].

Тактика допиту підозрюваного за участю захисника визначається позицією, якої дотримується сторона захисту. Трапляються ситуації, коли захисник використовує неправомірні (неетичні) способи викривлення обставин кримінального правопорушення, зокрема підказує підозрюваному «потрібну» відповідь на певне запитання слідчого, намагається особисто відповідати на запитання. У цих випадках слідчому бажано зафіксувати в протоколі допиту конкретну форму відповіді допитуваного та підказки захисника (за можливості процитувавши всю фразу або основні слова).

Попередженню можливих «ексцесів захисників» на допитах сприяє застосування під час цієї СРД відеозапису. Крім цього, аналіз фонограми відеозапису зробленого у процесі допиту один з ефективних засобів перевірки заяви підозрюваного про те, що його змусили дати неправдиві показання, змусили їх завчити і повторити під час проведення СРД. Відеозйомка не тільки створює «ефект присутності» у осіб, що сприймають запис, але і є джерелом інформації про поведінку учасників СРД, а також їх емоційному і психічному стані під час його проведення. Таким чином, слідчий повинен не тільки використовувати науково-технічні засоби при допиті, а й вміти «бачити» у зробленого записі інформацію, яка допомагає йому грамотно використовувати її для вирішення завдань кримінального судочинства [161].

Отже, під час допитів застосовується ряд тактичних прийомів (їх комбінацій): встановлення психологічного контакту із допитуваним; викладання показань у формі вільної розповіді; постановка запитань; застосування науково-технічних засобів; пред'явлення доказів; створення уявлення про інформованість слідчого. Запропонований перелік питань, які необхідно з'ясувати у допитуваних осіб (свідок, потерпілий, підозрюваний), мають орієнтовний характер та залежать від ситуації, що склалася в ході досудового розслідування конкретного домашнього насильства і відповідно підлягають індивідуальному корегуванню.

3.3. Порядок призначення та проведення судових експертиз

Використання криміналістичних знань у змагальному кримінальному процесі має забезпечувати сторони кримінального провадження належним інструментарієм, науковим апаратом, техніко-криміналістичними засобами та інформаційними технологіями, передбачає недопущення або усунення судових та інших помилок, досягнення справедливості й вирішення соціального конфлікту. Сучасний судовий процес має відбуватися на наукових засадах, з використанням новітніх криміналістичних методів, прийомів і технологій (інформаційних, інтерактивних, комунікативних).

Використання спеціальних знань ґрунтується на таких об'єктивних передумовах: правовій – передбачає використання технічних або інших засобів у певній процесуальній формі; науковій – відображає рівень розвитку наукових знань, що дає змогу використовувати нові засоби, прийоми і методи встановлення певних обставин; логічній – наявність зв'язку між можливим предметом експертизи (іншої форми використання спеціальних знань) та обставинами, що мають правове значення в кримінальному провадженні [201, с. 9]. Л. Ю. Місюра зауважує, що спеціальні знання – це знання не загальновідомі, не загальнодоступні, такі, що не мають масового поширення; іншими словами, це знання, якими володіє обмежене коло спеціалістів, причому очевидно, що глибокі знання в галузі, наприклад фізики, є у зазначеному значенні спеціальними для біолога [117, с. 68].

У КПК України фактично не розкривається поняття «спеціальні знання», а лише згадується про них. Про спеціальні знання йдеться у ст. 69 КПК «Експерт»: «Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими *спеціальними знаннями*, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального

правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань» [92].

Крім цього, термін «спеціальні знання» використовується в ст. 71 КПК «Спеціаліст» та зазначається наступне: «Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє *спеціальними знаннями* та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» [92]. Відповідно до ст. 242 КПК «Підстави проведення експертизи» зазначено, що експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні *спеціальні знання* [92].

При розслідуванні домашнього насильства часто використовуються спеціальні знання в галузі психології, психіатрії, медицини, загалом у двох основних формах: 1) процесуальна, що полягає в участі суб'єктів спеціальних знань у СРД; 2) непроцесуальна форма, що полягає в отриманні слідчим консультацій, роз'яснень тощо.

У ході проведення дослідження встановлено, що найпоширенішою формою застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку з домашнім насильством, є залучення експерта та проведення експертизи. Згідно із ст. 1 ЗУ «Про судову експертизу» *судова експертиза* – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [149].

Проведення експертизи включає в себе: залучення експерта; проведення експертних досліджень; підготовку висновку експертом з питань, які поставлені перед ним сторонами кримінального провадження, слідчим суддею чи судом. Завдяки здобуткам науковців, станом на сьогодні,

загальні питання призначення та проведення судових експертиз досить повно регламентується нормативно-правовими актами [92; 149; 148; 57; 150; 139; 133]. Втім, практика досудового розслідування домашнього насильства, показує, що поруч із загальними правилами та прийомами, що поширюються на всі види судових експертиз, призначення та проведення експертиз у кримінальних провадженнях цієї категорії має свою специфіку відповідно до характеру об'єктів та завдань дослідження, що в свою чергу потребує деяких уточнень та розробки новітніх наукових рекомендацій.

Згідно з ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 6) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, *розміру шкоди немайнового характеру*, шкоди довіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням [92].

Звичайно, на момент внесення відомостей до ЄРДР, наприклад, маючи лише початкову інформацію про місце розташування тілесних ушкоджень (у випадках фізичного насильства) та інші суміжні дані про стан здоров'я потерпілого, слідчий може висунути припущення про їх тяжкість, не чекаючи результатів експертизи, проте, надалі достовірне судження відносно цього можна буде з'ясувати лише шляхом проведення *судово-медичної експертизи* від висновку якої значною мірою залежить подальша кримінально-правова кваліфікація кримінального правопорушення, і не виключно, що особі буде повідомлено про підозру у вчиненні діяння передбаченого лише ст. 126-1 КК України, а можливо й за іншими спеціальними статтями.

Нагадаємо, якщо санкцією ст. 126–1 КК України (за наявності ознак діяння, передбаченого у цій статті) не охоплюються інші злочини, що становлять зміст насильства – вони потребують додаткової кваліфікації за іншими статтями, відповідно кваліфікація відбуватиметься за сукупністю ст. 126-1 КК України та інших статей КК, що передбачають ці злочини (наприклад 126-1 КК України та ч. 1 ст. 122 КК України).

Необхідно звернути увагу, що законодавцем чітко не визначено строки призначення судових експертиз. Водночас, працівники органів досудового розслідування аж ніяк не повинні з цим зволікати. По-перше, несвоєчасне призначення, наприклад, судово-медичної експертизи нерідко призводить до втрати слідів (тілесних ушкоджень) кримінального правопорушення. По-друге, інколи проведення (отримання висновку) судово-медичної експертизи займає значний проміжок часу, що позначається на загальних строках досудового слідства. Однак, як показують результати вивчення практики, іноді її проводять і через 2-3 тижні після внесення відомостей до ЄРДР, що є тактично невірним.

Загальна методика проведення експертизи (обстеження) живих осіб передбачає ознайомлення з обставинами кримінального провадження; вивчення медичних документів; опитування обстежуваного, зокрема, з'ясування інформації про отриману травму; огляд тіла; за необхідності проведення додаткових досліджень (рентгеноскопія і рентгенографія, клініко-лабораторні аналізи, судово-медичні лабораторні дослідження та ін.); складання підсумків з оформленням висновку експерта [29, с. 93].

Відповідно до загальної методики проведення судово-медичної експертизи, під час розслідування кримінального правопорушення передбаченого ст. 126-1 КК України, яке було вчинено у формі фізичного насильства, на вирішення експертів доцільно віднести наступні питання:

- про кількість та тяжкість тілесних ушкоджень, час та послідовність їх нанесення;
- про положення потерпілого в момент нанесення йому ушкоджень;

– про знаряддя, яким могло бути спричинено ушкодження.

Стосовно останнього, варто додати, що на предметах (знаряддях), що застосовувалися для нанесення тілесних ушкоджень, можуть залишатися біологічні сліди (кров, волосся тощо). У цих випадках, призначається *судово-медична (судово-біологічна) експертиза речових доказів*. Об'єктами останньої зазвичай є окремі предмети зі слідами крові: одяг, взуття, інші речі підозрюваного чи потерпілого.

Перед експертом під час дослідження доказів зі слідами, що схожі на кров, можуть бути поставлені наступні запитання: чи міститься у сліді кров; належить кров людині чи тварині; чи може кров належати певній особі; належить кров чоловіку чи жінці; який механізм утворення слідів крові на речових доказах; яке регіональне походження крові (з якої вона частини тіла); як давно утворився слід; яка кількість рідкої крові, що створила сліди на речових доказах та ін. [205, с. 179].

Висновок експерта, по-перше, дасть можливість слідчому (прокурору) правильно кваліфікувати кримінальне правопорушення, по-друге, сформує доказову базу, оскільки визначить відношення направлених на дослідження предметів, що належать потерпілому чи підозрюваному до обставин розслідуваного кримінального правопорушення.

Акцентуємо увагу, що під час досудового розслідування домашнього насильства, серед усіх видів судових експертиз, особливе місце відведено обов'язковій для цієї категорії кримінальних проваджень *судовій психолого-психіатричній експертизі* за участі потерпілої. Важливість цієї експертизи пояснюється тим, що вона підтверджує, або навпаки спростовує ознаки кримінально-караного діяння, так як за своїм функціональним призначенням покликана встановити наслідки психологічного насильства й причинно-наслідковий зв'язок між діяннями та наслідками. Відповідно на її вирішення необхідно віднести такі питання:

– чи страждає потерпіла «К» на психічні розлади? Якщо так, то на які саме?

– чи здійснювалось психологічне насильство над потерпілою «К» особою «В»?

– чи зазнала потерпіла «К» моральних страждань від вчиненого відносно неї насильства особою «В»?

– чи відбуваються негативні зміни у інтелектуальній та емоційно-вольовій сферах потерпілої «К», які перешкоджають соціальним функціям її особистості внаслідок учиненого насильства над нею особою «В»? Якщо так, то які саме?

– чи вплинуло вчинене насильство особою «В» відносно потерпілої «К» на психічний стан останньої?

– чи наявна у потерпілої «К» підвищена навіюваність? Якщо так, то яким чином це може вплинути на її здатність надавати показання?

Судово-психіатрична експертиза при розслідуванні домашнього насильства за участі *підозрюваного* призначається не завжди. Необхідність її проведення постає у лише випадку, коли у слідчого виникають сумніви щодо психічного стану підозрюваного. Інколи на практиці трапляються ситуації, коли особа, котра вчинила кримінальне правопорушення, з метою ухилення від кримінальної відповідальності чи затягування розслідування, симулює вигадане психічне захворювання, або навпаки дійсно страждає психічними вадами, які нерідко і обумовлюють вчинення нею злочину. До загальних ознак особи, яка страждає на психічне захворювання можна віднести наступні: а) низький рівень освіти та загального розвитку; б) зловживання алкогольними та наркотичними засобами; в) різноманітні порушення усної та письмової мови; г) відхилення від нормальної поведінки (різка зміна міміки, раптовий безпричинний сміх, раптова зміна сліз на сміх і навпаки, зухвала поведінка); г) відомості про наявні раніше психічні захворювання або сильні психологічні травми та душевні потрясіння; д) особливості характеру особи (надмірна агресія, хвилювання тощо) [159, с. 251; 62, с. 191].

Згідно цього, було виокремлено типові питання, які вирішуються під час проведення судово-психіатричної експертизи за участі підозрюваного, зокрема:

- чи страждала досліджувана особа психічним (душевним) захворюванням та чи могла вона усвідомлювати свої дії або керувати ними в момент вчинення кримінального правопорушення;
- чи є ця особа психічно хворою на даний час;
- до якої категорії хворобливих станів належить даний психічний розлад (хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства, іншого хворобливого стану психіки);
- чи не страждає обстежувана особа на психічне захворювання, що виключає можливість точно сприймати факти, які мають значення для кримінального провадження й давати з приводу них правильні показання;
- чи потребує підозрюваний застосування до нього примусових заходів медичного характеру, якщо так, то яких саме.

Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що перелік питань які вирішуються під час проведення тієї чи іншої судової експертизи, можна розширити. Виходячи з практичних напрацювань, нами було виокремлено лише ті з них, які постійно використовуються в діяльності правоохоронців. Встановити виключний перелік досить складно та, мабуть неправильно, оскільки, з огляду на практику досудового слідства, випадки умисного систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призвело до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи – різноманітні та індивідуальні. Крім цього, поряд із вчиненням домашнього насильства, особа одночасно може вчинити й інші кримінальні правопорушення (хуліганство, умисне знищення або

пошкодження чужого майна вчинене шляхом підпалу, грабіж та ін.), що значно розширює коло призначення можливих експертиз.

Отже, отримані результати дослідження, показали, що серед іншого, ефективним засобом перевірки правильності кваліфікації кримінально-караного діяння й встановлення об'єктивної істини під час розслідування домашнього насильства, є вміння слідчого (прокурора) використовувати спеціальні знання судових експертів.

Висновки до розділу 3

Визначено тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також форми та напрями використання спеціальних знань під час розслідування домашнього насильства.

1. Збирання доказової інформації початкового етапу розслідування здійснюється шляхом проведення оглядів (місця події, речей, електронних документів). Зазвичай, невідкладним є огляд житла. На місці події слідчому необхідно звернути увагу на: 1) сліди насильства (кров, синці, рани, опіки, вирване волосся); 2) стан учасників конфлікту (алкогольне чи наркотичне сп'яніння, ознаки переляку, тремтіння рук чи всього тіла, емоційна неврівноваженість, роздратування, плач, апатія); 3) стан житлового приміщення (сліди крові, розбиті предмети побуту, розкидані речі, розбиті меблі, вікна, розірваний одяг тощо); 4) види знарядь чи засобів, якими могли бути спричинені тілесні ушкодження.

З тактичного боку, проведення огляду доцільно поділити на три етапи: підготовчий, робочий, заключний. Підготовчий (підготовка до огляду) етап складається з двох стадій: а) підготовка до виїзду на місце події; б) підготовка на місці події. Робочий етап окреслює проведення загального та детального огляду. На заключному етапі слідчий складає протокол огляду, необхідні плани, схеми, креслення, упаковує об'єкти, вилучені з місця події, в тому числі вживає заходи щодо збереження об'єктів, які мають доказове

значення та які неможливо вилучити з місця події, а також вживає заходи щодо заяв, які надійшли від учасників огляду та інших осіб під час його проведення.

Доведено, що залучення спеціалістів (у контексті пошуку та фіксації джерел інформації про кримінальну подію) – це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів, але й гарантія якісного розслідування. В досліджених матеріалах кримінального провадження було виявлено значну кількість оглядів (66%), проведених без участі експерта-криміналіста (техніка-криміналіста), що засвідчило недооцінку практичними працівниками важливості матеріальних слідів у даній категорії кримінальних проваджень тим паче, що більш ніж в 18,8% випадків в ході огляду нічого не вилучалося, а лише описувалися обстановка місця події.

2. Важливою СРД за фактом розслідування домашнього насильства є допит. Повнота та правдивість показань свідків залежить від вирішення низки тактичних завдань, зокрема, правильного визначення кола осіб, які володіють інформацією, визначення зацікавленості свідків у результатах провадження (особливо це стосується тих свідків, з якими у підозрюваного сталі родинні зв'язки), врахування соціальних і психологічних особливостей допитуваного (передусім дітей), для нейтралізації чинників, які негативно впливають (можуть впливати) на їх поведінку під час допиту; ужиття інших тактико-психологічних заходів, спрямованих на упередження відмови від надання правдивих (повних) показань.

Визначено, що першочерговому допиту підлягають чотири категорії осіб: 1) потерпілий; 2) очевидці події; 3) особи, які можуть повідомити про особливості особистості потерпілого і підозрюваного, їх спосіб життя, взаємовідносини; 4) особи, які хоча і не були очевидцями домашнього насильства, але чули крики (сусіди), надавали допомогу потерпілому, викликали лікарів, телефонували в поліцію, супроводжували при доставці до лікувального закладу, а також медичні працівники. Для кожної категорії осіб та відповідної слідчої ситуації було розроблено перелік орієнтовних запитань

і тактичних рекомендацій, спрямованих на вирішення головних завдань досудового розслідування цієї категорії кримінальних проваджень.

Акцентовано увагу на особливостях організації і тактики проведення допиту підозрюваного, на яку значною мірою впливає ситуація, в умовах якої триває така СРД. Виокремлено наступні слідчі ситуації, що найчастіше трапляються в ході допиту підозрюваного: а) підозрюваний добровільно повідомляє інформацію про обставини вчинення домашнього насильства, конфліктна ситуація відсутня (15%); б) підозрюваний повідомляє інформацію про обставини вчинення домашнього насильства, проте не висвічує її у повному обсязі (24%); в) підозрюваний не бажає давати правдиві і повні показання – наявність конфліктної ситуації (51%); г) підозрюваний повністю відмовляється від спілкування зі слідчим, відмовляється давати будь-які показання та брати участь в проведенні окремих СРД (10%). Сформовано методичні рекомендації щодо тактики допиту підозрюваного в конфліктних і безконфліктних ситуаціях.

3. Важливою формою застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом домашнього насильства, є залучення експерта та проведення експертизи.

Встановлено, що спеціальні знання під час розслідування таких кримінальних правопорушень використовують у: а) процесуальній формі – під час участі суб'єктів спеціальних знань у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях; б) непроцесуальній формі – під час отримання слідчим консультацій, роз'яснень. До проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування домашнього насильства варто залучати таких спеціалістів: судово-медичного експерта або лікаря, інспектора-криміналіста, спеціаліста у галузі медичних знань, педагога, психолога та ін.

За результатами вивчення слідчої практики з'ясовано, що спеціальні знання найчастіше застосовують під час проведення експертиз – 67% (експерти можуть надати висновок стосовно визначеного кола питань для планування розслідування). До числа виявлених недоліків, пов'язаних з

призначенням та проведенням експертиз по даній категорії кримінальних проваджень віднесено наступні: постановка перед експертом запитань, які не входять до кола його компетенції, або не враховують специфіку та складність слідчої ситуації, що призводить до збільшення термінів розслідування й призначення додаткових експертиз (44,5%); не призначення експертиз коли їх проведення обов'язкове (55,5%).

Визначено, що особливе місце у розслідуванні домашнього насильства належить судово-психолого-психіатричній й судово-медичній експертизам, які призначається з метою встановлення: психічного й психологічного стану потерпілих, наслідків психологічного насильства й причинно-наслідкових зв'язків між діями та наслідками, ознак можливого знаряддя злочину, умов та обставин за яких могли бути заподіяні тілесні ушкодження, їх давності. Такі експертизи дозволяють вирішувати найважливіші діагностичні завдання та є одним з основних засобів встановлення характеру і розміру шкоди, заподіяної злочином (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України). Окреслено їх завдання та питання експерту.

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі дослідження комплексу питань, що виникають під час досудового розслідування домашнього насильства, сформульовані наукові положення та одержані результати, що у сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання в галузі криміналістичної методики й містять необхідні для практики рекомендації суб'єктам сторони обвинувачення щодо розслідування таких кримінальних правопорушень. Найголовніші з них наступні:

1. Домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Соціально-економічні, політичні й військові процеси в Україні (війна, міграція, безробіття, збільшення життєвих негараздів, конфліктів, проявів агресії) нанесли потужний удар інституту сім'ї. Пандемія гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 загострила проблему домашнього насильства й показала її невидимі аспекти. Комплексна криміналістична методика домашнього насильства як система наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій орієнтована на виявлення та ефективне розслідування таких кримінальних правопорушень, проведення процесуальних дій, спрямованість і послідовність яких залежать від ситуацій досудового розслідування, а зміст визначається пошуково-пізнавальними процесами, що впливають із тактичних завдань.

2. У структурі криміналістичної характеристики домашнього насильства виокремлено п'ять елементів (спосіб вчинення, обстановка, «типова» слідова картина, характеристика особи злочинця та потерпілого), що має пізнавальне (побудова описової моделі) та аналітичне (встановлення

кореляційних зв'язків між елементами, що мають закономірний характер) значення. З урахуванням обох складових сформовано криміналістичну методику досудового розслідування домашнього насильства як продукт наукового аналізу, з одного боку, і практичний інструментарій у вигляді конкретних програм (алгоритмом дій) для слідчого (прокурора) та інших компетентних суб'єктів, що залученні до кримінального провадження – з іншого.

Законодавчі визначення чотирьох форм домашнього насильства (Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») розмашисті, містять ознаки й інших кримінально протиправних діянь, які охоплюються відповідними складами кримінальних правопорушень, у тому числі й тими, що можуть бути пов'язані із домашнім насильством (ст. 115, 120, 121, 122, 125, 126, 135, 166 КК України тощо).

Відповідна конструкція статті 126-1 КК України (домашнє насильство) обмежується трьома видами домашнього насильства: фізичне, психологічне й економічне (сексуальне насильство виходить за межі цих форм і за наявності підстав кваліфікується за відповідними статтями КК України) кожному з яких властивий свій спосіб вчинення, що характеризується умислом та систематичністю (вчинення хоча б однієї з форм насильства три і більше разів, в результаті чого настав хоча б один із наслідків).

Доведено, що у більшості випадків (88%), психологічне насильство супроводжувало інші види насильства. Основними способами його вчинення є: 1) ігнорування почуттів особи (93%); 2) образа переконань, що мають цінність для особи, її віросповідання, національної, расової приналежності або походження; соціального статусу (76%); 3) переслідування (57%); 4) погрози вбити чи скалічити (у тому числі дітей) (38%); 5) примус до протизаконних дій (8%); 6) погрози відібрати дітей (36%); 7) приниження, постійна критика, насмішки (77%); 8) безпідставні звинувачення, формування почуття провини (30%); 9) штучні обмеження у самореалізації, навчанні, роботі (12%); 10) обмеження у контакті із близькими друзями, у

виборі кола спілкування (14%); 11) примушення спостерігати за насильством над тваринами тощо (9%).

Способи учинення фізичного насильства було поділено на дві групи: 1) нанесення тілесних ушкоджень без застосування спеціальних знарядь, з використання мускульної сили злочинця (нанесення ударів; укусів, стусанів, шарпання, штовхання, виривання волосся, щипання тощо); 2) нанесення тілесних ушкоджень із застосуванням предметів господарсько-побутового призначення (кухонних ножів, вил, молотків, викруток, сокир, швабр, металевих ланцюгів тощо); предметів побуту; посуду (каструль, чайників, тарілок, стаканів, виделок); предметів інтер'єру (кришталевих ваз); одягу та аксесуарів (ременів); засобів самозахисту (газових балончиків); інколи паливно-мастильних матеріалів (бензину); інших предметів (дерев'яних палиць, каміння тощо).

Проведене на умовах анонімності інтерв'ю з потерпілими (як жінками так і чоловіками) надало змогу в режимі реального часу, встановити основні способи економічного насильства, серед яких: а) позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту (94%); б) повна звітність за витрачені гроші («все до копійки» – 56%), відбирання всіх зароблених грошей (37%); в) заборона працювати члену сім'ї всупереч його бажанню та працездатності (8%); г) примушування члена сім'ї виконувати тяжку, непосильну роботу (11%); ґ) пошкодження, псування особистого майна, примушування до жебрацтва тощо (62%).

З'ясовано, що на обрання конкретного способу учинення домашнього насильства впливають чинники об'єктивного (особливості обстановки, місця й часу) і суб'єктивного характеру (фізичний стан і психологічні особливості особи злочинця та потерпілого). Виявлення під час досудового розслідування домашнього насильства тих або інших детермінуючих чинників дозволяє слідчому правильно моделювати спосіб дій правопорушника, і навпаки, за змістом конкретних дій може судити про чинники, що його зумовили.

3. Зважаючи на процеси урбанізації великих міст, за рахунок відтоку жителів сільської місцевості найбільша кількість домашнього насильства, припадає на обласні центри (79%), у місцях реєстрації правопорушника (13,3%), потерпілого (17,7%), або місць їх спільного проживання (63,3%), рідше – 2,6% зафіксовано у громадських місцях (магазині, залізничному вокзалі, медичному закладі) й на відкритій місцевості (вулиці, природі – 1,4%), що стосувалось різних членів сім'ї (між подружжям, батьками і неповнолітніми дітьми, дорослими дітьми та батьками, дітьми в одній родині, тестем і зятем, свекром або свекрухою і невісткою, онуками та дідусем або бабусею).

Констатовано, що часовий проміжок учинення домашнього насильства не має чіткої регламентації, однак вдалось прослідкувати певну динаміку, зокрема, вісім з десяти домашніх насильств вчиняються з 19-ї до 06-ї години ранку у вихідні або святкові (неробочі) дні, а також у будні дні, переважно в темну пору доби (з 18.00 до 6 годин ранку – 56,7%). Пору року на частоту вчинення домашнього насильства суттєво не впливає – зимою зафіксовано 56,1%; весною – 55,1%; рідше влітку (49,7%) та восени (42,3%).

4. З'ясовано, що слідова картина домашнього насильства – це поле матеріальних, ідеальних та цифрових джерел інформації. Матеріальні сліди поділено на: 1) сліди на тілі постраждалої особи (синці, садна, рани); 2) сліди, на тілі злочинця, що утворились від опору потерпілої (подряпини, рани, сліди укусів тощо); 3) сліди, на одязі підозрюваного та потерпілого; 4) сліди біологічного походження, на тілі чи одязі учасників події (наприклад, сліди крові); 5) сліди біологічного походження, на знаряддях вчинення домашнього насильства або предметів обстановки вчинення; 6) інші сліди, що утворилися в обстановці вчинення домашнього насильства (розкидані речі, перевернуті меблі, побитий посуд тощо).

Визначено, що для домашнього насильства найбільш характерним є прояв в ідеальних (які залишилися в пам'яті особи, як результат сприйняття, запам'ятовування та відтворення конкретної інформації) та цифрових слідах

(сторінках соціальних мережах, мобільних телефонах, планшетах, ноутбуках, стаціонарних персональних комп'ютерах підозрюваного чи потерпілого). Відповідно процес доказування таких кримінальних проваджень будується спочатку на ідеальних слідах (показаннях потерпілого та свідків), а потім підкріплюється матеріальними та цифровими слідами (доказами), які нерідко долучають до матеріалів кримінального провадження у вигляді цифрових носіїв інформації (флеш карти, диски, скриншоти) самі ж потерпілі.

5. На основі вивчення емпіричних матеріалів слідчо-судової практики сформовано характеристику особи підозрюваного у вчиненні домашнього насильства: особа чоловічої статі (92%), громадянин України (79%), віком від 30 до 50 років (57%), з середнім рівнем освіти (69%), одружений (80%), тимчасово непрацюючий (57,4%), його ціннісні орієнтації та правосвідомість спрямовані на споживацький спосіб життя, з середнім інтелектом, учасник військових дій на сході країни (11%), схильний до вчинення кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи на ґрунті ревнощів (44%), ненависті (38%), або з мотивів помсти (18%), під дією алкогольних (61%), наркотичних чи психотропних речовин (15%), раніше судимий (33%).

6. Встановлено, що більшість потерпілих від домашнього насильства – жінки (88,4%), віком від 25 до 50 років (86,7%), з повною середньою освітою (76,5%), громадянки України (89%), що перебувають у шлюбі зі своїм кривдником (34,4%), мають на утриманні дитину (31%), без постійного джерела доходу – домогосподарки (47,7%), з морально-психологічної сторони схильні до провокативної (аморальної) поведінки (21,1%) та з'ясування стосунків у стані алкогольного сп'яніння (52,2%), які за місцем проживання характеризуються позитивно й раніше до кримінальної чи адміністративної відповідальності не притягувались (79%).

7. Своєчасність прийняття рішення про внесення відомостей до ЄРДР за фактом учинення домашнього насильства передусім залежить від часу повідомлення про кримінальне правопорушення, повноти та достовірності отриманої первинної інформації й швидкого зібрання необхідних матеріалів.

Основна спрямованість початкового етапу розслідування – інтенсивний пошук, виявлення та закріплення доказів шляхом проведення першочергових та невідкладних слідчих (розшукових) дій.

Слідчий (прокурор) до повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину передбаченого ст. 126-1 КК України повинен встановити: а) факт вчинення домашнього насильства (його систематичність тобто відмежувати діяння від адміністративного складу); б) з'ясувати у якій формі, коли було учинено і до яких наслідків призвело (психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності тощо); в) звернутися в установленому процесуальному порядку до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів (матеріалів адміністративних справ) у випадках попередніх звернень до поліції; г) провести (доручити проведення) слідчих (розшукових) дій (допит свідків, потерпілого огляд тощо); зібрати ряд інших матеріалів (характеристики підозрюваного за місцем проживання, довідки від лікаря-нарколога та лікаря-психіатра, інформацію про наявність судимостей); призначити та провести необхідні експертизи.

Аргументовано, що документування в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази.

8. Наголошено, що слідчі ситуації початкового етапу розслідування впливають на визначення основних завдань: встановлення події, способу (форми) й систематичності домашнього насильства; виявлення особи, яка його вчинила; визначення характеру та розміру завданої кримінальним правопорушенням шкоди; виявлення та процесуальне закріплення слідів кримінального правопорушення; виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню домашнього насильства (з правовим реагуванням на їх усунення).

Класифіковано слідчі ситуації домашнього насильства на три групи: 1) слідчі ситуації, залежно від місця вчинення злочину; 2) слідчі ситуації, на основі інформації про підозрюваного отриманої від потерпілої; 3) слідчі

ситуації, що виникають залежно від позиції підозрюваної особи. До кожної слідчої ситуації сформовано план розслідування, завдання, версії та запропоновано перелік першочергових слідчих (розшукових) дій, інших заходів, спрямованих на їх вирішення та відпрацювання (перевірку).

Типовими версіями стосовно характеру події (що сталося), висування яких на початковому етапі розслідування сприятиме якнайшвидшому встановленню фактичних обставин, є такі: а) домашнє насильство неодноразово мало місце за тих обставин, про які повідомив заявник і про які вбачається з інформаційних баз даних поліції або долучених заявником до заяви матеріалів; б) домашнє насильство мало одинокий випадок й підпадає під ознаки адміністративного правопорушення передбаченого ст. 173-2 КУпАП, а заявник помилився, не врахувавши всі правові, процесуальні та інші аспекти фактичних обставин; в) відсутня подія домашнього насильства, а заявник повідомляє неправдиву інформацію, з мотивів помсти колишньому співмешканцю (чоловікові), або з метою приховати інше правопорушення, у тому числі і факт своєї участі у ньому.

9. Виокремлено специфіку та форми спільної діяльності прокуратури, органів Національної поліції (підрозділів кримінальної поліції, слідства, превентивної діяльності), уповноважених підрозділів територіальних органів виконавчої влади, на яких покладені функції направлені на профілактичну роботу з сім'ями, суб'єктів недержавного сектору (підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, іноземні неурядові організації, що надають послуги з реабілітації наслідків домашнього насильства), а також засобами масової інформації.

Під взаємодією слідчих з оперативними підрозділами та іншими суб'єктами у розслідуванні домашнього насильства необхідно розуміти передбачену чинним законодавством та угоджену за часом, місцем і послідовністю проведення систему певних взаємодоповнюючих дій, направлених на реалізацію їх повноважень у цій сфері з використанням можливостей оперативних підрозділів, інших суб'єктів, зокрема підрозділів

Національної поліції, які не є оперативними (сектору превенції) і органів державної влади й місцевого самоврядування.

Взаємодія слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів та іншими суб'єктами здійснюється у таких формах: а) процесуальні (виконання доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій з метою встановлення та закріплення доказів кримінально-протиправного діяння, та інформування про їх результати; сприяння слідчому у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій; б) непроцесуальні (спільне чергування у складі слідчо-оперативної групи й планування початкового етапу розслідування; взаємний обмін інформацією).

10. Визначено, що оглядом у кримінальному провадженні є СРД, що здійснюється уповноваженим суб'єктом (слідчий, прокурор та ін.), як до початку (огляд місця події – у невідкладних випадках) розслідування, так і після внесення відповідних відомостей до ЄРДР, змістом якої є вивчення та фіксація об'єктів з метою одержання фактичної інформації про обставини кримінального правопорушення. Наголошено, що проведення огляду (місця події, речей, документів, у тому числі електронних, зокрема, матеріалів відеозапису), під час розслідування домашнього насильства дає можливість слідчому й прокурору отримати фактичні дані про форми вчиненого насильства, сформувати належну доказову базу, з'ясувати мотиви злочинної поведінки, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного (обвинуваченого), пом'якшують чи обтяжують його покарання, а також інші обставини, встановлення яких необхідне, як стороні обвинувачення для забезпечення швидкого, повного, неупередженого розслідування й успішного завершення досудового слідства з подальшим скеруванням обвинувального акту до суду, так і стороні захисту для формування відповідної правової позиції.

Наведено організаційно-тактичні особливості підготовчого та робочого етапів проведення огляду місця події. За результатами аналізу матеріалів 200 кримінальних проваджень виокремлено типові помилки при складанні

процесуальних документів, серед яких: а) неповний опис в протоколі огляду обстановки (19,6%); б) відсутність належної послідовності (16,4%); в) неповний опис виявлених слідів, а також ідентифікуючих ознак речових доказів (11,3%); г) відсутність інформації про фото-, відеозйомку (13,1%); ж) фотографування проводилося, але знімки відсутні або незадовільні за якістю (10,6%); з) відсутність в протоколі підпису одного або двох понятих під час огляду приміщення чи іншого володіння особи (6,5%).

11. Тактика допиту потерпілого, свідка й підозрюваного визначається з урахуванням процесуального статусу допитуваних осіб і слідчих ситуацій, що склалися. Систематизовано обставини, які необхідно встановити під час допиту (з диференціацією тактичних прийомів) різних категорій осіб. Передусім йдеться про допит потерпілого, у якого необхідно з'ясувати відомі йому обставини: час, місце, склад сім'ї, характер стосунків з підозрюваним, інформацію про попередні звернення до поліції, обставини, що передували вчиненню, наслідки.

З метою подолання помилок практики (лише 2% дітей, мали офіційний статус потерпілих), було зауважено, що під час досудового розслідування домашнього насильства діти – свідки (очевидці) такого насильства з процесуальної точки зору повинні набувати статусу потерпілих. Розроблено алгоритм дій по допиту дітей (з урахуванням процесуальних особливостей та вікових характеристик) під час розслідування домашнього насильства

Сформовано методичні рекомендації щодо тактики допиту підозрюваного в конфліктних і безконфліктних ситуаціях. Наголошено, на необхідності обрання тактичних прийомів допиту з використанням фактору раптовості, передбачення ситуацій пов'язаних з тактичним ризиком, застосування технічних пристроїв (відеокамери) для додаткової фіксації показань. Акцентовано увагу на постановці питань допитуваному про спосіб життя, стосунки, факти, які відбулися напередодні домашнього насильства та пов'язані безпосередньо з ним, що необхідно для співставлення (порівняння) з показаннями потерпілого та свідків.

12. Основними завданнями застосування спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства є повне, всебічне дослідження доказів, встановлених у процесі проведення процесуальних дій за допомогою: а) надання консультацій (ст. 71 КПК України); б) проведення експертиз (ст. 242 КПК України); серед яких переважають: судово-медична (живих осіб, речових доказів); судово-психіатрична; наркологічна; судово-психологічна; трасологічна, зокрема, слідів механічних пошкоджень одягу, відео- звуко- запису, комплексна (психолого-психіатрична, медико-криміналістична), оскільки за їх допомогою можна вирішити найважливіші діагностичні завдання, які мають на меті встановити: а) ідентифікацію особи (спростувати алібі підозрюваного); б) спосіб учинення (форму домашнього насильства); в) наслідки (вид та розмір шкоди немайнового характеру); а також підтвердити правильність кваліфікації злочину; підкріпити наявні докази (показання потерпілого та свідків) отриманими висновками експертиз (сформуванню належну доказову базу) й скласти перспективно-прогностичну оцінку успішного завершення досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С.Є., Юхно О.О., Лук'яненко Ю.В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навч. посіб. / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків, 2017. 152 с.
2. Алексєєв О.О., Весельський В.К., Пясковський В.В. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. 2-ге вид. переробл. та доповн. Київ: Центр учб. літ. 2014. 320 с.
3. Арестова Е.Н. Организационно-правовые и социологические аспекты взаимодействия органов внутренних дел с частными детективными и охранными службами: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Административное право и процесс; финансовое право; информационное право». М. 1995. 19 с.
4. Арешонков В.В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів: дис. ...док. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2021. 568 с.
5. Батиргарєєва В.С. Щодо кримінологічних ознак домашнього насильства. *Новели законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству* : матер. міжнар. круглого столу (Київ, 27 верес. 2019 р.). Київ: Національна академія прокуратури України. 2019. 184 с.
6. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). Киев: Охрана труда. 2002. 268 с.
7. Бахин В.П. Криминалистическая методика: лекция. Киев, 1999. 27 с.
8. Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. К., 1991. 403 с.
9. Бахін В.П., Лук'янчиков Б.Є. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. Вип. 1. С. 39–43.

10. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. Пособие для вузов / Р.С. Белкин. 3-е изд., дополненное. М., ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.
11. Берназ В.Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2006. № 1. С. 16–18.
12. Берназ П.В. Поняття «криміналістична характеристика злочину». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С. 34–38.
13. Блага А.Б. Насильство в сім'ї: кримінологічний вимір, детермінація, запобігання : автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2014. 39 с.
14. Бондар Г.Ю. Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 211 с.
15. Бондарчук О.М. Типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування залишення в небезпеці. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2014. Вип.3. Т.3. С.130–134.
16. Бояров В.І. Криміналістична характеристика кримінально-караних проявів екстремізму. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. Том 7. №4 (25). С. 3–8.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
18. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т.В. Ковальова. Харків: Фоліо, 2005. 767 с.
19. Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. 218 с.
20. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія. Харків: Правник-НАВСУ, 1999. 126 с.

21. Вирок Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 10.08.2021 року, судова справа № 385/863/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98881825>

22. Вирок Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 01 вересня 2021 року, судова справа № 227/3022/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99305601>

23. Вирок Рокитнівського районного суду Рівненської області від 11.08.2021 року, судова справа № 571/1890/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98905457>

24. Вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 02.08.2021 року, судова справа № 191/2236/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98702740>

25. Вирок Чернобаївського районного суду Черкаської області від 02.08.2021, судова справа № 692/330/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98725400>

26. Волобуєв А.Ф. Загальні положення криміналістичної методики: лекція. Харків: Ун-т. внутр. справ, 1996. 36 с.

27. Волобуєв А.Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Р. А. Козлов, 2019. 122 с.

28. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України): аналітичний огляд. Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 54 с.

29. Галдецька І.Г. Правові та наукові основи використання спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 231 с.

30. Головкін Б.М. Потерпілий у сімейно-побутових тяжких насильницьких злочинах проти особи. *Конституція – основа державно-правового будівництва і соціального розвитку України*: тези доп. та наук.

повідом. учас. наук. конф. молод. учених (м. Харків, 30 черв. 2001 р.); за ред. М. І. Панова. Харків, 2001. С. 191–194.

31. Головкін Б.М. Сімейно-побутові конфлікти у системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: дис. ...канд. юрид. наук. Харків, 2002. 218 с.

32. Гончаренко В.И., Кушнір Г.А., Подпалый В.Л. Понятие криминалистической характеристики преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев: Вища школа, 1986. Вып. 33. С. 12–16.

33. Гора І. Поняття способ вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–38.

34. Грошевий Ю., Дідоренко Е., Розовський Б. Кримінально-процесуальні аспекти оперативно-розшукової діяльності. *Право України*. 2003. № 1. С. 73–78.

35. Гуменна Н.В. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами розшуку під час здійснення ним розшукової діяльності. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), В.М. Др'омін (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін та ін.; МОН України; НУ ОЮА. Одеса : Юрид. літ., 2014. Вип. 72. С. 500–501.

36. Гумін О., Якімова С. Зміст поняття «наси́льницька злочинність». *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 247–250.

37. Гумін О.М. Характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 810. С. 172–177.

38. Джужа О.М. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.

39. Динту В.А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 21 с.

40. Довідка про злочини, учинені в Україні за 2014–2021 рр.: службовий документ. *Департамент аналітичної роботи та організації управління МВС України*. Київ, 2022. 124 с.

41. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.

42. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2020 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&_c=fo.

43. Жалдак І.А. Тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 240 с.

44. Журавель В.А. Криміналістична характеристика злочинів: проблеми формування та застосування. *Вісник академії правових наук України*. 2008. № 4 (55). С. 202–213.

45. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Х.: Апостіль, 2012. 304 с.

46. Журавель В.А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 10–15.

47. Журавель В.А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. Х.: Право, 1999. 303 с.

48. Журавльов А.Ю. Обставини, що підлягають встановленню, у справах про статеві злочини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 59–67.

49. Загородній І.В. Розслідування злочинів пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 243 с.

50. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: наук.-практ. коментар. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

51. Запобігання укриттю від реєстрації в органах поліції заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень: метод. реком. / Д.М. Тичина, В.В. Крижна, А.А. Саковський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 42 с.

52. Заяць Д.Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Харків, 2005. 20 с.

53. Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела. Харьков: Изд-во «КримАрт», 1998. 338 с.

54. Зеленська О. «Боротьба з домашнім насильством – це про правильний ланцюжок реагування». URL: <https://zido.com.ua/ukraine/olena-zelenskaborotba-z-domashnim-nasilstvom-ce-pro-pravilniy-lancyuzhok-reaguvannya>

55. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявлені та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>

56. Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України 06 лип. 2017 р. №570. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0919-17>.

57. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз, та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

58. Іщенко А.В., Ієрусалімов І.О., Удовенко Ж.В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів : навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2007. 221 с.

59. Іщенко А.В., Красюк І.П., Матвієнко В.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 212 с.
60. Іщенко Т.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики домашнього насильства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. №3. С.65–71.
61. Іщенко Т.В. Особливості початку досудового розслідування домашнього насильства. *Правові новели*. 2020. №12. С. 92–100.
62. Іщенко Т.В. Розслідування домашнього насильства: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2021. 247 с.
63. Іщенко Т.В. Судові експертизи, які призначаються під час розслідування домашнього насильства: аналітичний огляд. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. №1. С. 238–244.
64. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза». Харьков: Б.и., 1967. 666 с.
65. Келлі Л. Насильство щодо жінок і дітей. Новий погляд на поліцейську діяльність, її інноваційність та професіоналізм: посібник. Львів : Астролябія, 2011. 176 с.
66. Кифлюк Р.В. Слідчі (розшукові) дії та запобіжні заходи під час розслідування насильства в сім'ї. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Т.3. С. 288-291.
67. Коваленко Є.Г. Кримінальний процес України: навч.посіб. К.: Юрінком Інтер, 2003. 576 с.
68. Когутич І.І. Криміналістика: особливості методики розслідування окремих видів злочинів: Львів : Тріада плюс, 2006. 456 с.

69. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print>

70. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1967. 27 с.

71. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособ. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

72. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: учеб. пособ. Харьков: Консул, 1999. 157 с.

73. Косенко С.С. Насильство в сім'ї, його види та мотиви. *Економіка та право*. 2014. Серія 18. №28. С. 164–167.

74. Крижна Л.В. Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин: дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 215 с.

75. Криміналістика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учебник / под ред. проф. В.Ю. Шепитько. Харьков: Одиссей, 2001. 528 с.

76. Криміналістика у питаннях і відповідях : навч. посіб. / А.В. Іщенко, В.В. Пяковський, А.В. Самодін, Ю.М. Чорноус та ін. К. : ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури», 2016. 118 с.

77. Криміналістика: навч. посіб. / за заг. ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 540 с.

78. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. / за ред. А.В. Кофанова, О.Л. Кобилянського, Я.В. Кузьмічова та ін. Київ: Центр учб. літ., 2011. 280 с.

79. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К.О. Чаплинський, О.В. Лускатов, І.В. Пиріг, В.М. Плетенець, Ю.А. Чаплинська. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

80. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Ін Юре, 2001. 728 с.
81. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін. ; за заг. ред. В.В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 752 с.
82. Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітька. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 682 с.
83. Криміналістика: Підручник / П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко. К.: Атіка, 2001. 544 с.
84. Криміналістика: підручник. / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.
85. Криміналістика: підручник: у 2 т. / А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.Л. Маляррової. Харків: ХНУВС, 2017. 384 с.
86. Криміналістична тактика: навч. посіб. / О.В. Бишевець, Л.Г. Дунаєвська, Н.І. Клименко та ін. Київ: Алерта, 2017. 244 с.
87. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за ред. В.Г. Гончаренка, В.А. Колесника. Київ : Юстініан, 2014. 573 с.
88. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
89. Кримінальний процес України: підручник / Ю.М. Грошевий, Т.М. Мірошніченко, Ю.В. Хоматов та ін.; за ред. Ю.М. Грошевого, В.М. Хотенця. Харків : Право, 2000. 496 с.
90. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.
91. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар; за заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

92. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
93. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одиссей, 2013. 1104 с.
94. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я.Тація. Харків: Право, 2012. Т.1. 768 с.
95. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 28 грудня 1960 р. №1001-058. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>
96. Кримінологія: підручник. 2-ге вид., перероб. та допов. / А.М. Бабенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. Харків, 2018. 416 с.
97. Кубрак І.М. Розробки криміналістичних характеристик є одним із напрямків удосконалення методики розслідування злочинів. *Актуальні питання розслідування злочинів у сучасних умовах: тактика, методика, інформаційне забезпечення*: зб. наук. праць. Київ: УАВС, 1996. С. 13–25.
98. Кузнецов М.Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2019. 20 с.
99. Кузнецов М.Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання: дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.08. Київ, 2019. 245 с.
100. Кузнецов М.Г. Насильство в сім'ї як кримінологічний феномен. Науковий збірник: спеціальний випуск, присвячений Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми вітчизняного права» в рамках VIII-х наукових читань, присвячених пам'яті В.М. Корецького, (м. Дніпро 17–18 трав. 2019 р.). 2019. Ч. 1. С. 122–126.

101. Кузьмічов В.С. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: монограф. К. : Нічлава, 2005. 446 с.
102. Легенька М.М. Адміністративне реагування на вчинення домашнього насильства: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2019. 215 с.
103. Литвинов О.М. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 528 с.
104. Ліщук Н.О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2020. 232 с.
105. Ломакіна О.В. Теоретичні засади дослідження в Україні понять «домашнє насильство» та «насильство за ознакою статі». *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. Електронне фахове видання. 2019. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2019_1_8.
106. Ломбразо Ч. Преступление. / Ч. Ломбразо. СПб: Изд-во Н.К. Мартынова, 1902. 140 с.
107. Лук'янчиков Б.Є. Позавидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2001. 19 с.
108. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монограф. К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.
109. Лукашевич В.Г. Криминалистическая теория общения. К., 1993. 194 с.
110. Лучко О.А. Огляд у кримінальному досудовому провадженні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Маріуполь, 2021. 269 с.
111. Любчик В.Б. Деякі питання щодо взаємодії слідчого з оперативними підрозділами Національної поліції підрозділами Національної поліції України *Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Одеса, 30 жовт. 2020 р.). Одеса: ОДУВС, 2020. С. 82.

112. Маньковський Н.Я. Організація виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 293–301.

113. Матусовський Г.А. Ситуаційний підхід до розслідування злочинів. Криміналістична практика і методика розслідування злочинів. Х. : Право, 1998. 375 с.

114. Матусовський Г.А. Структура криміналістичної характеристики злочинів. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / за ред. В.Ю. Шепітька. Х., Право, 1998. 149 с.

115. Медведєв В.С. Кримінальна психологія: підручник. К.: Атіка, 2004. 368 с.

116. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посіб. / О.В. Батюк, Р.І. Благута, О.М. Гумін та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 323 с.

117. Місюра Л.Ю. Залучення експерта та проведення експертизи у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2018. № 4 (71). С. 66–71.

118. Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства за ознакою статі. 2019. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Ukrainian%202019%20PRAVO%20Monitoring%20report.pdf>

119. Назаров П.Н. К вопросу о насилии при грабеже и разбое. *Труды Киевской ВШ МООП СССР*. 1968. Вып. 1. Киев. С.91.

120. Настільна книга слідчого: наук.-практ. вид. для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. Київ: Ін Юре, 2003. 720 с.

121. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» / кол. авт.; за заг. ред. К.Б. Левченко, К.В. Павліченко, В.В. Чернея. Київ: МВС України; Нац. акад. внутр. справ, 2020. 415 с.

122. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

123. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К. : Юридична думка, 2019. 1288 с.

124. Одерій О.В. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля: проблеми побудови та використання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. Вип.12. С. 51–60.

125. Одерій О.В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с.

126. Організація діяльності мобільних груп реагування на факти вчинення домашнього насильства: метод. реком. / С.В. Альошкін, О.В. Даценко, К.Л. Бугайчук, Т.М. Малиновська. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2019. 58 с.

127. Організація роботи слідчо-оперативної групи: навч. посіб. / Л.Д. Удалова, Ю.В. Сухомлин, А.С. Симчук, М.Й. Кулик, В.В. Зарубей. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 504 с.

128. Павловський В.В. Початок досудового розслідування: проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія «Право». 2014. Вип. 2. С. 390–395.

129. Перлін В.С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 268 с.

130. Пивоваров В.В. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ. Х.: Право, 2006. 313 с.

131. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс; ЛТД, 2007. 576 с.

132. Погорецький М.А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства* 2015. №1. С. 93-103.

133. Положення про Експертну службу МВС України: наказ МВС України від 03 листоп. 2015 р. №1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

134. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора України від 30 черв. 2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>

135. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. №100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>

136. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019, судова справа № 439/397/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>

137. Постанова Верховного Суду від 25.02.2021 року, судова справа № 583/3295/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443>

138. Постол О.І. Сучасні інформаційні технології як засіб учинення домашнього насильства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 163–168.

139. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень), у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи: наказ МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text>

140. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02 червня 2011 р. №3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

141. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року №2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

142. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

143. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>

144. Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України: наказ МВС від 25.02.2019 №124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19#Text>

145. Про Національну поліцію: Закон від 02 липня 2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

146. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон від 18 лют. 1992 р. №2135–XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

147. Про прокуратуру: Закон від 14 жовт. 2014 р. №1697-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

148. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах. Постанова Пленуму Верховного суду України від 30 травня 1997 р. № 8. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 7: Судові експертизи в Україні. С.23–29.

149. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

150. Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ: постанова Кабінету Міністрів України від 20 черв. 2000 р. № 988 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text>

151. Протидія домашньому насильству органами Національної поліції: метод. посіб. / С.В. Альошкін, О.В, Даценко, К.Л. Бугайчук,

Т.М. Малиновська, К.Ю. Шеремет. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2019. 93 с.

152. Психологічні засади протидії насильству в сім'ї: метод. реком. / Юсупов В.В., Брижик В.О., Корж Є.М. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. 48 с.

153. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.О. Алексєєв, В.К. Весельський, В.В. Пясковський. 2-е вид., перероб. і доповн. Київ: Центр навч. літ., 2014. 277 с.

154. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.

155. Салтевський М.В. Криміналістика: навч.-довід. посіб. К., 1996. 159 с.

156. Салтевський М.В. Криміналістика: підручник: У 2-ч. Ч. 2. Х., Консул, 2001. 528 с.

157. Севрук В.Г. Теоретичні засади взаємодії правоохоронних органів під час протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2021. № 2 (16). С. 44–49.

158. Селиванов Н.А. Типовые версии, следственные ситуации и их значение для расследования. *Законность*. 1985. № 7. С. 52–55.

159. Сенченко Н.М. Щодо окремих питань призначення та проведення судово-психіатричної експертизи у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2017. № 5. Ч. 2. С. 249–253.

160. Сердюк В.П. Відеозапис у кримінальному провадженні України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 224 с.

161. Сердюк В.П. Відеозапис у кримінальному провадженні України: теорія і практика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2013. Вип. 22. С. 106–109.

162. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10 січ. 2002 р. №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

163. Скригонюк М.І. Криміналістика: підручник. Київ : Атіка, 2005. 496 с.
164. Слинко С.В. Сущность формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». Харьков, 1991. 20 с.
165. Словарь по кибернетике / под ред. В.С. Михалевича. 2-е изд. Київ: Глав. ред. УСЭ им. М.П. Бажана, 1989. 751 с.
166. Слухаєнко Ю.М. Домашнє насильство як об'єкт кримінально-правового дослідження. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. №4. С. 103-111.
167. Слухаєнко Ю.М. Домашнє насильство: поняття та форми. *Деокупація Донбасу: організаційно-правовий механізм відновлення територіальної цілісності України: матеріали всеукраїнського науково-практичного круглого столу (в авторській редакції), (м. Маріуполь, 04 жовтня 2019 року)*. Маріуполь, 2019. С. 174-179.
168. Слухаєнко Ю.М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3. С. 295-306.
169. Слухаєнко Ю.М. Тактика проведення допиту під час розслідування домашнього насильства. *Наше право*. 2022. №2. С. 107-115.
170. Слухаєнко Ю.М. Типові слідчі ситуації, версії початкового етапу розслідування домашнього насильства та алгоритми їх розв'язання. *Європейські перспективи*. 2022. № 2. С. 94-101.
171. Слухаєнко Ю.М. Щодо характеристики суб'єкта домашнього насильства. *Дотримання прав людини і громадянина на території проведення Операції об'єднаних сил: матеріали II регіонального круглого столу (в авторській редакції), (м. Маріуполь, 14 липня 2020 року)*. Маріуполь, 2020. С. 190-193.
172. Соотак Я.Я. Преступления, совершаемые на почве конфликтов между супругами: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Тарту, 1979. 197 с.

173. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Київ: НВТ «Правник» – НАВСУ, 1997. 41 с.
174. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ, 2005 р. 271 с.
175. Степанюк Р.Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і безпека*. 2011. №4 (41). С. 154–158.
176. Степанюк Р.Л. Сутність і практичне значення криміналістичної характеристики злочинів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. №5. С.386–388.
177. Стратонов В.М., Захарченко О.В. Загальні положення взаємодії слідчого з органом дізнання в процесі розшуку та встановлення місця знаходження обвинуваченого. *Форум права*. 2011. № 1. С. 981–984.
178. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 5-те вид., доп. і перероб. Київ: А.С.К., 2007. 848 с.
179. Тичина Д.М., Посудевський І.В. Віктимізація сімейно-побутових відносин в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2020. Т.31 (70). №3. С. 187–192.
180. Тищенко С. Дефініція поняття взаємодії в кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 101–107.
181. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
182. Топчій В.В. Кримінологічна характеристика особи насильницького злочинця. *Європейські перспективи*. 2015. № 5. С. 85–91.
183. Топчій В.В., Горбачевський В.Я. Взаємодія правоохоронних органів у запобіганні транснаціональній організованій злочинності в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 4. С. 121–129.

184. Туляков В.О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2001. 36 с.

185. Туманов Г.А. Организация управления в сфере охраны общественного порядка. Х. : Юрид. лит., 1972. 193 с.

186. Удовиченко О.В. Забезпечення виконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження програми для кривдників С. 130 – 147 / Правове забезпечення публічної безпеки громад: досвід України та країн Європейського Союзу: колективна монографія / За заг. ред. А.Г. Бобкової, А.М. Захарченка. Рига, Латвія : “Baltija Publishing”. 2021.

187. Украинская советская энциклопедия : в 12 т. Київ: Глав. ред. УСЭ, 1982. Т. 7. 417 с.

188. Українці почали менше одружуватися і менше розлучатися : *Український інтерес*. URL: <https://uain.press/news/ukrayintsi-pochaly-menshe-odruzhuvatysya-i-menshe-rozluchatysya-1010511>

189. Филиппов А.Г. О понятии и содержании криминалистической характеристики преступлений. *Вопросы совершенствования методики расследования преступлений*. Харьков, 1984. С. 67–72.

190. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1986. 817 с.

191. Холодило П.В. Інститут угод як прояв диференціації кримінальної процесуальної форми в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 5-2. Т.3. С.209–211.

192. Цимбал Г.П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2005. 194 с.

193. Цільмак О.М. Методи побудови та перевірки криміналістичних версій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 243–247.

194. Черепненко О.Я. Взаємодія підрозділів ОВС з іншими силовими структурами, державними та громадськими організаціями при ліквідації масових заворушень. *Форум права*. 2011. №2. С. 958–962.

195. Чернявський С.С. Криміналістична характеристика злочинів: порівняльний аналіз наукових концепцій. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. №1. С. 137–146.

196. Шакур В.І. Урбанізація і злочинність. Київ: Атіка, 1996. 93 с.

197. Шевчук В.М. Роль криміналістичної характеристики злочинів у формуванні тактичних операцій. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. №4 (51). С. 134–141.

198. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В.Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с.

199. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В.Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. К., Концерн Видавничий Дім Ін Юре, 2004. 728 с.

200. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручник для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. В.Ю. Шепітька. Х., Право, 1998. 376 с.

201. Шепітько В.Ю. Цільове призначення криміналістичних знань і прагнення до європейських стандартів у протидії злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 4–11.

202. Шеремет А.П. Криміналістика: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр учб. літ., 2009. 472 с.

203. Шинкаренко О.Д. Психологічні особливості жертв подружнього насильства. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 3. С. 25–28.

204. Шинкарчук А.Я. Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2021. 245 с.

205. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.
206. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Апостиль, 2012. 320 с.
207. Юхно О.О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ при розслідуванні злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 212–221.
208. Яблоков Н.П. Криминалистика. Учебник для вузов / Н.П. Яблоков. М., 2001. 718 с.
209. 60% жертв мовчать. Де і хто в Україні найбільше скаржиться на домашнє насильство – інфографіка. *Телевізійна служба новин*. 2018 р. 2 листоп. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/60-zhertv-movchat-de-i-hto-v-ukrayini-naybilshe-skarzhitsya-na-domashnye-nasilstvo-infografika>
210. Hentig H. *The Criminal and His Victim (Studies in the Sociobiology of Crime)*. N.Y., 1948.

ДОДАТКИ

Додаток А

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
доктор юридичних наук, професор
Стор НАЗИМКО
«06» березня 2023 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ**

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент

Члени комісії: 1. Олена ВОЛОБУЄВА, проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

2. Ольга КОВАЛЬОВА, декана факультету №1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

3. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач докторантури Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

2. Комісія встановила:

Результати наукового дослідження Слухаєнка Юрія Миколайовича на тему: «Методика розслідування домашнього насильства» зі спеціальності 081 «Право», використовуються в науково-дослідній діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень спрямованих на подальший розвиток науки кримінального процесу та криміналістики.

У науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ використовуються положення щодо:

– форми профілактичної діяльності слідчого при розслідуванні домашнього насильства у взаємодії з органами прокуратури, уповноваженими підрозділами територіальних органів виконавчої влади, недержавного сектору, засобами масової інформації спрямованої на встановлення детермінантів таких протиправних дій та вжиття заходів щодо їх усунення шляхом відновлення в нормах кримінального процесуального законодавства положення щодо обов'язку слідчого виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень та вживати заходів щодо їх усунення, доповнивши КПК України відповідною нормою (уточнити редакцію ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України положенням: «... завданням кримінального провадження є запобігання вчиненню кримінальних правопорушень»; ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України доповнити новим пунктом такого змісту: «... 6) причини й умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення»; доповнити главу 4 Кримінального процесуального кодексу України «Докази і доказування» параграфом 3 «Заходи щодо встановлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення, інших порушень законодавства» такими статтями: ст. 95 «Встановлення причин і умов вчинення кримінального правопорушення»; ст. 96 «Подання сторони обвинувачення у кримінальному провадженні» ст. 97 «Окрема ухвала суду»);

– тактики допиту потерпілого, свідка й підозрюваного, що визначається з урахуванням процесуального статусу допитуваних осіб і слідчих ситуацій, які склалися, а також систематизовано обставини необхідні для встановлення під час допиту (з диференціацією тактичних прийомів) різних категорій осіб;

– рекомендації щодо організації і планування розслідування цього виду кримінальних правопорушень відповідно до визначених версій (загальні – залежно від взаємозв'язку злочинець–потерпілий (кримінальне насильство мало місце; відсутні ознаки або подія кримінального правопорушення) та конкретні – стосовно: особи-злочинця; обставин, за яких вчинено правопорушення (адміністративне або кримінальне); обсяг заподіяної тілесних ушкоджень)), характеру і черговості проведення для їх перевірки СРД, а також з урахуванням обставин, що підлягають встановленню та доказуванню у типових слідчих ситуаціях, які виникають на різних етапах розслідування;

Голова комісії:

Ганна БУГА

Члени комісії:

Олена ВОЛОБУЄВА

Ольга КОВАЛЬОВА

Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

ЗАРЕЄСТРОВАНО

в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в науково-дослідну діяльність

Донецького державного університету внутрішніх справ

« 06 » березня 2023р.

Науковий співробітник ВОНР

(підпис, прізвище)

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
 в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ**

1. Комісія у складі:

Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент

Члени комісії: 1. Олена ВОЛОБУЄВА, проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор
 2. Андрій ЗАХАРЧЕНКО, завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад факультету №2 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
 3. Ольга ГАПОНЮК, начальник навчально-методичного відділу, кандидат економічних наук, доцент

2. Комісія встановила:

Результати наукового дослідження Слухаська Юрія Миколайовича на тему: **«Методика розслідування домашнього насильства»** зі спеціальності 081 «Право», використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальних дисциплін, «Кримінальний процес», «Криміналістика», а також при підготовці лекцій і навчальних посібників із цих дисциплін. Зокрема, в частині:

– структури криміналістичної характеристики домашнього насильства, до якої включено такі елементи: спосіб учинення; час, місце та обстановка вчинення; особа потерпілого; особа злочинця; типові сліди кримінального правопорушення;

– криміналістичної рекомендації щодо залучення у кожному випадку допиту дітей, насамперед малолітніх, які є потерпілими від домашнього насильства або ж стали його свідками, практикуючого психолога в галузі вікової та педагогічної психології, а не педагога;

– криміналістичного обґрунтування домашнього насильства, що обмежується трьома видами: фізичне, психологічне й економічне (сексуальне насильство виходить за межі цих форм і за наявності підстав кваліфікується за відповідними статтями КК України) кожному з яких властивий свій спосіб вчинення, що характеризується умислом та систематичністю (вчинення хоча б однієї з форм насильства три і більше разів, в результаті чого настав хоча б один із наслідків);

– криміналістичної рекомендації щодо тактики проведення допиту за участю малолітнього потерпілого з урахуванням вимог міжнародних договорів, з метою забезпечення прав та свобод дитини, зокрема, що стосуються надання потерпілому можливості самостійного обрання законного представника, використання спеціально обладнаних приміщень («зелені кімнати»), а також залучення у кожному випадку такої СРД практикуючого психолога в галузі вікової та педагогічної психології;

– порядку призначення судово-психолого-психіатричної й судово-медичної експертизи, які призначається з метою встановлення: психічного й психологічного стану потерпілих, наслідків психологічного насильства й причинно-наслідкових зв'язків між діями та наслідками, ознак можливого знаряддя злочину, умов та обставин за яких могли бути заподіяні тілесні ушкодження, їх давності.

Голова комісії:

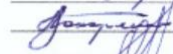

Ганна БУГА

Члени комісії:

Олена ВОЛОБУСВА

Андрій ЗАХАРЧЕНКО

Ольга ГАПОНЮК

ЗАРЕЄСТРОВАНО

в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес

Донецького державного університету внутрішніх справ
« 06 » березня 2023 р.

Науковий співробітник ВОНР

(підпис, прізвище)

Додаток Б

Зведена відомість за анкетами опитування 52 прокурорів, 156 слідчих, 121 оперативного працівника, 80 дільничних офіцерів поліції (з них 43 працівника, які постійно спільно з працівниками патрульної поліції входять до складу мобільних груп реагування на факти домашнього насильства) Національної поліції України

1. Стаж роботи в правоохоронних органах:

- до трьох років – 31,2 %;
- 3-5 років – 38,7 %;
- понад 5 років – 30,1 %.

2. Стаж роботи слідчим в територіальному органі поліції:

- до трьох років – 40,6 %;
- 3-5 років – 40,3 %;
- понад 5 років – 19,1 %.

3. Які складнощі виникають під час розслідування домашнього насильства:

- організаційні – 9 %;
- науково-методичні – 26,6 %;
- матеріально-технічні – 58,2 %;
- психологічні – 6,2 %.

4. Якими, на Вашу думку, є основні труднощі, що виникають під час допиту потерпілих у кримінальних провадженнях за фактами домашнього насильства:

- пригнічений психологічний стан здоров'я потерпілого, який не дає можливості провести його допит – 18%;
- збуджений нервово-психічний стан потерпілого – 34%;

– перебування потерпілого у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння як на момент вчинення стосовно нього злочину, так і під час проведення допиту – 24,6%

– відчуття страху перед кривдником, побоювання помсти з його боку – 25,4%.

5. *На Вашу думку, слідова картина розглядуваних кримінальних правопорушень складається з:*

– ідеальних слідів (ті, що відображені у пам'яті людини, наприклад свідка) – 77,4 %;

– матеріальних (ті, що залишені, відображувані в матеріальному середовищі) – 23,6 %.

6. *Сліди, які найчастіше залишають на місці події:*

– сліди знарядь кримінального правопорушення – 13 %;

– біологічні сліди (зокрема, плями крові) – 66 %

– бите скло, перевернуті меблі тощо – 41,3%

– інше – 8 %.

7. *Спосіб учинення крадіжок характеризується:*

– наявністю підготовчих дій – 15 %;

– раптово – 83 %;

– інше – 2%.

8. *У переважній більшості способами приховування злочину є:*

– приховування власних тілесних ушкоджень, отриманих від активного опору потерпілого – 27%;

– створення неправдивого алібі – 14%;

– поширення перекрученої інформації – 21%;

– погрози у бік потерпілого та свідків – 7%;

– перешкоджання у проведенні огляду місця події – 13%;

– видалення переписок, фото й відео-контенту – 19%;

– написання зустрічної заяви про вчинення правопорушення – 33%.

9. Які слідчі (розшукові) дії Ви проводите у більшості ситуацій розслідування домашнього насильства:

- огляд місця події – 72 %;
- допит підозрюваних – 100 %;
- допит свідків, в тому числі неповнолітніх – 75 %;
- допит потерпілих – 100 %;
- обшук – 4 %;
- слідчий експеримент – 31 %;
- проведення експертиз – 71 %.

10. Які тактичні прийоми найчастіше використовуєте під час допиту:

- вільна розповідь – 47 %;
- деталізація показів – 15 %;
- нагадування – 13 %;
- психологічний вплив на позитивні якості допитуваного – 15 %;
- інше – 10 %.

11. При розслідуванні домашнього насильства Вам зазвичай доводиться призначати такі види судових експертиз:

- трасологічні – 13 %;
- судово-психіатричні – 76 %;
- судово-медичні – 59 %;
- біологічні – 27 %;
- інше – 16 %.

12. З якими суб'єктами, на Вашу думку, взаємодія слідчого при розслідуванні домашнього насильства буде найефективніша:

- працівниками оперативних підрозділів – 79,1 %;
- інспекторами-криміналістами – 19,9 %;
- працівниками патрульної поліції – 43 %;
- дільничними офіцерами поліції – 67% %;
- інше – 16,4 %

13. Чи взаємодієте Ви з державними органами та громадськими організаціями при розслідуванні домашнього насильства?

– так – 6%;

– ні – 94%.

14. Чи залучаєте Ви експерта криміналіста (техніка-криміналіста до огляду місця події:

– так – 21 %;

– так, рідко – 42 %;

– ні – 37 %.

15. З Вашого практичного досвіду, яка із слідчих ситуацій переважає на момент допиту підозрюваного у вчиненні домашнього насильства:

– конфліктна, коли підозрюваний заперечує причетність до кримінального правопорушення та не бажає розповісти правду – 44 %;

– безконфліктна, коли підозрюваний всіяко сприяє розслідуванню – 56 %.

Додаток В

Дані вивчення 200 кримінальних проваджень, розпочатих за фактом учинення домашнього насильства

1. Взаємозв'язок між місцем проживання злочинця та місцем вчинення домашнього насильства:

- домашнє насильство вчинено за місцем спільного проживання – 57 %;
- вчинено за колишнім місцем проживання – 29 %;
- домашнє насильство мало місце в різних місцях – 14 %

2. Час вчинення протиправних дій:

- з 7.30 до 10.00 – 17 %;
- з 10.00 до 13.00 – 20 %;
- з 13.00 до 18.00 – 10 %;
- з 18.00 до 06.00 – 53 %.

3. Дні тижня:

- з понеділка по п'ятницю – 17%;
- у суботу – 44,1%;
- у неділю – 33,2%;
- у передсвяткові дні – 37,5;
- у святкові дні – 27,2%.

4. Середній вік осіб, які вчиняють домашнє насильство:

- 14-18 років – 10%;
- 19-25 років – 24,5%;
- 26-35 років – 28,3%;
- 36-45 років – 14,7%;
- 45-60 років – 23%;

5. Основними проявами економічного насильства було:

- позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту – 94%;

– повна звітність за витрачені гроші («все до копійки»), відбирання всіх зароблених грошей – 37%;

– заборона працювати члену сім'ї всупереч його бажанню та працездатності – 8%;

– пошкодження, псування особистого майна (43%).

6. Основними проявами психологічного насильства було:

– ігнорування почуттів особи – 93%;

– переслідування – 57%;

– погрози вбити чи скалічити (у томі числі дітей) – 38%;

– погрози відібрати дітей – 36%;

– приниження, постійна критика, насмішки – 77%;

– безпідставні звинувачення, формування почуття провини – 30%.

7. Основними проявами фізичного насильства було:

– нанесення тілесних ушкоджень без застосування спеціальних знарядь, з використання мускульної сили злочинця (нанесення ударів; укусів, стусанів, шарпання, штовхання, виривання волосся, щипання) – 100%.

8. Недоліки проведення огляду місця події під час розслідування домашнього насильства:

– неповний опис в протоколі огляду обстановки місця події – 19,6 %;

– відсутність належної послідовності – 16,4 %;

– неточний і неповний опис виявлених слідів, а також інших речових доказів – 11,3 %;

– не були вилучені виявлені та описані в протоколі речові докази – 4,9 %;

– відсутність в протоколі підпису одного або двох понятих під час огляду приміщення чи іншого володіння особи (6,5 %);

– фотографування проводилося, але знімки відсутні або незадовільні за якістю – 10,6 %.

Додаток Г

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Слухаєнко Ю.М. Домашнє насильство як об'єкт кримінально-правового дослідження. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 4. С. 103-111.
2. Слухаєнко Ю.М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 3. С. 295-306.
3. Слухаєнко Ю.М. Типові слідчі ситуації, версії початкового етапу розслідування домашнього насильства та алгоритми їх розв'язання. *Європейські перспективи*. 2022. № 2. С. 94-101.
4. Слухаєнко Ю.М. Тактика проведення допиту під час розслідування домашнього насильства. *Наше право*. 2022. № 2. С. 107-115.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Слухаєнко Ю.М. Домашнє насильство: поняття та форми. Деокупація Донбасу: організаційно-правовий механізм відновлення територіальної цілісності України: матеріали всеукраїнського науково-практичного круглого столу (в авторській редакції), (м. Маріуполь, 04 жовтня 2019 року). Маріуполь, 2019. С. 174-179.
2. Слухаєнко Ю.М. Щодо характеристики суб'єкта домашнього насильства. Дотримання прав людини і громадянина на території проведення Операції об'єднаних сил: матеріали II регіонального круглого столу (в авторській редакції), (м. Маріуполь, 14 липня 2020 року). Маріуполь, 2020. С. 190-193.